

T. C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Ayşe EROĞLU

HENRİ BERGSON'DA ŞUUR-SEZGİ İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

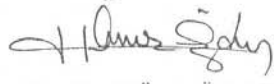
TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. H. Ömer ÖZDEN

ERZURUM-2007

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalının Felsefe Tarihi Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

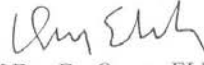
Doç.Dr. H.Ömer ÖZDEN

Danışman/Jüri Üyesi

Prof.Dr. Naci OKÇU

Jüri Üyesi

Y.Doç.Dr. Osman ELMALI

Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 19 / 07 / 2007

Prof.Dr. Vahdettin BAŐCI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1Bergson'un Hayatı ve Eserleri
.....	1
Bergson'un Felsefesi.....	3
<u>BİRİNCİ BÖLÜM.....</u>	8
<u>1.ŞUUR.....</u>	8
1.1.Şuur-Beyin	12
1.2. Şuurun Özellikleri	15
1.2.1.Öznellik	15
1.2.2.Birlik.....	16
1.2.3.Niyetlilik.....	17
1.2.4.Aynılık.....	17
1.3.Şuurun Ödevleri	18
1.4.Şuur Halleri	20
1.4.1. Duyum	21
1.4.1.1.Duyum-Görme.....	23
1.4.1.2.Duyum-Haz	24
1.4.1.3.Duyum-Heyecan.....	24
1.4.1.4.Duyum-Dikkat	25
1.4.1.5.Duyum Şiddeti	25
1.4.2.Mekan	27
1.4.3.Zaman.....	29
1.4.4.Zihin	31
1.4.4.1. Şuur-Zeka İlişkisi	40
1.4.5.Algılama	43
1.4.6. Bellek.....	45
1.4.6.1. Hatıra	48
1.5.Şuurun Verileri	50
1.5.1. Süre.....	50

1.5.2. Hürriyet.....	57
1.5.2.1 Ben.....	59
1.5.2.2 İrade.....	64
1.6. Şuur- Gayri Şuur.....	67
1.7. Şuur-Hayat.....	69

İKİNCİ BÖLÜM 71

2.SEZGİ..... 71

2.1. Bir Yeti Olarak Sezgi.....	73
2.2. Sezgi-İçgüdü.....	76
2.3. Sezgi-Hayal.....	82
2.4. Sezgi- Süre.....	83
2.5. Sezgi-Ruh.....	86
2.6. Sanatsal Sezgi.....	87
2.7.Sezgisel Bilgi.....	92
2.8. Sezginin Türleri.....	98
2.8.1.Akli Sezgi.....	98
2.8.2.Duyusal Sezgi.....	100
2.8.3.Metafizik Sezgi.....	101
2.8.4.Mistik Sezgi.....	104
2.9. Sezgi Metodu.....	106
2.9.1. Kavramlara Dayalı Olması.....	106
2.9.2.Analiz Etme.....	108
2.9.3. Tez-Antitez.....	108
2.9.4 Sezgi-Metafizik İlgisi.....	109
2.9.5. Sezgi Deneyimseldir.....	111
2.9.6 Süreçsel.....	112
2.10. İç görü ile Öğrenme.....	112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 115

3.SUUR- SEZGİ İLİŞKİSİ 115

3.1. Akıl- İçgüdü.....	115
------------------------	-----

3.2.Genel Anlamda Şuur- Sezgi.....	121
3.2.1. Sezgi-Zeka.....	129
3.2.2. Bilgi Kaynağı Olarak Akıl ve Sezgi	135
3.2.3. Şuur- Süre-Sezgi.....	140
3.2.4. Beden – Ruh	141
<u>SONUC.....</u>	144
<u>KAYNAKLAR.....</u>	147
<u>ÖZGEÇMİŞ.....</u>	150

YÜKSEK LİSANS TEZİ
HENRİ BERGSON'DA ŞUUR -SEZGİ İLİŞKİSİ

Ayşe EROĞLU

Danışman: Doç. Dr.H.Ömer ÖZDEN

2007- SAYFA: 150

Jüri: Doç. Dr. H. Ömer ÖZDEN

Prof. Dr. Naci OKÇU

Yrd. Doç. Dr. Osman ELMALI

Bu çalışmada yirminci yüzyıl filozoflarından Henri Bergson'un, felsefesinin temel dayanaklarından olan şuur sezgi arasındaki ilgiyi belirleyerek değerlendirmede bulunduk. Ancak bu iki kavram arasındaki ilişkiyi ifade etmeden önce şuurun ne olduğu ve onun durumları olan duyum, zeka, algı, bellek ve hatıradan söz ettiğimiz gibi insana kazandırdığı, süre, irade ve ben kavramlarından da bahsettik.

Diğer taraftan sezgi, sezgi türleri ve Bergson'un sezgi yöntemini de ele alarak, Bergson'un, hakikati aramak için çıktığı düşünce yolculuğunda içgüdünün şuurlaşması sonucunda gerçekleşen sezgiyi yegane metot olarak kabul ettiğini de tespit etmeye çalıştık.

ABSTRACT

MASTER THESIS IN HENRI BERGSON’S THOUGHT RELATIONSHIP BETWEEN CONSCIOUS and INTUITION

Ayşe EROĞLU

Advisor: Associate Prof. Dr. .H. Ömer ÖZDEN

2007-PAGE: 150

Jurry: Associate.Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN

Prof.Dr. Naci OKÇU

Assist. Prof. Dr. Osman ELMALI

In this study we examined relationship between conscious and intuition that is basic of Henry Bergson’s thoughts. But before we explained evaluation this relationship between consicuous-intuition we told about what is the meaning of consicuous and its conditions, sensation, memory, intelligence, remembarence. Then we also told about duration, will power and ego that conscious gain the human being.

In other hand we told about intuition, both varietious of intuition and Bergson’s intuition method. In the end we tried to show that Bergson also admitted intuition which is proved to be true conclusion of instinct consciousness in thought journey to look for realite.

ÖNSÖZ

Bergson, pozitivistimin, materyalizmin felsefe olarak çok kabul gördüğü bir dönemde yaşamış, ancak bu düşünceleri kabul etmemiştir. Diyebiliriz ki, onun felsefesi, bu düşüncelere bir başkaldırıdır. Henri Bergson, zamanında bu düşünceler felsefi düşünce olarak varken, günümüz yüzyılında ise hem batı toplumunda hem de doğu toplumunda bu felsefi düşünceler kabul görmekle kalmamış; pratikte çeşitli toplumlar da yaygın hale gelmiştir.

Günümüzde tamamen maddeselliğe dönmüş ve kontrolden çıkmış bir dünya için neler yapabiliriz sorusunun cevabını Bergson Felsefesinde bulabiliriz. Çünkü o, tüm dünyanın pozitivistime inandığı ve metafiziği reddettiği bir dönemde, sesini yükseltebildiği kadar metafiziğin var olduğunu ifade eden biridir. Bunu yaparken de Bergson, şuur ve sezgi kavramlarından önemli ölçüde yararlanmıştır. Bu çalışmada kendimizi bilmenin bir yolu olarak şuurun öneminden, aynı çabada sezginin bize sağladığı güzelliklerden, Bergson diliyle söz etmeye çalıştık.

Bu çalışma sonucunda, şuurun hem maddi hem de tinsel yönü olduğunu gördük. Sezginin ise tüm insanlığın içinde var olduğu, ancak birazcık hislerle beslenip yeşerip büyüyebildiğini anladık. Kanaatimizce tamamen maddeleşmiş dünyada sezginin verdiği güzellikle ideal bir yaşama kapı açabiliriz.

Çalışmamız, biri giriş olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, Bergson'un kısa biyografisi, eserleri ve metodu hakkında kısa bir değerlendirme yaptık.

Birinci bölümde, Bergson Felsefesinin temel dayanaklarından biri olan bilinç kavramından detaylı bir şekilde bahsettik. Bu bölümde özellikle şuur kavramının ne olduğu, bilinci meydana getiren unsurlar ve bilinci doğrudan doğruya bize sunduğu veriler hakkında değerlendirmelerde bulunduk.

İkinci bölümde, Bergson'un felsefede tek metot olarak kabul ettiği sezgi kavramından bahsettik. Burada da konuyu sezginin ne olduğu, bir yeti olarak sezgi, sezgisel bilgi, sezginin türleri ve sezgi metodu gibi alt başlıklar halinde incelemeye ve değerlendirmeye çalıştık.

Son bölümde ise, Bergson felsefesinde şuur-sezgi ilişkisine yer vermeye çalıştık.

Bu çalışmayı yapmam konusunda beni teşvik eden, konuyu araştırmamda, gerekli kaynakları bulmamda yardımcı olan değerli fikir ve düşüncelerinden istifade ettiğim danışmanım, saygıdeğer hocam Doç.Dr. H.Ömer ÖZDEN'e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

ERZURUM-2007

Ayşe EROĞLU

KISALTMALAR

A.g.e.: Adı geçen eser

A.g.m.: Adı geçen makale

A.g.t.: Adı geçen tez

.: Çeviren

Der.: Dergisi

Edb.: Edebiyat

Fak.: Fakültesi

İst.: İstanbul

Ltd. Ş.: Limited Şirketi

M.E.B.: Milli Eğitim Bakanlığı

Mtb.: Matbaası

S.: Sayı

s.: sayfa

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

ni. Üniversite

Yay.: Yayınları

GİRİŞ

Bergson'un Hayatı ve Eserleri

Yirminci yüzyıl Batı felsefesinin en önemli filozoflarından olan Henri Bergson, İngiltere'den Fransa'ya yerleşen bir Yahudi ailesinin çocuğu olarak 8 Ekim 1859'da Paris'de dünyaya geldi. Orta öğrenimini Condorcet Lisesinde tamamladıktan sonra 1877'de açılan bir retorik müsabakasında matematik ödülünü kazandı. 1878'de ünlü Ecole Normale Supérieur'e kaydoldu. Burada felsefe tahsil etti. Yüksek bir matematik yeteneğine sahip olmasına rağmen matematik hocası bu seçkin öğrencisine, "Sen bir matematikçi olabilirsin, fakat filozof asla" demişti. Bunun üzerine o da felsefeyle ilgilenmeye başladı. Leon Olle Labrunet(1839-1898), Emile Boutroux (1845-1921) gibi zamanın filozofları Bergson'un öğretmeni oldular. Herbert Spencer (1820-1903)'in eserlerini dikkatle okudu. Ayrıca tabiat bilimleri ve biyoloji ile uğraştı, bunlardan biyoloji üzerinde derinlemesine incelemeler yaptı. Sırasıyla Angers'de Paris Rollen Kolej'inde, felsefe öğretmenliği yaptı. Ecole Normale Supérieure'de konferansçı ve 1900'de College de France'de otuz sekiz yaşında profesör oldu. 1901'de Ahlak ve Siyasi Bilimler Akademisi'ne, 1914'de Fransız Akademisi'ne üye seçildi. I.Dünya savaşıdan sonra Cenevre'de kurulan Milletler Cemiyeti'nin Bilimsel İşbirliği Komisyonu'na 1925'e kadar başkanlık yaptı. 1927'de Nobel Ödülüne layık görüldü. Bu yıllarda rahatsızlığı nedeniyle inzivaya çekildi. 1932'ye kadar süren inziva hayatında boş durmayıp en son eserini yazdı. 1941'de seksen bir yaşında öldü.¹

¹ Nurettin Topçu, *Bergson*, Dergah Yay., İstanbul, 1998, s.11; Bedi Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, İnkılap Yay., 4.Baskı, İstanbul, 1998, s.141; Mustafa Kök, *Mistik Dünya Görüşü ve Bergson*, Dergah Yay., İstanbul, Mart 2001, s.11; Frederick Mayer, *Yirminci Asırda*

Bergson'un **Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri** (1889) adlı eseri, onun doktora tezidir. Bu kitabında Bergson, şuurdan ve şuur hallerinden bahseder. Şuur halleri derken; duyum ve duyum şiddeti, zeka, akıl, mekan ve zamandan bahseder. Ayrıca şuurun verisi olan saf süreden detaylı bir şekilde bahseder. Bu düşüncelerini ifade ederken, zaman zaman geçmişteki filozofları eleştirir, ancak etkilendiği yönlerden de söz eder.

Bergson, **Madde ve Hafıza** (1896) adlı eserinde, özellikle nominalizme ve materyalizme karşı olduğunu ifade eder. Filozof bu eserinde saf algı ile saf hafıza problemini ortaya koyup, şuur dışı terimini açıklamaya çalışır², zihnin sadece bedene ait olarak düşünölemeyeceğini belirtir.³

Yaratılışın muhteşem romanı diyebileceğimiz, parlak tasvirleri ve zengin mecazlarıyla aynı zamanda bir sanat ve edebiyat şaheseri sayılabilecek olan⁴ **Yaratıcı Evrim**(1907) adlı eserinde evrimden bahseder. Onun evrim teorisi diğerlerinden farklı olmakla birlikte kendinden önceki evrim teorilerini bütünüyle inkar etmez, çünkü, evrim teorilerinin her birinde doğruluk payı vardır. Ancak, Bergson'a göre, evrimde gayelilik ve determinizm yoktur, aksine hayat atılımı hür ve yaratıcıdır. Buna göre evrim, ne dış etkinin, ne tesadüfün, ne de determinizmin mahsulüdür; tam tersine içten gelen hareketlerin eseridir.⁵

Gölme (1900), sanat felsefesinden bahsettiği kitabıdır. Bu kitapta özellikle estetik sezgiden bahseder. Ayrıca bu eserde komığın manası metafizik olarak açıklanır⁶. Çünkü gülme, ruhsal olayın tamamıyla mekanik hareketlerle ifadesidir⁷.

Bergson, **Metafiziğe Giriş**(1903) isimli denemesinde kendi felsefi düşüncesini bize anlatır. O bu eserinde iki ayrı bilgi türünü göstermekle başlar. Bunlardan biri varlığın dış yüzüyle ilgili izafî ve sembolik, öteki ise öze ait sezgisel mahiyettedir⁸.

Felsefe, Dergah Yay., İstanbul, [Tarih Yok] s.104; AnaBritannica, 4.cilt, Bergson Maddesi, Ana Yay., İstanbul, 1987, s.9 ; Cemil Sena, *Filozoflar Ansiklopedisi*, 1.cilt, Bergson Maddesi, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1974, s.213

² Kök, A.g.e, s.13

³ Mayer, A.g.e., s. 105

⁴ Topçu, Ag.e, s.12

⁵ Kök,A.g.e,s.14

⁶ Mayer, Ag.e.,s.105

⁷ Kök, A.g.e., s.14

⁸ Mayer, A.g.e., s.106

Bergson, inzivaya çekildiği dönemde **Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı**(1932) adlı eserini yazmıştır. Bu eserinde dini ve ahlaki akılla temellendirmiştir. Ancak ahlaki ve dini içselleştirmemizi sağlayan yegane gücün yine sezgi olduğunu belirtmeden de geçemez.

Zihin Kudreti, Düşünce ve Devingen gibi eserlerinde de benzer konuları ele almıştır.

Eserlerini kısaca tanıttıktan sonra, eserlerindeki üsluptan söz edebiliriz. Mayer'e göre Bergson'un eserleri, Eflatun ve Lucretius'i andıran hemen dikkati çeken bir üslupla yazılmıştır. Çünkü Bergson'u okumak estetik bir zevktir. Ancak eserlerinde sadece soyutlamalar yoktur. Onun eserlerinden felsefeci olmayan biri de etkilenebilir hatta okuduğundan zevk bile alabilir.⁹

Topçu'ya göre ise, Bergson'daki ifade meziyetleri Bergson'un eserlerinin merakla ve kolaylıkla derin bir füsünla okunmasına sebep olmaktadır. Ancak Bergson'un eserlerinin anlaşılma güçlüğü de vardır. Bunun nedeni ise, filozofun ele aldığı pek çok ve çeşitli felsefi tezlerden hiçbirini bir eser içerisinde açıklayıp bitirmemiş olması ve aynı problemi bir çok eserinde tekrar tekrar çeşitli yönlerden ele almış olmasıdır¹⁰.

Topçu'nun aksine Mustafa Şekip Tunç'a göre ise Bergson bu meseleleri hiçbir güç sarfetmeden çözüme ulaştırmıştır.¹¹ Yani Bergson, eserlerinde, açıklayıcı olduğu kadar kendine özgü bir bütün içerisinde de okuma ve bu kavramları açıklarken de kesin bir hüküm tanımlama yapmaktan kaçınmaktadır. Onun eserleri çok basit algılanmakla birlikte içerisine girildiğinde çok geniş anlamlı ifadeler görülür. Ayrıca Bergson'un eserlerinde felsefesini oluşturduğu sezgi, süre, şuur, akıl, zeka, hafıza ve algılama gibi pek çok konuyu görmek mümkündür.

Bergson'un Felsefesi

Bergson metodunu birkaç şekilde değerlendirmek mümkündür. Bergson'a göre felsefe, bir günde yapılamaz. Çünkü onun felsefesinin, şimdiye kadar bildiğimiz felsefe sistemleri gibi, ya toptan kabul veya reddedilen dahi bir

⁹ Mayer,A.g.e., s.103; Sena, A.g.e., s.214

¹⁰ Topçu,A.g.e., s.17-18; Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, Ç: M.Şekip Tunç, M.E.B.Yay., İstanbul, 1986, Önsöz s.VIII

¹¹ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*,Önsöz, s.VII-VIII

adamın eseri olarak değil, bir çok filozofun birbirlerini tamamlayan, düzelten ve mükemmelleştiren ortak ve ilerleyen gayretleri sonucunda meydana geldiği söylenebilir¹². Zira çözüm aramadan önce bu çözümün nasıl araştırılacağını bilmek gerekmez mi? Kendi düşüncenizin düzenini inceleyiniz, bilginiz üzerinde tartışınız ve eleştirinizi belirtiniz. Siz aletin değerinden yana güvence kavuşunca aleti kullanacağınızı göreceksiniz. Bergson, felsefede nereye kadar gidileceği konusu üzerinde yalnız bir tek çare görür. Bu çare ise yola koyulmak ve yürüyüp gitmektir.¹³ Bu doğrudur. Çünkü felsefede kesinlik yoktur ve amaç en güzeline ve en mükemmeline ulaşmaktır. Bunu da bir filozof tek başına yapamaz. Yani filozoflar birbirlerini etkilemektedirler. Zira felsefe de devamlı yenilenen ve değişimiyle birlikte işlerliliğini de koruyan bir sosyal bilimdir.

Bergson'a göre filozofların etkileşimi vasıtasıyla gelişen ve yenilenen felsefenin konusu, hakikati görmektir¹⁴. Hakikat ise, en doğru ve en mükemmel bilgiye ulaşmak olmalıdır. Hakikati öğrenebilmenin yolu da iyi bir felsefi metottur. Bergson'a göre ise metot, sonsuzca ihtimal oluşturabilmeli ve bizlere de pratik bakımdan fayda sağlayabilmelidir¹⁵. Çünkü felsefe yapmadan önce yaşamak gerekir; hayat ise göz bendi takmamızı; sağa,sola veya geriye değil, yürüyeceğimiz doğrultuda düpedüz ileriye bakmamızı gerekli kılar¹⁶. Felsefe, hayatın içinde bütün engelleri aşarak ileriye doğru gitmek, yani devamlı yolda olmak demektir.

Felsefe yolda olmaks, Bergson'un metodu ne olabilir? Bergson, deneycileri ve akılcıları eleştirir¹⁷. Felsefesinin temeline de zekadan başka, zekanın içgüdü ile kaynaşmasından doğan sezgiyi koyar¹⁸. Çünkü Bergson felsefesi, eski rasyonalizme isyan eden yirminci asır ruhunun canlı bir ifadesidir¹⁹. Böylece Bergson, kendinden önceki bir çok filozof gibi, hayatın sırlarını duyuda ve zekada aramaktan vazgeçerek tamamen farklı bir yöntem

¹²Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.9; *Zihin Kudreti*, Ç: Miraç Katırcıoğlu, M.E. B. Yay., 2. baskı,İstanbul, 1986, s.13

¹³ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.9

¹⁴ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.256

¹⁵ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.89; Levent Bayraktar, "Bergsonculuğun Türkiye'ye Girişi ve İlk Temsilcileri", *Felsefe Dünyası Der.*, S: 28, Temmuz1998,/2,Ss.71

¹⁶ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, Ç: Miraç Katırcıoğlu, M.E.B.Yay., 2.baskı, İst., 1986, s.183

¹⁷ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.235

¹⁸ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, Önsöz, s.XLIII-XLIV

¹⁹ Mayer, A.g.e.,s.103

ortaya koyar. Herkese karanlık bir mağara hissi veren benliğimizin derinliklerine inerek kendine özgü bilgi metodu oluşturur. Bu yöntemde bir matematiksellik olmakla birlikte yüksek bir şair edası ve çekici bir telkin gücü vardır²⁰.

Bergson her şeyden önce felsefenin ruhunu oluşturan entellektualizme karşıdır²¹. Baltacıoğlu'na göre ise, Bergson felsefesi akıl düşmanı, aklın zıttı değil, akılı aşan bir felsefedir. Akılı kullanarak ama onu aşarak hakikati bulmaktır. Ona göre gerçek kuvvet madde değil, mana kuvvetidir ve bu mana kuvveti hiçbir maddi karşılıkla ölçülemez²². Çünkü Bergson öncesi felsefe, metafizik düşüncenin olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca filozoflara göre şuur denilen şey bir gölge olaydan ibarettir, şuur tek başına var olan bir şey gibi tasarlamak kuruntudan başka bir şey değildir²³. Bergson ise metafiziğin var olacağını ifade etmektedir. Ayrıca onun zamanına kadar şuurun ne olduğu ve bize sağladığı kolaylıklar anlaşılmamıştı. Bergsonla birlikte metafiziğin var olduğu, bireyin gelişmesinde maddi manevi katkısı olduğu anlaşıldı.

Bergson, metafiziği felsefe içine almakla hem amprizmi hem de rasyonalizmi yetersiz bulur. Amprizm daha çok psikolojik analize dayanır. “Ben”in çağrışım kanunlarıyla kurulduğuna, zihnin bir boş levha olduğuna ve bilginin dış etkilere dayanarak oluştuğuna inanır. Bergson, amprizmin hatasının analizlerde gerçeklik bulmaya çalışması olduğunu belirtir. Amprizm, metafiziğin temelinde bulunan şahsiyetin birliğini ihmal eder²⁴. Bergson’a göre zihnin doğuştan boş olduğunu düşünmek imkansızdır. Çünkü bu, metafiziği inkar etmek olur. Zira ampiristler metafizik kavramları deneysel olarak açıklayamayacakları için inkar ederler. Bergson ise metafiziği felsefeye getiren ve onun yılmaz savunucusu olduğu için amprizme ve getirdiklerine karşı çıkan bir filozoftur.

²⁰ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, Önsöz, s.VII,VIII; Emil Ott, *Modern Dinin Filozofu*, Ç: Sedat Umran, Birey Yay., Mart 2005, s.7; Rıza Tevfik, *Bergson Hakkında(Henri Bergson ve Felsefesi)*, Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayan: Erdoğan Erbay- Ali Utku, Çizgi Kitapevi Yay., Konya, Aralık 2005, s.8

²¹ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, Önsöz, s.I-II; Bernard Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, 3.cilt, Ç: Muammer Sencer, 1972, s.446

²² Bayraktar, A.g.m.,s.67

²³ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, Önsöz, IV; Bayraktar, A.g.m., s.67

²⁴ Mayer, A.g.e., s.107

O halde metafiziği içine alan felsefi sistemin adı ne olmalıdır? Bergson'a göre felsefedeki bu yeni sistem, sezgicilikdir²⁵. Çünkü o, felsefe tarihinde sezgiciliği sistemleştiren filozof olarak bilinir²⁶.

Sezgiyi sistemleştiren Bergson, fenomen ve vücut diye iki ayrı şey olmayıp, bütün varlığın daimi bir oluştan meydana geldiğini iddia etmiş, dolayısıyla bu oluş içinde yaşadığımızı belirtmiştir²⁷. Oluş felsefesi ile sıkı bir bağlamın içinde Bergson'un, idealizmi bulunmaktadır. Genel tavrı itibarıyla Bergson'u idealist olarak değerlendirmemiz mümkündür. Ayrıca Bergson, deterministlere ve fatalistlere muhalefet etmektedir. Fakat materyalistlere karşı spritüalisttir. Nitekim entelektüalizme karşı ise entüisyonisttir.²⁸ Çünkü Bergson maddesellikten ziyade sürekli olarak tinselliği ön plana çıkarmaya çalışır. Bu nedenle de tamamen maddesellikte yoğrulan felsefelere karşı çıkar.

Yine Bergson, nicelikçi ve mekanistik yorumlara şiddetle karşı koymuş ve bunlara karşı vitalizmi savunmuştur²⁹. Çünkü Bergson'un bütün felsefesi, gitgide genişleyen bir düzlemde yaşamın hareketini izlemekten, kendi yaratıcılığıyla bu harekete katılmaktan ibarettir³⁰. Zira onun felsefesinde süre, bellek ve yaşamsal atılım kavramları büyük aşamaları ifade eder³¹. Suphi Ethem, Bergson'un hayatın temeline hayat hamlesini koymasını eleştirir; çünkü ona göre hayat hamlesi mutlak olarak oluşamaz, o madde engeliyle karşılaşınca kendinden bir şeyler vermek zorunda kaldığı için, kendisini olduğu gibi bütünüyle gerçekleştiremez³². Belki de Bergson, Suphi Ethem'in aksine insanın en mükemmel şekilde yaratıldığını fark etmiş olmalıdır. İşte insan bu mükemmel donanımlı yetenekler vasıtasıyla hayat hamlesini özgür iradesiyle gerçekleştireceğine inanmaktadır. Eğer Bergson böyle düşünmeseydi, hakikati aramanın yolunun sezgi olduğunu belirtmezdi. Zira sezgi de hayat atılımı, yani devamlı akış ve süreklilik vardır.

²⁵ Hüseyin Aydoğdu, "Bergson'un Hakikat Araştırmasında Sanatın Fonksiyonu", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Der.*, Cilt 1, Y:2006, S:1, s.179; Sena, A.g.e., cilt 1, s.214

²⁶ Bayraktar, A.g.m., s.62

²⁷ Cavit Sunar, "Bergson'da Şuur Halleri ve Zaman", *Ankara Üni. İlahiyat Fak. Der.*, 1970, Cilt: XVIII, s.49

²⁸ Tevfik, A.g.e., s.76; Bayraktar, A.g.m., s.64

²⁹ İsmail Köz, "Sezginin Bilgideki Yeri ve Önemi", *Felsefe Dünyası Der.* 2004/2, S: 40, s.51; Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, cilt 2, Etik Yay., 2004, s.302,

³⁰ Deleuze, A.g.e., s.9; Bayraktar, A.g.m., s.64

³¹ Deleuze, A.g.e., s.49

³² Bayraktar, A.g.m., s.63

Ayrıca Bergson felsefesi için düalist değerlendirmesini yapanlar da vardır. Russell'a göre Bergson felsefesi, geçmişteki sistemlerinin çoğuna benzemeksizin düalisttir³³. Deleuze'ye göre, Bergson, süre-uzay, nitelik-nicelik, bellek-madde, anı-algı, sıkışma-gevşeme, içgüdü-zeka gibi bazı kavramları kullanması açısından düalisttir³⁴. Mayer'e göre de Bergson felsefesi düalist prensiplerle doludur. Hayatla madde arasında olduğu gibi zaman ve mekan arasında da zıtlık vardır. Bergson'a göre hayat sınırlı bir kavramdır, buna karşı gerçek zaman realitenin tabiatını karakterize eder³⁵. Görülüyor ki, burada Bergson'un düalist olduğu iddia edilmektedir. Bu da Bergson'da sürekli olarak kullanılan kavramlar dikkate alınarak yapılmaktadır. Bu durumda şuur ile sezgiyi birbirine indirgenebilen kavramlar olarak kabul edip onun düalist olduğunu ifade edebilir miyiz? Bu soruya kesin bir cevap vermek güç olabilir. O bakımdan bu hususla ilgili net bir hüküm vermek imkansız gözükmektedir. Bu yüzden Bergson felsefesi, yirminci yüzyılın başlarından günümüze bizim ruhsallığımızı artıran ve gelecek için iyi niyetler besleyen felsefe olmuştur.

³³ Russell, A.g.e., s.446

³⁴ Deleuze, A.g.e., s.11, 57; Neşet Toku, *Türkiye'de Anti-Materyalist Felsefe İlk Temsilcileri*, Beyan Yay., İst.,1996, s.33

³⁵ Mayer, A.g.e.,s.114

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ŞUUR

Bazı kavramların açıklanmasında zorluk çekilir. Psikolojinin kavramlarından biri olan bilinç de bunlardan biridir. Bergson şuurun bu özelliğini şöyle ifade etmektedir: Şuur kelimelerle kolayca ifade edilemez. Çünkü şuur, kolaylıkla kelimelere dökülemeyen, düşünülmekte ve hayal edilmekte zorlanılan bir kavramdır³⁶. Şuurun aynı özelliğinden bahseden Searle de bu durumu şu şekilde açıklamaya çalışmaktadır: *“Çoğu kelime gibi bilinç kelimesinin de cins ve tür bakımından bir tanımı mümkün değildir. Çünkü bilimsel olarak bir bilinç tanımı yapamayız. Zira bilinç gözlenemez. Bütün bilinç fikri, en iyi şekilde kafa karıştırıcı ve en kötü şekliyle de gizemlidir. Bilinci, basitçe bir kişinin sabahleyin rüyasız uykudan uyandığında başlayan ve gece uyuyuncaya kadar gün boyu süren veya komaya girinceye, ölünceye veya bir şekilde bilinçsiz bir duruma girinceye kadar süren öznel duyarlılık durumu olarak değerlendirebiliriz. Fakat her şeyden önce bilinç biyolojik bir fenomendir. Bilinci sindirim, büyüme, mitoz ve mayoz gibi sıradan biyolojik geçmişimizin bir parçası olarak görmeliyiz”*.³⁷ Görülüyor ki bilincin tam bir tanımı yapılamamaktadır. Bilincin ifade edilmesi ve tanımlanması güç olan kavramlardan olduğu düşüncesine biz de katılmaktayız. Ancak hemen

³⁶ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, Ç: M. Şekip Tunç, İst.,1997,s.16; Johann Hauksón, “Mentality is Half of Perception, : “Guomundur Finnbogason–Ícelandic Pioneer in Sociology”, Midvangur2-4 ,700 Egilsstaðir, *Íceland Scandinavian Sociological Association* ,2000, s.308

³⁷ John R. Searle, *Bilinç ve Dil*, Ç: Muhittin Macit, Cüneyt Özpilavcı, Litera Yay., İst., 2005, s.17-18, 37

belirtmek gerekir ki Searle, hem bilincin gözlenemez olduğunu hem de biyolojik fenomen olduğunu belirterek çelişkili bir tavır sergilemektedir. Kanaatimizce, şuurdan vücudumuzun bir organı gibi söz etmek doğru olmasa gerekir. Çünkü psikolojinin bir kavramı olan şuur, aynı zamanda metafizik bir kavramdır.

Tam bir tanımlı yapılamasa da terim olarak bilincin ne ifade ettiğinden söz edilebilir:

Bilinç, “*insanda farkındalığın, duygunun, algının ve bilginin merkezi olarak kabul edilen yetidir.*”³⁸ Yapılan bu tanımdan anlaşılacağı üzere bilinç, insanın kendisini ve çevresini algılamasını sağlayan merkez olarak düşünülebilir. Bedia Akarsu’ya göre şuur, “*insanın kendisi, yaşantıları ve dünya üzerindeki bilgisi; aynı zamanda düşünme ve kendini tanıma yeteneğidir.*”³⁹ Yani bilinç daha çok kendini bilmek ve evreni algılamakla ilgilidir. Geleneksel tümevarımda ise bilinç, evrende meydana gelen eşsiz değişimin toplamında değişmeyen özelliği keşfederek evrensel muhakemeye varmaktır⁴⁰. Yani bilinç, evrende daimi olarak meydana gelen oluşumları, aklın verdiği keşif gücüyle anlayarak onlardan evrensel sonuçlar çıkarmaktır.

Locke, “*kişinin zihinden geçeni algılaması*” olarak tanımladığı bilinci, doğrudan bilinç edimlerinden türetmektedir. Bu noktada Locke’un temel problemi, bilinci öznenin temeli yapmak, bilinç olgusuna dayanarak, kişisel özdeşlik olgusunu temellendirmektir. Locke’a göre bilinç, insanı kendisi yapandır. Zira, kişisel özdeşliğin dayandığı bir şey varsa o da bilinçtir⁴¹. Kısaca bilinç, bireyin bizzat kendisini bilmesidir. Bilinç, bireyin kendi benliği ile özdeşleşmesini ve üst bene ulaşmasını sağlar. Yani insan, şuurla Tanrı’ya ulaşabilir.

Bu kısa değerlendirmelerden sonra, Bergson’un şuur anlayışına geçebiliriz. Bergson, öncelikle şu soruyu sorup, cevaplandırmaktadır. “*Şuur bütün şuurumuz mudur? Hayır, şuurumuzun bir kabuk bir de iç tarafı vardır.*”

³⁸ Ahmet Cevizci, *Pradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., 4.baskı , İst.,2000, s.157; A.Baki Güçlü, Ü. Hüsrev Yolsal, Erkan Uzun, Serkan Uzun, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim Sanat Yay., 2002, Ankara, s.231

³⁹ Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Yay., 8.Baskı, 1998, İstanbul, s37; Güçlü, Uzun, Soysal, A.g.e., s.231

⁴⁰ David Morris, “Bergsonian Intuition, Husserlian Variation, Peircean Abduction: Toward a Relation between Method, Sense and Nature”, *The Southern Journal of Philosophy*, 2005, vol.XLIII, p. 268

⁴¹ Güçlü, Uzun, Soysal, A.g.e., s.234

*Kabuk tarafı akıl, zeka, mantık ve ilim tabakasıdır. Bu tabaka, madde ve cemiyet hayatlarının pratik şartlarına uymakla şekillenmektedir. İç tarafa gelince buna **temel ben** demek olan **moifondamental** diyebiliriz. Burası büsbütün başka bir özellikte bir şuurdur. İşte bizim söz ettiğimiz şuur da budur.*"⁴² Bergson'a göre şuurun hem maddi hem de tinsel yönü vardır ve ona göre, gerçek bilinç, tinsel olandır.

Bergson'un bu düşüncelerinin aksine katı mekanizme göre şuur, bir gölge olaydır. Şuur ne herhangi bir enerji oluşturmak gücüne, ne de enerjiyi kendi tarzında kullanarak hareket oluşturabilme kabiliyetine sahiptir.⁴³ Mekanizmin aksine şuurun olduğu yerde faaliyet vardır. Ne bir gölge ne de bir ayna olan şuur, hem etkin hem de edilgendir. Biyolojik manasıyla da şuur, dünyaya yönelmemizi sağlar. Kendiliğinden hareket olmayan yerde bir uyusukluk içinde uyuyan şuur, hareket, tehlike ve macera ile uyanır.⁴⁴

Şuur, bizim hareketliliğimiz, sevincimiz üzüntümüz ve her türlü maddi ve manevi dünyamızda vardır. Aynı zamanda benliğimizi fark etmemizi ve var olduğumuzu anlamamızı sağlayan yegane güçtür.

Şimdi şuurun nasıl oluştuğu sorusunun cevabını bulmamız gerekmektedir. N. Topçu'nun tesbitine göre, maddenin bütünü içerisinde dağınık bir şekilde hareket eden hayat, bazı yerlerde varlık kazanır. Ve önceden hiç kestirilemeyen şiddetli sıçramalar yapar. Böylelikle yüksek şekillere doğru ilerler. Özellikle sinir sisteminin ve beynin giriftliği azar azar meydana çıkar. Şuur sahibi olan insan, maddeyi bertaraf etmek, onun tesirinden kurtulmak için tarih boyunca çalışıp durmaktadır. Çünkü insan, eşyanın sesidir ve kainatın kelimidir⁴⁵. Maddenin meydana gelmesini sağlayan şuurdur. Ayrıca şuur, insanı maddeden uzaklaştırarak evrenin anlaşılıp keşfedilmesini sağlar. Çünkü evren insan için yaratılmıştır. Dolayısıyla evrendeki canlı cansız varlıkları anlayabilen ve onları anlamlandırabilen de kendi bilincine varan insan olabilir.

Peki şuurun bir yeri var mıdır? Şuurun varlık bakımından maddi bir niteliği olmadığını belirttiğimize göre onun, "*psikolojik haller içerisinde*

⁴² Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, önsöz s.XVI

⁴³ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.140

⁴⁴ Mustafa Şekip Tunç, *Psikolojiye Giriş*, Pulhan mtb., İst. Üni. Edb. Fak. Yay., İst., 1949, s.239-240

⁴⁵ Topçu, A.g.e., s.36

*bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bir çok psikolojik haller kasların çekilip toplanmalarıyla ve bedenin çevresinden gelen duyumlarla birlikte meydana gelir. Bütün bu yüzeysel unsurlar birbirleriyle bazen sırf nazari bir fikirle, bazen de pratik bir düşünceyle düzenlenirler. Birinci halde zihinsel çaba veya dikkat vardır; ikinci halde şiddetli heyecanlar, öfkeler, korkular, sevinçler, kederler, hırslar vardır ve arzunun bazı çeşitleri meydana gelir”.*⁴⁶ Şuur psikolojik haller içerisinde bulunmaktadır. Eğer psikolojik haller olmasaydı, soyut kavram olan bilincin ne olduğunu anlayamazdık. Aynı zamanda bilincin işlevselliğini sağlayan etken faktörler de bu duyumlardır. Bazı bilim adamları ise şuurun fizyolojik olarak bir yeri olduğunu düşünmektedirler. Burası da **beyin sapıdır**.⁴⁷ Ancak bu görüş tam olarak benimsenmediği için çoğu bilim adamının genel kanısı biyolojik olarak bilincin bir yeri olmadığıdır.

Bergson’un bilinç hakkında düşüncelerinden sonra modern felsefede bilincin nasıl değerlendirildiğini de belirtmek konunun tesbiti bakımından önemlidir. Modern felsefede bilinç, *“bütün bir evreni kucaklayan, yaratıcı, etkin ve canlı kavrayışı olarak saltık bir kaynak ya da tanrısal düzeyde bir aşkınlık”*⁴⁸ olarak tanımlanmaktadır. *“Tanrı ilk planda dünyanın içindeki bir Tanrıdır. O böylece bu sıfatla her yerde bilinçtir. Ama Bergson’a göre, bilinç her yerededir. Bilinç, kendi kendine hareket eden her canlıda mutlaka bulunması gereken bir yetidir. Ancak, bitkiler hayvanlardan farklı olarak bilinçsizdirler. Fakat Bergson’a göre bütün yaratıcı hayatın ardında bilinç vardır. Çünkü biz, yaşamımızı doğrudan doğruya sadece bilincimizle yaşarız. Burada bilinç, mahiyetimizin sebebidir.”*⁴⁹ Bilinç, var oluşumuzun nedeni olmakla kalmaz, hayatımız boyunca hal, hareket ve yeteneklerimizi özgürce gerçekleştirmemizi de sağlar. Sadece bununla yetinmeyen şuur, bizi üst bilince götürmektedir. Yani kendi şuurumuzun işlerliğini anlayıp, kavradıktan sonra, en son Tanrı’ya ulaşırız. Zira Tanrı bütün kainata hükmeden ve varlıkların bilinçleriyle hareket etmesini sağlayan yegane güçtür.

⁴⁶ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.30

⁴⁷ Nick Herbert, *Temel Bilinç*, Ç: Meltem Andırcı, 2.baskı, İst., 2002, s.102

⁴⁸ Güçlü, Uzun, Soysal, A.g.e., s. 236

⁴⁹ Ott, A.g.e., s. 87

Bergson, bu konuda daha da ileri giderek, Tanrı bilinciyle insan bilincini birbirine benzetmektedir.

*“Bergson, Tanrı bilincini insan bilinci gibi tasarlamaktadır. Dünyada yol açıcı yeni unsurlar, Tanrı’nın içinde iç içe kapalı bulunan yeni eğilimlerdir. Onlar, karşılıklı olarak birbirine nüfuz etmiş olan halkalardan bir çokluğu oluştururlar. Ve bu çokluk, aynı zamanda insanın bilincinde olduğu gibi bir birliklerdir. Şu halde Tanrı ruh ya da madde gibi bir nesne değildir, tersine canlı faal bilinç bağlamıdır.”*⁵⁰ Bergson’a göre Tanrı ile insan bilinci arasında benzerlik bulunmaktadır. Bu benzerliği kurmak doğru mudur? Tanrı ile insan özdeşleştirilebilir mi? Tanrı’daki bilinci Bergson, insan bilincine benzetmektedir. Ancak daha sonra Tanrı’yı insanda bulunan ruha benzetemeyeceğimizi ve Tanrı’nın bilincimizin ve tüm evrenin ana müsebbibi olduğunu ifade etmektedir. Burada Bergson’un amacı Tanrı kavramını anlamamızı sağlamaktır. Elbette ki Tanrı yarattığı canlılara kendi sıfatlarının cüzi bir miktarını vermiştir. İşte şuur da bunlardan biridir diyebiliriz.

1.1.Şuur-Beyin

Şuur ve beyin kavramları sürekli olarak birbirine karıştırılmaktadır. Her ikisi de birbirleri yerine kullanılmakta ya da ikisinden birinin daha genel olduğu düşünülmekte ve diğerini de içine aldığı ifade edilmektedir. Biz burada bu iki kavram arasındaki ilgiyi ifade etmeye çalışacağız.

Daha önce bilincin biyolojik bir fenomen olduğunu ifade eden Searle’ye göre, *“şuur yapay bir makine olarak düşünülebilir. Şöyle ki şuuru, makine olan beynimiz gibi, düşünce ve zihinsel süreçlere sahip olan yapay bir beyin yapabiliriz. Kan pompalayan yapay bir kalp yapılabiliyorsa, bilinçli bir beyin neden yapılmasın. Fakat gerçekte bilinci üretmek için beynin yapmak zorunda olduğu, temel nedensel güçleri kopyalamak durumunda olduğumuzu unutmamalıyız. Şöyle bir benzetme de yapabiliriz: Uçabilen bir uçak yapmak istersek, tüyleri ve çırpacak kanatları kullanmak zorunda değiliz, fakat kuşların atmosferdeki yer çekim gücüne karşı koyabildikleri temel nedensel güçleri*

⁵⁰ Ott, A.g.e., s.106

kopyalamak zorundayız."⁵¹ Bilincin işlerliğini sağlayabilmek için biyolojik olarak beyne ihtiyaç vardır. Zira bilincin ne olduğunu ve farkındalığını ortaya çıkaran beyindir. Beynimiz olmasaydı şuur da olmazdı. Çünkü fizyolojik olarak bilinç beynin içinde bulunmaktadır. Buradan anlaşılmaktadır ki beyin ile şuur arasında yakın bir ilgi vardır. Hatta Bergson bu **ilgiyi askı ile palto arasındaki ilişkiye** benzetmektedir⁵². Şuur, söz götürmez bir şekilde beyine asılıdır. Fakat bundan şuurun bütün ayrıntısını çizdiği ve şuurun beynin bir parçası olduğu düşünülmemelidir⁵³ Çünkü beynimizdeki atomların düzenlenmesini, sahip olduğumuz psikolojinin anahtarını ve devam etmekte olan olayların her türlü ayrıntısını şuurla biliriz⁵⁴. Çünkü beyinsiz ifadesi, şuursuz anlamında kullanılmaktadır. Beynimizi düzenleyen ve bizim psikolojik hallerimizin oluşumunu sağlayan da şuurdur. Bergson'un ifadesiyle anahtar olarak kapıyı açan şuur olduğuna göre şuurumuz ne kadar güçlü ve kendindeyse o bireyin psikolojik halleri de o ölçüde sağlıklıdır. Buradan şuur, beyne biyolojik olarak ihtiyaç duyar sonucunu çıkarabiliriz.

Bazı bilim adamları ise bilincin beynin bir niteliği olduğunu düşünmektedirler. Beynin düşük düzey nöronal süreçleri bilince neden olur. Basitçe beyinle bilinç arasındaki ilişkinin bir tür nedensellik olduğunu iddia edip aynı zamanda da bilincin beynin sadece bir niteliği olduğunu düşünebiliriz.⁵⁵ Bütün bunlardan anlaşılan şu ki, bilinç beynin bir niteliği olarak kabul edilmektedir. Böylece beynin bilinci içine aldığını söyleyebiliriz. Beynin yönettiği ve harekete geçirdiği kısımlardan biri de şuurdur diyebilir miyiz?. Eğer bu görüşü kabul edersek, beyin, şuuru dünyada yaşadığımızı fark etmemimiz için bulundurur. Bundan dolayı da hafif bir kendinden geçme hali, mesela, alkol ve uyuşturucu nedeniyle gerçekleşen bilinç kaybı, belli bir süre bu durumdaki kişiyi etkilediği ve bu nedenle saçmaladığı düşünelebilir. Çünkü beynimiz kendi düşüncemizi eyleme doğru yöneltmek; hal ve şartların gerekli

⁵¹ Searle, A.g.e., s.10-11

⁵² Bergson, *Matter and Memory*, Translated by: N.M. Paul and W.S. Palmer, eighth printing, Zone Boks, 2005, New York, p. 12

⁵³ Bergson, *Zihin Kudreti*, s. 57; *Yaratıcı Tekamül*, s.347

⁵⁴ Bergson, *Matter and Memory*, s.12

⁵⁵ Searle, A.g.e., s.20; Herbert, A.g.e.; s.18

gördüğü edimi gerçekleştirmek için vardır⁵⁶. Böyle bir durumda beynimize bir şey olmaz. Sadece geçici bir şuur kaybı yaşarız. Fakat şuur kaybı yaşamamızın nedeni beynimizin kısa süreli olarak fonksiyonelliğini kaybetmesidir. Bu da göstermektedir ki beynimizdeki bir arıza şuurumuzu da etkilemektedir. Ayrıca beyin düşüncelerimizi faaliyete geçirerek, uygun davranışları gerçekleştirmemizi sağlar.

Bilincin beynin bir niteliği olduğu düşüncesini ifade ettikten sonra Bergson'un bu konuyla ilgili genel görüşünü ifade edebiliriz. Bergson'a göre bu ilişki, *"sivri bir bıçağın kendi ucuyla olan dayanışması gibidir. Beyin de olguların sert dokusuna nüfuz etmek için şuurun kullandığı keskin bir uçtur. Fakat bıçağın ucu nasıl bütün bir bıçak değilse beyin de bütün şuur değildir."*⁵⁷ Buradan bir beynin şuura göre çok gerekli olduğu sonucu çıkarılamaz. Şuurlu varlıkta en iyi bildiğimiz şey, beynin aracılığıyla bilincin işlediğidir.⁵⁸ Beyin şuur faaliyetlerinin gerçekleştiği merkezdir. Bu nedenle ikisi de aynıdır ve birdir diyemeyiz. Öte yandan, şuur değişikliği sinir sistemiyle orantılıdır. Canlı bir varlıkta aksiyonlar ne kadar zengin ve seçim alanı ne kadar genişse şuurda o derece uyanır ve sinir sistemiyle orantılı olarak gelişir. Diğer taraftan şuur beyinden çıkmaz. Çünkü psikolojik hal beyin halini aşar. Böylece şuurla beyin ancak birbirlerini karşılarlar ve her ikisi de canlı varlığın kullanabileceği seçimi düzenlerler⁵⁹. Bergson'a göre hem şuur hem de beyin insanların bir takım şeyler hakkında seçim yapmasını sağlarlar. Ancak şuur onun bir ürünü değil ondan üst bir şeydir. Fakat beyinsiz bir şuur şuursuz bir beyin düşünemeyiz. Her ikisi de bir şekilde birbirlerine katkı sağlayan unsurlardır. Ancak buradaki ana unsur bilinçtir. Yani bilinç beyni yönetir ve onun fonksiyonelliğini sağlar. Şöyle ki bazı düşünürlere göre, *"beynin konuşmayı de içeren gönüllü motor faaliyetlerini düzenleyen şuurdur."*⁶⁰ Yani bilinç beyindeki motor fonksiyonlarının tertibini

⁵⁶ Bergson, *Zihin Kudreti*, s. 110- 111

⁵⁷ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.338

⁵⁸ Bergson, *Zihin Kudreti*, s. 17; Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt 2, s. 320; Bayraktar, A.g.m., s.65-66; Stanislav Grof, *Kozmik Oyun*, Ç: Levent Kartal, Ege Meta Yay., 2.baskı, İzmir, 2002, s.19

⁵⁹ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.338; Cavit Sunar, "Bergson'da Cansız Madde ve Canlılar Alemi", *Ankara İlahiyat Fak. Der.*, 7.sayı, 1960, Ankara, s.95

⁶⁰ Searle, A.g.e., s.85

ve bu bilgilerin bize ulaşmasını sağlamaktadır. Kısaca bilinç olmasaydı, biz beynin konuşma işlevini gerçekleştiremezdik.

Bergson, şuurun beynin bir niteliği olmadığını düşündüğü gibi beynin de şuurun bir niteliği olmadığını düşünmektedir. Şöyle ki: *“Beyin aslında ne düşüncenin, ne duygunun ne de şuurun bir uzvudur. Fakat şuur duygu ve düşüncenin gerçek hayat üzerinde gerili kalmaları neticesinde etkin eylemde bulunabilmeleri için vardır. O zaman beyin için hayata dikkat kesilmek örgeni diyebiliriz.”*⁶¹ Beyin, yaşadığımızı anlamak için vardır. Şuur ise yaşantımızı anlamlandırmak ve güzelleştirmek için vardır diyebiliriz. Bergson’a göre herhangi bir şeyi şuurlu olarak kavrayabilmek için nesnenin kendisi değil, nesnelerin meydana getirdiği beyin gereklidir⁶². Şuurla beyin farklıdır. Fakat bireyin şuurlu bir şekilde hareket etmesini sağlayan da beyindir. Bergson’a göre bilinçle beyin arasındaki ilişkiyi kavramak veya anlamlandırmak beden ile ruh arasındaki ilişkiyi kavrayabilmekle olanaklıdır. Bergson, beynin işlevini daha somut bir şekilde anlatabilmek için beyni telefon santraline de benzetir. Santralin görevi, iletişim ve haberleşmeyi sağlamak ya da bekletmek ise beyin de şuur için böyle bir görev üstlenir. Ayrıca, şuur(ruh), beyni ve bedeni bir alet gibi kullanır⁶³. Çünkü ruh, beyinle bedeni yönlendirmektedir. Şuur soyut kavramların mekanı olarak görülürken, beyin ise somut kavramların öğrenilip anlamlandırıldığı mekandır. Demek ki şuurumuz vasıtasıyla ruhsal doygunluğa ulaşabiliriz.

Bergson şuurla ruhu, beyinle bedeni karşılaştırarak şuurun ruh gibi, öldükten sonra yaşadığını; beden, çürüyüp dağıldığı belirtmektedir⁶⁴. Bergson, beyin ile şuur arasındaki kesin ayrımı belirttikten sonra şuurun ruh gibi ölümden sonra yaşamaya devam edebildiğini belirtmektedir. Şuur ruh olabilir mi? Maddi yönü olan şuur tinsel bir kavram olan ruhla özdeşleştirilebilir mi? Kanaatimizce Bergson, şuurun bizim için ne kadar önemli olduğunu vurgulamak için böyle bir özdeşleştirmede bulunmuş olabilir.

⁶¹ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.72

⁶² Bergson, *Zihin Kudreti*, s.274

⁶³ Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, 2. cilt, s. 308

⁶⁴ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.87, 89; Hauksson, A.g.m., p.309

1.2. Şuurun Özellikleri

Bilinç soyut bir alan olduğu için somut niteliklerle tanımlanamasa da bir kısım özelliklerinden söz edebiliriz. Bu özellikler şunlardır:

1.2.1.Öznellik

Bilincin özelliklerinden en önemlisi öznelliktir. Çünkü “*Her insanın bilincinin o kişiye özel olduğu bir anlam vardır. Eğer bana kalabalık bir izleyicinin karşısında bir bildiri sunmanın nasıl bir his olduğu sorulursa, bunu cevaplayabilirim. Fakat eğer bana kiremit ve taş olmanın nasıl bir şey olduğu sorulsa buna cevap veremem, çünkü kiremitler ve taşlar bilinçli değildirler.*”⁶⁵

Bu da gösterir ki, bilinç bizim öznelliğimizi ve kendimizi fark etmemizi sağlayanıdır. Çünkü bir bilinç teorisi, bir nörobiyolojik süreçler kümesinin öznel bir duyarlılık ya da farkındalık durumunda olan bir sisteme nasıl neden olabileceğini açıklamaya ihtiyaç duyar. Bu fenomen biyolojideki başka herhangi bir şeye benzemez ve bir anlamda doğanın en şaşırtıcı özelliklerinden biridir⁶⁶. Çünkü evrende bulunan her canlının kendine ait özelliği vardır. Yani, bitkilerden tek hücreli canlıya ve onlardan bütün hayvanlara kadar her canlının kendine özgü özellikleri vardır. İşte insanın da kendine ait özelliklerinden biri kendi, öz benliğini algılamasını sağlayan bilinçtir. Bilincin öznelliği burada karşımıza çıkmaktadır.

Öznellik derken “*bir failin yaşamının herhangi bir anında, tüm bilinçli deneyimlerin birleşmiş tek bir bilinçli alanının parçası olarak ortaya çıkar. Masamda oturup pencereden dışarı bakarken sadece yukarıdaki gökyüzünü ve ağaçlar altında akan dereyi görmemle ve aynı zamanda bedenimin sandalyeye, gömleğimin de sırtıma uyguladığı baskıyı ve ağızımdaki kahve sonrası oluşan tadı da hissetmekle kalmam, dahası tüm bunları tek bir birleşik bilinç alanının parçası olarak tecrübe ederim.*”⁶⁷Bütün bunları yapmamda ve hissetmemde etken güç, bilinçtir.

İnsanın her türlü hareketliliğinin nedeni olan şuurun öznelliğinin göz ardı edilmesi ve sanki nesnel bir üçüncü şahıs gibi görülmeye çalışılması, bilinç

⁶⁵ Searle, A.g.e., s.17

⁶⁶ Searle, A.g.e., s.33

⁶⁷ Searle, A.g.e., s.68

incelemesinin karakteristik bir hatasıdır. Çünkü bilincin özü bakımından öznel ve niteliksel bir fenomen olduğunu kabul etmek yerine çoğu kişi hatalı bir şekilde bilincin özünün bir kontrol mekanizması ya da davranışa yönelik belli bir tür yetenekler dizisi veya bir bilgisayar programı olduğunu var saymaktadır⁶⁸. Bilinci tamamen fizyolojik bir mekanizma olarak düşünmek, onun gerçek anlamını ve tam manasıyla ne işe yaradığını bilmemekten kaynaklanan bir hatadır. Bu hatayı sonlandırmanın tek yolu, kendine ait bir öznelliği olduğunu kabul etmekten geçer.

1.2.2.Birlik

Bizim patolojik olmayan bilinç biçimlerinde söz gelimi, koldaki bir ağrı, sıcaklık hissi ya da bir şeyi kırmızı görme deneyimine kesinlikle tek başına sahip olmadığımızı, fakat tüm bu deneyimleri eş zamanlı olarak birleşik tek bir bilinç deneyiminin parçası olarak yaşadığımızı kabul etmemiz çok önemlidir. Kant, bu niteliğe tam algının aşkın birliği adını verir. Bu birliğin en az iki yönüne vurgu yapmak gereklidir. Birincisi, herhangi bir anda deneyimlerimizin tümü tek bir bilinç alanında bütünleşir. İkincisi, bilincimizin organizasyonu, basit anlardan daha fazlasına yayılır. Örneğin, ben bir cümle söylemeye başlayacaksam, bir anlamda en azından cümlenin başlangıcının görsel (resimsel) bir hafızasını korumak zorundayım. Böylece, cümlenin sonuna geldiğimde söylemekte olduğum şeyin farkında olurum⁶⁹. Bilincimiz var olan şeyleri bütün olarak algılar. Bu da bilincimizde birlik olduğunu göstermektedir.

Bergson'a göre, bilinç olmasaydı, kendi varlığımızı kavrayamazdık, sadece kendi varlığımızı değil, hiçbir objeyi de algılayamazdık. Yani bilinç bizim algılamalarımızı doğru olarak yapmamızı sağlamaktadır. Bilinç sayesinde biz imgeleri bütünüyle algılar ve algıladıklarımızı doğru bir şekilde ifade edebiliriz. Mesela bir evi bütün olarak algıladığımızda, içerisindekileri zaten algılarız⁷⁰. Bilinci olmayan insan, hiçbir şeyi algılayamaz. Mesela, genelde komadaki hastalar için bilinci yerinde değil denilir. Yani tamamıyla hiçbir algılama ve çevresindekileri idrak etme söz konusu değildir. Burada, Bergson'a

⁶⁸ Searle, A.g.e., s. 29

⁶⁹ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.83; Searle, A.g.e., s. 24

⁷⁰ Bergson, *Matter ve Memory*, s.142

göre, biz varlığı önce bütünüyle algılarız, çünkü bütünü algıladığımızda zaten parçaları da algılarız. Bunu tümdengelim akıl yürütme metoduna benzetebiliriz. Zira bu metotla varlıkları önce bütünüyle kavrar, daha sonra onun diğer kısımlarını algılarız. Böylece algılamayı tamamlamış oluruz.

1.2.3.Niyetlilik

Bilincin diğer bir özelliği de niyetliliktir. Bütün canlılar yaptığı her davranışı bilinçli bir amaçla gerçekleştirebilir. Yani yaptığımız her hareketin bir nedeni vardır. Bunu da filozoflar niyetlilik olarak ifade etmektedirler⁷¹. İnsan maddi manevi yaptığı işleri amaçlı bir niyetlilikle yapabilir. Mesela, bir arkadaşımıza gösterdiğimiz dostluk da düşmanlık da bilinçli bir niyetlilikle gerçekleşmektedir. Yani yaptığımız niyete göre bilincimiz şekillenmektedir.

1.2.4.Aynılık

Şuurun bir başka özelliği, Bergson'un da ifade ettiği gibi aynılıktır. Bergson'a göre bilincimiz tarafından düşünülmüş olan şey o anda düşünülmüştür ve ne durumdaysa o şekilde algılanması gerekmektedir⁷². Yani olay, bilincimizin algılaması nasılsa o şekilde kalır.

1.3.Şuurun Ödevleri

Bilinç kendi farkındalığımızı sağlayan yegane güç olması nedeniyle hayatımız için pek çok şeyi üstlenmektedir. Bunlardan birincisi, Bergson'un “*Şuur bize insanın adeta bir rüyadaymışcasına, mekanik bir biçimde kendi varlığını hareket ettiren bir makine olduğu ve potansiyel kaynağının tam anlamıyla farkında olabilmesi için disipline edilmiş bir çaba sayesinde, kendini hatırlama hamlesi gerçekleştirerek uyanmak zorunda olduğu görüşüne dayanmaktadır.*”⁷³ cümlesinde ifadesini bulan var olduğumuzu fark etmemizi sağlamasıdır. Şuur, merkezi bir güçtür ve onun görevi, insana varlığını kavratmasıdır. Biz şuur sayesinde var olduğumuzu anlayabiliriz.

Şuurun ikinci ödevi ise bize hayat vermesidir. İnsan vücudundaki herhangi bir hücrenin hem kendisi hem de organizmanın tamamı, bilinç

⁷¹ Searle, A.g.e., s. 73

⁷² Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.189

⁷³ P.D.Ouspensky, *Şuur Gerçeğin Araştırılması*, Ç: Nurgün Karaçaylak, Ruh-Madde Yay., İst., 1995, s.10

vasıtasıyla yaşar ve bilinç ona canlılık verir⁷⁴. Şuur bir hücrenin bile kendi görevini bilip ona göre metabolizma içerisinde bulunmasını sağlamaktadır. Zira şuur tek hücreden başlayarak bütün varlığımıza kadar yaşamsallık kazandırır.

Bergson'a göre, şuurun üçüncü ve en basit ödevi de evrendeki canlılar arasındaki hareketliliğin dengesini sağlamak veya anlamaktır. Evrendeki devingenliğe yerleştiği için şuur, hemen hemen enstantane bir görüşte, kendi dışında olup biten her şey hakkında son derece uzun bir tarih edinmiş olur. Şuur ne kadar yüksek olursa, eşyanın süresine kıyasla onun kendi süresinin bu gerilişi de o kadar güçlü olur⁷⁵. O bakımdan insanın eylemlerini gerçekleştirebilmesi için eşyayla uyuşması, şuurun en basit görevidir. Zira şuur, evrendeki hareketliliğin kaynağı olarak düşünülebilir.

Bergson'a göre hareketliliğin kaynağı olarak görülen şuur, *“aynı zamanda bu hareketliliği idare edendir. Çünkü şuurı yaşatan bu hareketli faaliyetlerdir; bu faaliyetlerin kalkmasıyla birlikte şuur da körleşir, daha doğrusu uyuklar. Zira şuur statik değildir, devamlı hareket halindedir. Eğer canlılığını devam ettiremezse, var olan hareketliliği kontrol edemez ve yönetemez. Çünkü şuurumuz hareketi tasarlamamanın yanında onun yönünü de gösterir.”*⁷⁶ Görülüyor ki şuur canlılığı göstermekle kalmaz, onu tasarlamak, ona yön ve şekil vermek görevini de üstlenir. Kısaca bilinç, basitçe hareket etmek değildir, bizatihi bilerek, isteyerek bir hareketi tasarlayıp gerçekleştirmektir. Biz buna davranış diyebiliriz.

Şuurun faaliyet halinde olması gerektiğinden söz ettik. Ancak Bergson'a göre şuur, öyle her hareketi de kabul etmez. Ona göre aktüel şuur, sadece faydalı hareketi kabul eder, lüzumsuz olanları ise reddeder. Çünkü bilinçteki sunum bütün hareketi algılamamız vasıtasıyla aktüel yaşamın doğruluğunu kabul etmekle mükemmel bir ödev icra etmeye çalışır⁷⁷. Yaptığımız hareketlerin yararı neticesinde şuurumuzun güçlenip işlevsel hale gelmesiyle aktüel yaşantımız da o derece mükemmelleşebilir. Böylece zihnimiz, daha çok

⁷⁴ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, Ç: Mukadder Yakupoğlu, Doğu-Batı Yay., 2004, s.33

⁷⁵ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.119-120

⁷⁶ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.150, 270

⁷⁷ Bergson, *Matter and Memeory*, s.146-147

gelişerek sonunda, metafizik düşünceye kapı aralayan sezgiye ulaşabilir. Kısaca, yaptığımız doğru davranışlar ve algılamalar bizim hem maddi hem de manevi yönümüzü geliştirerek sezgiye götürebilir.

Kendimizi bilmemizi sağlayan şuur, ruhsal hayatımızı da tahlil edip onu da oluşturmaktadır⁷⁸. Çünkü ruhumuzun varlığını bilincimize borçluyuz.

Ruhumuzu geliştirip düzenleyen şuur, dilin düzgün kullanılmasını ve böylece sosyal münasebetlerin kolaylaşmasını da sağlamaktadır⁷⁹. Bilincimiz ne kadar yerindeyse, dilimizi o ölçüde çok iyi kullanabiliriz. Ve bu sosyal ilişkilerimize de yansır. Böylece doğru ve nitelikli ilişkiler kurabiliriz. Çünkü biz hiçbir hareketimizi bilinçsiz yapamayız.

Hareketliliğimizin nedeni olan bilinci, var olmuş bulunan şeyle, var olacak şey arasında atılmış bir köprü olarak değerlendirebiliriz⁸⁰. Geleceğimizin şekillenmesinde şuur, büyük bir yere sahiptir. Çünkü şuur, kendinde geçmişle geleceği sentezleme becerisini barındırmaktadır.

Geçmişle gelecek arasında bir bağ kuran şuur, Bergson'a göre, kişinin ahlaklanmasında da büyük bir öneme sahiptir. Çünkü ahlaklı bir bireyin içine doğmakta olan ve daha sonra bütünüyle onu sarabileceği hissedilen ve şimdilik bağlıların birbirine karşı davranışı gibi kendini bağlamak istediği ruhun derinliğinden, bilincin aydınlığına çekilmiş bir kişi olduğu söylenebilir⁸¹. Çünkü ahlaki olgunluğa bile şuur vasıtasıyla kavuşabiliriz.

Kısaca şuur, kendi varlığımızı, çevremizi ve tüm evreni anlamamız ve anlamlandırmamız için vardır.

1.4.Şuur Halleri

Şuurda meydana gelen olaylar ve şuur halleri adeta bir ağacın dallarını anımsatırlar. Bu dallar, bilincin bütünlüğünü ve güzelliğini meydana getirmektedir. Aynı zamanda şuur tam anlamıyla kavrayabilmemiz için şuur hallerini bilmek gerekmektedir.

Şuur halleri, aralarında bir bütünlük oluşturarak bilinci meydana getirirler. Şöyle ki, *“biz bir melodiye dinlerken, kuşkusuz birleştirilen sesleri*

⁷⁸ Tunç, A.g.e., s.9

⁷⁹ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.153

⁸⁰ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.15

⁸¹ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.30-31

çözüp dışarıya alabiliriz. Ve onları ayrı ayrı kulağımıza ulaştırabiliriz. Fakat bu seslerin bir bütün oluşturduklarını da biliriz. Bu bütün tek tek seslerden oluşmuş kendine özgü bir bütünlüktür. Belirli bir bilinç durumunu da belirli hislere, algılara ve çabalara bölmek mümkün değildir. Çünkü bu unsurlarından her birisi diğerinin içine nüfuz etmektedir, ondan özel bir nüans elde etmekte, tıpkı bir melodi gibi bir bütün meydana getirmektedir. Böylece bilinç durumları, bu tarzda birbirinin arasında o şekilde karışmışlar ki nesnelerin birbirinden ayrılmalarına izin vermezler. Yani bilinç durumları ters yüz edilemezler.”⁸² Farklı niteliklerdeki bilinç halleri birleşip bilinci oluşturmaktadırlar. Bilinçle birlikte kendileri de güncelleşip yenilenmektedirler.

Yenilenen şuur halleri Bergson’a göre, şuurun şimdiki hali ile geçtiği bütün haller arasında bir ilginin bulunmasını sağlamaktadırlar⁸³. Şuurun önceki durumu ile sonraki durumu arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bunu sadece şuur halleri için ifade etmeyiz. Her zaman için bizim geçmişte yaptıklarımız şimdinin, şu anda yaptıklarımız da geleceğin mimarıdır. Böyle döngüsel bir yaşamımız varsa, bundan bilincimiz de etkilenebilir.

Geçmiş ve gelecek halimizle ilgili olan şuur hallerinin her biri aynı zamanda samimi, emsalsiz ve orjinaldirler. Bu nedenle şuur hallerini ifade etmek de dili iyi kullanmakla gerçekleştirilebilir⁸⁴. Bergson bilinç durumlarını ifade edebilmek için dili iyi kullanmamız gerektiğini belirtmektedir. Çünkü gerek somut ve gerekse soyut kavramları ifade edebilmek için iyi bir dil becerisi gerekmektedir. Böylece anlatmak istediğimiz konuyu doğru kelime ve kavramları kullanarak akıcı bir üslupla ifade edebiliriz.

İyi bir dil bilgisiyle açıklamaya çalıştığımız şuur hallerini Bergson, teker teker ele alıp inceledikten sonra, bunların nicelikler olmayıp nitelikler ve şiddetler olduğunu belirtmektedir. Mesela, şuurun doğrudan doğruya verilerinden olan saf süre ile bilinç hallerini somut olarak incelemektedir⁸⁵. Bu yüzden Bergson bilinç durumları vasıtasıyla soyut olan süre kavramını bir takım sıfatlarla ifade etmeye çalışmaktadır.

⁸² Ott, A.g.e., s.22-23

⁸³ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.143

⁸⁴ Bergson, *Yaratıcı Tekamül, Önsöz*, s.XVI

⁸⁵ Sunar, “Bergson’da Şuur Halleri ve Zaman”, *Ankara Üni. İlahiyat Fak. Der.*, Y: 1970, CiltXVIII, s.55

Bergson düşüncesinde bilinci oluşturan bilinç durumları kabul gördüğü kadar eleştirilmiştir de. “Bergson, şuuru daha iyi tahlil edebilmek için onu böyle suni hallere ayırmaktadır. Fakat şuurda böyle basit haller yoktur. Şuur bir oluşsa; şuur halleri devam eden ve değişmede olan hallerdir. Şuuru böyle hallere ayırmak, bulunmaz bir kumaşın parçalanması gibidir.”⁸⁶ Şuurun halleri varlığı ya da yokluğu tartışılarsun, bizce Bergson’da bu hallerden maksat psikolojik hallerdir. Çünkü Bergson, psikolojik bir kavram olan bilinci psikolojik hallerle özdeşleştirerek daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlamak istemektedir. Yoksa benliğimizde bir bütün olan bilinci parçalamak gibi bir gayesi yoktur. Bizce de şuur, ancak şuur halleriyle bir anlam kazanır.

1.4.1. Duyum

Duyum, “bir duyu organın, duyu siniri veya beyindeki bir duyu bölgesinin uyarılmasından kaynaklanan, somut bilinçli deneyim”⁸⁷ olarak tanımlanabilir. Buna göre duyum, herhangi bir duyu organıyla gerçekleştirilen bilgi edinme vasıtasıdır.

Duyu organlarımız vasıtasıyla gerçekleşen duyum sayesinde, dış dünya karşısında yepyeni bir gerçeklik oluşturan şuur Bergson’a göre, duyumsal alanda iş görür. Zira onun düşünce hakkındaki bilgisi, duyumun üzerine yaydığı aydınlığın tanınmasından ibarettir⁸⁸. Şuur duyumla birlikte insan davranışlarına etki eden içsel bir neden olabilir. Zira biz ilk edindiğimiz bilgileri duyumlarımızla öğreniriz.

Bilgi kaynağı olan duyumlarımız, “herhangi bir uyarım vasıtasıyla alıcı cihazlarımız üzerinde meydana getirilen izlenimler için korunmaktadır. Bu nedenle duyum tepkisinin oluşumu bakımından duyum, daima düşüncenin bir parçasıdır. Ve bu bir tasavvur uyandırır. Her tasavvur mekanik bir şekil aldığından her tasavvura bir şeyin tasavvuru yahut kısaca şey denilir. Bu manada şey ile tasavvur birbirine bağlıdır. Bir şeyi hatta kendisi ve aktüel duyumu bulunmadığı halde davet edilmiş tasavvura imaj denilir. Bunun için

⁸⁶ Topçu, A.g.e., s.93

⁸⁷ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.292

⁸⁸ Topçu, A.g.e.,s.26

*imaj tabiri ile bir şeyin tasavvuru tabiri çok kere aynı manada alınır*⁸⁹. Biz şuurla var olan duyuları tasavvur olarak düşünebiliriz. Duyum şuurun dış dünyaya uyumunu sağlar. Yani duyular vasıtasıyla şuur, dış dünyadaki objeleri algılayabilir.

Bilinçle duyum arasındaki ilişkide devamlı bir mücadele olduğu düşünülmüştür. Nurettin Topçu bu hususu şu şekilde ifade etmektedir: *“Duyumlar dağınıktırlar, toplu bilgi vermezler. Şuurla ise birlik vardır. Duyumların başkalığı ve çokluğu kendiliğinden şuurun birliğine çevrilemez. Şuurla bu birliği temin edici başka bir ameliyeye ihtiyaç vardır. Duyumlar ile sürekli oluştan ibaret olan realiteden ancak hareketsiz görüşler elde eder.”*⁹⁰ Duyumlar şuurda vardır. Ancak şuurun birliğini tam olarak gerçekleştiremezler. Dolayısıyla şuur, duyumdan başka bu birliği gerçekleştirecek bir güce ihtiyaç duyabilir.

Başka bir düşünür de bu ilişkiyi, bilinç, duyular tarafından üretilen bir şey olmaktan çok duyular tarafından niteliği değiştirilen bir şeydir tarzında ifade etmektedir⁹¹. Buna göre bilinç, duyumlardan daha kapsamlı bir şeydir. Fakat, duyumlar şuurun niteliğinin değişmesi ve şekillenmesindeki etken faktörlerdendir.

Bergson ise şuur hallerinden olan duyumu şuurla şöyle ilişkilendirir: *“Lezzetli olarak şöret bulmuş bir yemek yediğimiz zaman takdirlerle dolu olan bu lezzetlilik kelimesi duyumumla şuurum arasına girer. Lezzetiyle meşhur olan bu yemeğin benim de hoşuma gideceğine inanabilirim. Kısacası izlenimlerimiz istikrarlı, müşterek ve şahsi olmayan ne varsa hepsini derlemiş sert ve kaba kelimeler ferdi şuurumuzun ince ve kaypak izlenimlerini boğar, hiç değilse gömer.”*⁹². Yani Bergson’a göre bir şeyi insan, bilinçli olarak kendisi algılamalı, bu lezzeti kendi tatmalı ve ona göre karar vermelidir.

Şuur halleriyle duyum ilişkisini belirttikten sonra Bergson’a göre kendi benliğimizde var olan ihtiras ve arzu gibi tavırlarımızı ruhumuz sayesinde

⁸⁹ Georges Dwelshauvers, *Psikoloji*, Ç: Mustafa Şekip Tunç, Doğan Kardeş Yay., İst., 1952 ,s.224-225

⁹⁰ Topçu, A.g.e., s48-49

⁹¹ Searle, A.g.e., s.85

⁹² Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.121

düzene sokabiliriz. Çünkü ruhumuzla bütün duyumlarımız ve bütün fikirlerimiz tazelenir ve yeniden doğmuş gibi oluruz. Bu da şuurun derinliklere inildikçe psikolojik olguları birbirine katılan şeyler gibi düşünmeye daha az hakkımız olduğunu gösterir⁹³. Şuurun derinliklerine doğru gidildikçe duyumlarımızın yenilendiği ve tavırlarımızın güzelleşip olgunlaştığını görebiliriz. Duyumlarımızın daha doğru tavır takınmasının yolu, ruhumuzun benliğimizi doğru bilgilerle ve doğru davranışlarla donatmasından geçer.

1.4.1.1.Duyum-Görme

Biz bazı şeyleri bilinçli olarak görme sonucunda algılayabiliriz. Şöyle ki; Bergson renkleri fark etmemizi sağlayan mekanizmanın şuurda var olduğunu söylemektedir. Biz sarı ve kırmızı renklerin duyumundan bizde varsa, turuncu rengini de ortaya çıkarabiliriz⁹⁴. Biz görsel olarak kainattaki varlıkları algılıyorsak, bunu sağlayan şuurdur. Burada Bergson'un, verdiği renk temsili çok yerindedir. Çünkü bilinçli renk algılaması o renklerden farklı renkler oluşturmamıza kaynaklık edebilir.

*“Herhangi bir ışın duyumu da renk duyumuyla az çok farklarla aynıdır. Gerçi, ışın derecelerinin farklılaşması, kaynakların yaklaşıp ayrılması gibi fiziksel nedenlere bağlı gibi görünür, fakat eşya üzerinde bir ışığın yaklaşma ve uzaklaşmasıyla meydana gelen parlaklık veya sönüklüğün sebebi bizdeki ışın duyumunun azalıp çoğalması olmayıp, nitelik bakımından birbirinden ayrı olan çeşitli ışık ve gölge duygulanımlardan ileri gelmektedir.”*⁹⁵ Yine burada da duyumların şuura niteliksel yönden bir etkisi olduğu görülmektedir.

1.4.1.2.Duyum-Haz

Hazzı hoşlandığımız ya da istediğimiz şeye meyletmek olarak tanımlayabiliriz. Bergson'a göre, biz iki haz arasında karşılaştırma yapmak zorunda olsak beden neyi isterse şuurumuz o hazzı tercih eder. Bunu durdurmak da elimizdedir. Fakat bedenin tercih ettiği hazzın cazibesi olduğu için o hazzı seçmişizdir. ⁹⁶ Beden hangisini isterse şuur ona yönelebilir. Ancak

⁹³ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.24

⁹⁴ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.24

⁹⁵ Sunar, “Bergson'da Şuur Halleri ve Zaman”, s.53-54

⁹⁶ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.40-41

kanaatimizce şuur, bu hazzın doğru ya da yanlışlığını test edebilir. Böylece doğru bilinçli bir haz alma gerçekleşebilir. Fakat bedenle hareket eden şuur acaba doğru hazzı seçebilecek midir? Bireyi tertemiz bir faydalanmaya mı, yoksa yanlış bir pragmatizme mi götürür? Bergson'un düşüncesi sadece faydaya değil, doğruya yönelimse o zaman şuurumuzun doğru hazzı seçme idrakine sahip olduğunu belirtebiliriz.

1.4.1.3.Duyum-Heyecan

*“Duyumlar şuurun derinliklerinde değil, yüzünde geçen olaylardır; bu olaylar daima dıştan gelen bir harekete bağlıdır. Fakat doğru yanlış, kendilerine yeter görünen bazı ruh halleri de vardır. Mesela, derin sevinç ve kederler, büyük ihtiraslar ve estetik heyecanlar gibi...”*⁹⁷ Bunlardan heyecan, herhangi bir şeye karşı duyulan coşkunluk ve kendini teskin edememe halidir.

Bu şekilde tanımlanabilen heyecan, *“sanatın, bilimin ve uygarlığın büyük yaratılarının kökeninde bu duyum vardır. Çünkü heyecan yalnızca uyarıcı olmayıp şuur hareketine de geçirebilir. Heyecan, ruhun duygulandırıcı bir sarsıntısıdır. Heyecan bir fikirden veya tasarımılanan bir imgeden gelir. Böylece heyecan alt bilinçle ilgilidir.”*⁹⁸ Heyecan şuurun hareketliliğini sağlamaktadır. Bergson'a göre insanda heyecan olmazsa, sanatsal ve bilimsel bir takım ürünleri meydana getiremez, çünkü bir sanat yapıtını yaparken ve yeni bir şeyler icat ederken var olan heyecan yapılan şeyin güzel ve mükemmel olmasını sağlamaktadır

Herhangi bir sanat eseri meydana getirirken hissettiğimiz heyecanla birlikte herhangi bir duyumumuzun şiddetiyle gerçekleşen heyecan da vardır. Mesela, sinirlendiğimizde, çarpıntılar artar, yüz kızarıp sararır, soluk alıp vermeler artar, göğüs kabarır, titreyen burun kanatları açılır. Çok kere bütün vücut titrer, ses değişir, dişler kilitlenir. Bergson'a göre şu anda ifade ettiğimiz şiddet heyecanı bu organik duyumların toplamına döndürülemez. Heyecan, organizmanın gittikçe derinlerinden sarsılmasından ve vücuda yaygınlığı nispetinde şuur tarafından kolayca duyulmasından başka bir şey olmaz⁹⁹.

⁹⁷ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.14

⁹⁸ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.39

⁹⁹ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.32-33

Bergson'un yukarıda ifade ettiği gibi heyecan anında gerçekleşen bu durumları, sadece sinirlendiğimizde değil; sevinçli ve üzüntülü hallerimizde de görmek mümkündür.

1.4.1.4.Duyum-Dikkat

Dikkat, bizi herhangi bir şeye karşı güdüleyen önemli duyularımızdan biridir. Bergson da bunu bildiği için bu konuyu şu şekilde açıklamaktadır: *“Dikkat sadece fizyolojik bir olay değildir, inkar edilemeyen hareketlerle birlikte olur. Yalnız dikkat olayın ne nedeni ne de neticesidir. Bir şeyi hatırlamak için büyük bir gayret sarfettiğimiz zaman duyulan ve kafa derisinin çekilip toplanmasına, bütün kafatası üzerinde dışarıdan içeriye alan baskıdır. Çünkü dikkat, erginlerin çoğunda adeta surat ekşitiyormuş gibi dudakların öne doğru bükülmesine neden olabilir. zerinde çalışmak istenilen şeye yabancı olan fikirlerin istenerek bir tarafa bırakıldığı bu iradeli dikkatte ruhi bir etkenin de daima araya gireceği kesindir.”*¹⁰⁰. Yani dikkat, her hangi bir duruma bütün çevresel etkenlerden uzaklaşarak zihinsel yoğunluğunu verebilmek olarak değerlendirilebilir. Örneğin, bir sınavda başarılı olmanın yolu fiziksel ve ruhsal dış etkenlerden uzaklaşarak kendimizi sadece sınava odaklamamızdır.

1.4.1.5.Duyum şiddeti

Duyumun şiddetini, bir olayın sebebinin miktarıyla değil bir duyumun gerçekleşme miktarı ya da bu miktarın artışı olarak ifade edebiliriz. Çünkü genelde duyumlarla duygular ve ihtiraslar gibi şuur hallerinin çoğalıp azaldıklarını görebiliriz. Hatta bir duyumun iki, üç veya dört kere şiddetli olabileceğini belirten dşnrlr de vardır¹⁰¹. Her hangi bir duyum diğer duyuma göre daha şiddetlidir. şiddetli bir duyum daha az şiddetli bir duyuma kaynaklık etmektedir. Bergson, bunu şu şekilde ifade etmektedir: Daha şiddetli bir aydınlık duyumunun aynı mesafe ve aynı özellikte farz edilen daha çok sayıdaki aydınlık kaynakları vasıtasıyla elde edilir olduğu kesindir¹⁰². Yani Berson'a göre daha güçlü bir ışık başka bir şiddetteki ışık kuvvetinin de kaynağı olabilmektedir.

¹⁰⁰ Bergson, *şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.31-32

¹⁰¹ Bergson, *şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.9

¹⁰² Bergson, *şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.12

Bergson, “Daha çok şiddetli dediğimiz bir duyum, daha az şiddetli duyumu içine alabilir mi?” sorusunu şöyle cevaplandırmaktadır: Birinci duyum, ikinci duyumu içerir, çünkü yüksek duyuma önceden aynı duyumun daha şiddetli olanından geçilerek varılır. O halde burada büyükle küçük çokla az arasında bir nitelikle nicelik ilişkisi bulunmaktadır¹⁰³. Yani güçlü olan duyum diğer duyumu içine alır.

Bergson’a göre, bu son derece şiddetli duyumu bize yaptırdığı karşı konulmaz otomatik hareketlerle biliriz. Bir saatin takırtısı geceleri daha şiddetli duyulmaktadır. Çünkü bu sesler tamamıyla boş olan şuuru kolayca kaplamaktadır¹⁰⁴. Ya da gündüz hiç duymadığımız buzdolabının çalışmasını geceleri tamamen boş olan şuurumuzun daha net duyduğunu anlayabiliriz.

Bergson duyum şiddetinin sıcak ve soğuk arasındaki farklılığıyla daha iyi açıklanabileceğini düşünür. “Soğuk ve sıcak duyumları arasındaki nitelik farkını şuurumuz ayırmaktadır. Fakat daha şiddetli bir sıcak gerçekten başka bir sıcaklık olduğu halde bu başka sıcağa da daha şiddetli bir sıcak deriz; çünkü bu sıcaklık kaynağına yaklaştığımız zaman bu aynı değişmeyi sıcaklıktan vücudumuzun büyük bir kısmı etkilendiği zaman ifade edebiliriz. Bundan başka soğuk ve sıcak duyumları pek çabuk etki eden bir hal almaktadır. Bu hali alınca da az çok şiddetli bir tepkiye neden olabilir.”¹⁰⁵ Söz gelimi, yüz derece olan suya elimizi sokamayız yanarız ya da eksi elli derecede dışarıda kalırsak donabiliriz. Bütün bunlar gösterir ki böyle şiddetli duyumlar bize tesir eder, hatta zarar da verebilir. İşte buradaki aşırı sıcaklık duyum şiddetini de anlamamızı sağlar. Biz bir duyumu fark edemeyebiliriz ancak, birkaç kez artarak devam etmesi şuurumuzun uyanmasında etkilidir diyebiliriz.

O halde duyum şiddeti ya güçlü bir duyumla ya da bir duyumun daha sıklıkla yapılmasıyla anlaşılabilir. İçerisinde hiç ışık olmayan zifiri karanlıkta olan bir oda düşünelim. Burada hiçbir ışık olmadığı için biz kapkara bir renk görürüz. Eğer bu odada bir mum yakarsak, odanın biraz aydınlandığını ve odada gri rengi görebiliriz. Daha sonra bir gaz lambasıyla aydınlatırsak, o

¹⁰³ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.10

¹⁰⁴ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.41

¹⁰⁵ Bergson *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.47

zaman turuncu renkle karşılaşırız. Odanın tamamını aydınlatırsak, sarı bir renk olduğunu görebiliriz. Işık şiddeti arttıkça şuurumuzun farklı şeyler algıladığını ve sonunda onun da aydınlanıp son noktaya ulaştığını söyleyebiliriz.

1.4.2.Mekan

Bergson felsefesinde şuurla yakından ilgili kavramlardan biri de mekandır. O halde mekan nedir? Mekanın şuurla ne gibi bir ilişkisi vardır? Şuur yer kaplayan bir şey midir? Şuura evrende bir yer belirleyebilir miyiz?

Bergson, mekan derken, sosyal hayatı anlamaktadır. Sosyal hayat şartları tam olarak gerçekleştikçe, şuur hallerimizi içten dışa sevk eden hareketlenme de o derece artmaktadır¹⁰⁶. İnsan sosyal bir varlık olduğuna göre onun bulunacağı mekan da sosyal hayat olur. İnsanın sosyalleşmesine katkıda bulunan itici güç ise şuurdur. Şuur bizim azami derecede sosyal hayata karışmamızda ve artı olarak topluma faydalı olmamızda yardımcıdır.

Sosyal hayat olarak değerlendirdiğimiz mekan aslında pratik gereçtir ve hayatın devamı için bir araçtır. Bu mekan her şeyden önce bizim nesnelerin üzerine olası etkilerimizin şemasıdır¹⁰⁷. Çünkü biz mekan içinde yaşamaktayız. Sürekli olarak hayatın devamlılığı içinde bulunmak isteyen şuur, bir mekanın içinde hareket etmeli ki hayat devam edebilsin. Biz şuurun mekanı, yani işlerlik alanından kastın insanın kendisi olduğunu söyleyebiliriz.

Bergson'a göre şuurla harekete başlanıldığında birbiri ardınca gelen şekil ve suretlerin zihinde tutulması aynı zamanda yeni birliklerin her birine hatırlanılan, bu birbirini takip eden şekil ve suretlerin katılması gerekir, böyle bir karışım da ancak mekanda gerçekleştirilebilir¹⁰⁸. Zihindeki şekiller ancak şuurun yer aldığı mekanla bilinebilir. Çünkü mekan bu şemaların peş peşe bulunduğu ve faaliyet gösterdiği yerdir.

Mekanda düşünmeye ve düşündüğünü kendi kendine ifade etmeye alışan şuur, duyguyu bir tek kelimeyle gösterebilir, gayeyi de faydalı bir netice verdiği noktada yerleştirebilir ve böylece hep kendine benzeyen, gösterilen

¹⁰⁶ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.127

¹⁰⁷ Ott, A.g.e., s.47, 63

¹⁰⁸ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.80-81

yerde büyüyüp çoğalan, isim değiştirmeden artan bir çaba görülebilir¹⁰⁹. Bergson'a göre şuur belli bir yerde düşünmekte, orada özgürce hareket etmektedir.

Bilincin hür olarak hareket ettiği mekanı algılayabilir miyiz? Mekanı idrak için en önemli duyular görme ve dokunma duyularıdır; her iki duyu da, mekanizmaları tam olarak algılamayı sağlar. Böylece görmede ve dokunmada bir şeyi elin içinde yumarak yoklamak veya dış dünyaya ilk temas eden çocukların yaptıkları gibi iki el ile avuçlamak bize mekan idrakini verir¹¹⁰. Biz de görme ve dokunma duyularına sahip olarak, bulunduğumuz dünyayı görerek ve ona dokunarak bir yerde yaşadığımızı kavrarız. Mesela, nesneleri yeni yeni algılayan bir çocuk bile bulunduğu yeri algılayabilir; hatta âmâ olan biri dokunma duyusuyla bulunduğu ortamı anlayabilir. Ayrıca sağır dilsiz olan biri de gözleriyle mekanı algılayabilir.

Bir mekanı kavradıktan sonra, *“kendimizi mümkün olduğu kadar gevşettiğimizde madde daha seçik düşünceler aşılayacak, zeka da kendini mekanda bulacak ve onda rahatça hareket edecektir. Fakat gerçekte ne mekan tabiatımıza pek yabancı, ne de madde zeka duyuları tasarladıkları kadar tamamıyla mekanda uzanır. Çünkü tam manasıyla mekansızlık parçaların birbirlerinden tamamen bağımsız bulunmasını gerektirir. Halbuki maddesel her noktanın diğer maddesel noktaya etki ettiğini görmekteyiz. Bunun tersini ifade etmek, saf maddenin özelliklerini görmezden gelmek demektir.”*¹¹¹ Bergson, bununla ilgili şöyle bir örnek vermektedir: Sokakta bir ayak sesini işittiğimiz zaman yürüyen bir adamı görür gibi oluruz. Ardı ardına devam eden adım seslerinden her biri bunların basıldığı yere kondurulur, adım seslerinden aldığımız duyuları da bunların maddi sebeplerinin sıralandığı mekanda sayarız¹¹². Mekanı zekamızla da kavrarız. Zeka mekanı kavramakla birlikte mekanda var olan maddeyle de kaynaşmaktadır ve bu maddenin de ne olduğunu bize öğretir.

¹⁰⁹ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.30

¹¹⁰ Dwelshauvers, A.g.e., s.306

¹¹¹ Sunar, “Bergson'da Cansız Madde ve Canlılar Alemi”, *Ankara İlahiyat Fak. Der.*, S:7, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1960, s.90

¹¹² Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.82

Zekayla mekan arasındaki ilgi gibi, şuurla mekan arasında da bir ilgi vardır ve Bergson bu ilgiyi şu şekilde değerlendirmektedir: “*Şuur, her birimizde ayrı ayrı çalışan ufacık şuurular değildir. Bizim ufacık şuurumuz mekanın belli bir yerinde bulunan belli bir canlı varlığın şuurudur; bu şuur da kendi kaynağı olan şuurun yönünde gider.*”¹¹³ Bu düşünceye göre şuurumuzun bulunduğu mekanı dünya olarak düşünebiliriz. Bilinç işte bu dünya içinde faaliyetlerini gösterir. Yani dünyadaki varlıkların isimleriyle ne yaptıkları ve ne işe yaradıklarıyla ilgilenmektedir. Ancak bütün bunları şuurumuz tek başına yapamaz. Bütün evrendeki her şeye hakim olan üst bilinç vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Çünkü bu üst bilinç ona bu yeteneği vermektedir.

1.4.3.Zaman

Zamanı tek başına kavrayabilir miyiz? Yoksa zamanın algılanabilmesi için mekana gereksinim hisseder miyiz? Bergson, zamanın ancak mekanla anlaşılabilceği kanaatindedir. Bununla ilgili olarak şunları ifade etmektedir: Zaman muhakkak ki bize ölçülebilir bir büyüklük olarak görünür. Eğer biz bir dakikanın geçmesini tasarlırsak bu takdirde onu sessizce dilimleyerek altmış saniyeye böleriz. Bu demektir ki tıpkı bir cismin devinim yolunun altmış kısma ayrılması gibi, bu kısımlardan her birisinin sonunda bir anı algılarız. Böylece bir dakikanın devamını biz her saniyede önceki saniyelere anıları dıştan dizmekle değil, tersine tek tek saniyelerin hayalini birbirinin içine nüfuz ettirmekle algılarız¹¹⁴. Böylece ayrı ayrı parçaları (dakikaları, saatleri, haftaları vb..) olduğu düşünülen zaman, sadece saatler tarafından ölçülen ‘mekanlaşmış’ zamandır¹¹⁵ ve ölçülebilen tüm zaman üniteleri arasındadır(bir saat,60 dakika ve 60 saniyelik dilimler)¹¹⁶. Yani zaman yirmi dört saatlik zamandır ve bir mekan içinde geçmektedir.

Mekanda algılanan zamanı nasıl kavrarız? Bergson’un bu konudaki düşünceleri şöyledir: Dikkat edersek görebiliriz ki, zamandan bahsettiğimizde

¹¹³ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.306-307

¹¹⁴ Ott,A.g.e., s.48

¹¹⁵ Habib Şener, *Bergson’un Bilgi Anlayışının Mustafa Şekip Tunç’a Yansıması*, Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Enst.,Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum, 2004, s.57; Sunar, “Bergson’da Şuur Halleri ve Zaman”, s.57; Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt II, s.86-87;

¹¹⁶ Alexander Styhre, “Knowledge as a Virtual Asset : Bergson’s Notion of Virtuality and Organizational Knowledge”, *Culture and Organization*, 2003,Vol.9, March, p.17

şuur olgularını çok kere mekandaymış gibi yan yana ve böylece birbirlerinden seçik bir çokluk oluşturdıkları bağdaşık bir çevre içinde sıralanmış gibi düşünebiliriz. Bu tarzda anlaşılan bir zamanın ruh hallerinin çokluğuna nispeti gibi gerçek süreden tamamen başka olan bir işaret bir sembol olmaz mı? O halde şuurun dış dünyadan ayrılmasını ve şiddetli bir soyutlama gayretiyle tekrar kendi olmasını isteriz. Çünkü düşüngen şuurun tasarladığı zaman, eğer şuur hallerimizin sayılabilecek gibi birbirlerinden ayrı olarak birbirini takip ettikleri bir çevre ise ve bu çevre içinde var olan canlıların doğrudan doğruya mekanda sıralandıklarını düşünürsek, sayılan bu çevre manasında anlaşılan bu zaman artık mekandan başka bir şey değildir. Bu düşüncenin daha baştan doğru olduğunu bize gösteren şey düşüngen şuurun zaman zaman ve peş peşelik hakkındaki duygusunun mekandan alınan hayallerle betimlenmesidir¹¹⁷. Zaman derken, süreden farklı olarak bir mekanda algılanan anı anlamaktayız. Muhakkak ki tek tek varlıkları bir mekanda, mekanı da düşünen bir şuur vasıtasıyla zamanda kavrarız. Çünkü zamanı meşru bir çevreden ayıramayız. Onu o çevre ile anlar, kavrar ve bu hususla ilgili düşünürüz.

Bergson, belirli bir çevrede yaşanan zaman ile mekanın birbirlerinden farklı kavramlar olduğunu belirtmekte, her ikisini de aynı kefeye koymanın yanlışlığından bahsetmektedir. Çünkü mekanın faaliyet alanını çevreleyen bir zaman vardır.

Mekanı çevreleyen zamanı nasıl ölçeriz? “Bergson’a göre zamanı ölçmek isteyince, mekanın ölçüsüne başvurmak zorunda kalırız. Gerçek şu ki hareket ettirici bir cismin a noktasından b noktasına varmak için katettiği zamanı bulmak demek, bir kronometre üzerinde a,b noktalarına rastlaşan noktaları dikkate almak demektir. Bu nedenle hareketli cismin hızı, yelkovanın hızıyla ölçülür. Halbuki bu iki hız, katedilen birer mesafeden başka bir şey değildir. Yani bu mesafelerden biri mekan ifadesi olan metreyle ölçülürken, diğeri dakika ile ölçülür. Burada iyi düşünürsek görürüz ki dakika ve saniyeler belli bir uzaklıktan, yani kadranın eşit taksimatından başka bir şey değildir,

¹¹⁷ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.86-87, s.93-94,

neticede zaman mekanla ölçülmüş olur.”¹¹⁸ Burada bahsettiğimiz zaman ve mekan belli bir zamanda ve mekanda belli bir şekilde başladığımız işin sonlanması ile ilgilidir. Yani basit bir hız problemidir. Başka bir görüşe göre ise *“sadece mekan büyüklükleri ölçülebilir. Çünkü mekanın küçüklüklerle büyüklükler arasında içkin olduğu düşünülür.”¹¹⁹* Burada zamanın mekandaki büyüklüklerle ölçüldüğü ifade edilmiştir.

Ölçülebilen zaman hızlı bir şey midir? Bergson’a göre zaman son derece hızlanma gücüne sahiptir. Hatta sınırsız bir şekilde hızlanabilir.¹²⁰ Zaman, hiç tahmin edemeyeceğimiz bir hızla hareket etmektedir. Çünkü bir günlük zaman dilimi içerisinde biz saatler, dakikalar, saniyelerin ve saliselerin bitişini hiç farkına varmadan seyrederiz. Kısaca bulunduğumuz anı hiç fark etmeden yaşarız ve o an bitmiş olur.

Göz açıp kapayıncaya kadar hızlı işleyen zamanla ve mekan içinde yaşayan insan, bunlar sayesinde maddi ve manevi şeyler üzerinde fikir yürütür. Sonra özlerine nüfuz etmek istediği şuur ile hayata kademe kademe iner¹²¹. Zamanı ve mekanı daha iyi anlamamızı sağlayan şuurdur. Şuur sadece bununla kalmayarak maddi ve tinsel olan şeylere de ulaşmamızı sağlar. Bu da belli aşamalarla gerçekleşir. Örneğin, biz ilk önce tek tek canlıları, daha sonra canlıların bulunduğu mekanı yani dünyayı ve en sonunda da mekanlaşmış zamanı bilinçle algılarız.

1.4.4.Zihin

Bergson, şuurun algılama, düşünme ve anlamasını sağlayan zihni bazen zeka bazen de akıl yerine kullanmıştır. Bergson bu ikisi arasındaki farklılığa fazla yer vermemektedir. Biz de bu konuya daha açıklık getirebilmek için bu kavramların terim anlamlarıyla konuyu anlaşılır duruma getirmeye çalışacağız.

Felsefi terim olarak zeka, insan varlığının deneyimini ve bilgisini yeni karşılaştığı somut durumlara uydurmak suretiyle sergilediği problem çözme yeteneğidir¹²². Zihin ise bireysel organizmanın veya insan organizmasının

¹¹⁸ Dwelsauver, A.g.e., s.329

¹¹⁹ Ott, A.g.e. , s.49

¹²⁰ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.6

¹²¹ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.10

¹²² Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.1032

bilinçli ve bilinçten yoksun mental tecrübelerinin toplamı olarak tanımlanmaktadır¹²³. Akıl, en genel anlamda düşünüp yargılama gücü, doğru olanı yanlış olandan ayırma yetisi ya da doğru yargılama yeteneği olarak insanda bulunduğu var sayılan yargı gücüdür¹²⁴. Aklı genel anlamda bu kavramları düşünme etkinliği olarak ifade edebiliriz.

Bergson'a göre zeka; yapma, değişik şeyler vücuda getirmek ve özellikle aletler vasıtasıyla yeni aletler yapmak ve bunları alabildiğine değiştirmek melekesidir. Çünkü Tanrı çok sayıda hayvan türüne yaptığı gibi insana aletler verme yerine bu aletleri bizzat kendisinin yapması için potansiyel güç olan zekayı vermiştir¹²⁵. Zekamız olmadan hiç birşey üretemeyiz. Zeka sayesinde eşyanın varlığını anlarız ve bir takım aletler icat etme yeteneğimizi kullanabiliriz. Kısaca diyebiliriz ki, zeka, alet yapma ve bunu geliştirme melekesidir. İnsanın özünde icat etmek, keşfetmek ve üretmek özelliği vardır ve bunları zekasıyla yapar.

Bergson'a göre, zekayla yapılan imal ne kadar basit bir iş olursa olsun yine de görülmüş ya da tasarlanmış bir örneğe göre yapılır, toplum hayatını destekleyen ve ona katkı sağlayan fikirler üzerinde faaliyet gösterir¹²⁶. Diyebiliriz ki zeka daha çok hayatın pratikliği içinde yer alır. Burada Bergson, zekayı akıl yerine kullanmış ve bizim alet yapmamızı sağlayan zekadır demiştir. Bize göre burada bir kavram karmaşası vardır. Akılla zeka aynı kavramı ifade etmez. Çünkü zeka, alet yapma gücü, anlama, algılama ve çözme gibi işlemleri yapma gücündeki üst düzey yeterlilik iken akıl, var olan kavramlardan sonuç çıkarmak ve yargılamak gücüdür. Bergson düşüncesine göre akılda bir maddilik varken zeka daha farklı olarak herhangi bir şeyi yapabilmadaki potansiyel güç olup herhangi bir şekilde ortaya çıkarılması, yenilenmesi ve gelişmesi mümkündür.

Zekayla aklı aynı kabul edip birbirinin yerine kullananlar yanında zekanın ve zihnin farklı şeyler olduğunu ifade edenler de vardır. “*Zekalı insan*,

¹²³ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.1035

¹²⁴ Güçlü, Uzun, Yolsal, A.g.e., s.1479

¹²⁵ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.185; *Düşünce ve Devingen*, s.80, 113; *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.251; Sunar, “Bergson’da Cansız Madde ve Canlılar Alemi”, s.95

¹²⁶ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.80; Medar Atıcı, “Bergson’da Olanaklı Olanın Gerçek Olanla Bağlantısı”, *Felsefe Dünyası Der.*, S:17, 1995, s.47

sabah güneşindeki çiğ damlaları kadar tazedir. O yeniliği bir esinti gibi hissedersin. Zeka, tekrar tekrar doğma kapasitesidir. Geçmiş zekasıyla ölmek ve günümüz zekasıyla tekrar doğmaktır. Zihin, biyolojik bir bilgisayardır. İçine her türlü bilgiyi doldurabilir ve ihtiyacın olduğu zaman çıkartabilirsin."¹²⁷. Burada görülüyor ki zihin, maddesel fonksiyonlu bir aygıt olarak düşünülürken; zeka ise daha çok bizim yeniden doğuşumuzu tazeleyen bir varlık olarak görülmektedir.

Zekamız varsa bir bebek kadar saf ve tazeyiz. Bizi yeni doğmuş bebek haline getiren zeka ve aklın işlevi tamamen farklıdır. Akıl, basamak şeklinde işler. Adım adım bir prosedürü, bir metodolojisi vardır. Eğer bir matematik problemi çözüyorsan izlemen gereken adımlar vardır¹²⁸. Akıl daha çok anlama, kavrama, algılama ve sınıflama gücüyken zeka ise bundan daha üst bir şeydir. Yani akılda belli adımları takip ederek sonuca ulaşırız, tümevarım ya da tümdengelim metodu kullanırız.

Bergson'da akıl, belli bir sınırın dışına çıkıldığında yanılgılara, yanlışlara ve anlamsızlıklara yol açabilir. Akıl, Bergson'da gözümüzün görmesi, kulağımızın duyması gibi, algıladığı her şeyi kavramlaştıran bir organ durumundadır. Nasıl göz ışık olmadığında işlevsiz kalırsa akıl da madde olmadığında işlevsiz kalmaktadır. Bergson açısından akılda, madde alanının dışına çıkmadığı sürece, tıpkı bilimlerdeki işleyişi gibi, her zaman başarılı bir işleyiş bulunabilir. Fakat akıl bilimsel işleyişe uygun bilgilerin ötesinde bulunan ruhsal yaşamın içsel bilgilerini kavramaya yöneldiğinde başarısız kalır. Çünkü akıl, pragmatik bilme yetisidir¹²⁹. Bergson'a göre akıl maddidir ve soyut kavramlar alanına giremez. Bizce bu doğru olabilir. Çünkü aklımız her şeyi kavrama gücüne sahip değildir. Onun da ulaşamayacağı noktalar vardır. Söz gelimi metafizik gibi. Bu nedenle akıl maddi kavramları kavrar ve onları anlamlandırır diyebiliriz. Aklımız vasıtasıyla pozitif ilimler gelişir ve yenilenir. Zeka daha çok fiziki şeyleri anlama, anlamlandırma ve şekillendirmede etkindir. Burada da zeka akıl yerine kullanılmaktadır.

¹²⁷ Osho, *Sezgi*, Ç:Suzan Mıhladı, Ovvo Basın Yayın ve Tanıtım Hizmetleri Tic. Ltd..Ş, 2005, İst., s. 140

¹²⁸ Osho, A.g.e., s.32

¹²⁹ Atıcı, A.g.m. s.49; Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, cilt II, s310

Akıl nasıl çalışmaktadır? Akıl bizim için ne ifade etmektedir? Akıl insanidir, şimdiki zamandır. Aklımız sayesinde işlev gösteririz. Bütün ilimler, bütün işler, bütün meslekler dünyada olan her şey, politikalarımız, dinlerimiz, felsefelerimiz, hepsi akla dayanır, hepsi insanidir¹³⁰. Akıl önemlidir. Sorumluluk elde etmemizde ana merkez durumundadır. Akıl vasıtasıyla bir takım sorumluluklarımız olduğunu anlarız. Zira akıl zanaatçı çalışması için bir başka araçtan yararlanmaya mecburdur. Düpedüz aklın çalışma alanı, pozitif bilimlerdir¹³¹. Kısaca akıl maddiyatla ilgilenir. Akıl çalışması, çabası, duygusu, taslaktan hayale doğru gidiş yörüngesi üzerinde meydana gelir¹³². Biz aklımızı bir hayali gerçekleştirmek için kullanırız. Ayrıca akıl bizim hayatımıza bir düzenleyici olarak girdiği için felsefeye kurallar veya ahlaki ilkeler oluşturmak da aklın ödevlerinden biri olur¹³³. Akıl, sosyal hayatımıza yön veren kanunların uygulaması ve yapılmasında etkilidir. Burada da görülüyor ki; sezgiyle kuşattığı felsefesinde ahlakı Bergson, akılla temellendirmektedir. Bu çok şaşırtıcıdır. Bir noktada da doğrudur. Çünkü bir takım kurallara akli çözümler bulunursa o sayede bu kurallara uyum sağlanabilir. Bir de şu var: Ahlaki kuralları dinsel ya da sezgisel olarak ifade edemez miydi? Acaba Bergson'un, burada kabul görmemekten mi endişesi vardı bilemeyiz.

Aklın çalışması, hiç durmadan oluverdiği için akıl çabasının nerede başladığı ve nerede bittiğini söylemek güçtür. Çünkü akıl tamamen otomatik olarak çalışmaktadır¹³⁴. Akıl bizim bazı analiz, değerlendirme ve sentezler yapabilmemizi sağlar.

Hatta Bergson daha da ileri giderek zihni bilginin maddi olacağını söyler. “Zihni bilgi, atıl bir maddenin herhangi bir tarafıyla ilgili olduğu zaman esasen onun klişesi olduğundan maddenin sadık bir iz bırakımı olmak zorundadır. Bu bilgi, sırf bu şekliyle hayatı, yani zihnin izlenim alanını bildirdiğini savunursa izafi olur.”¹³⁵ Bergson’a göre zihni bilgi, maddi olan bir varlıkla ilgili olmalı ki biz onu aklımızla anlayabilelim. Çünkü zihni bilgi,

¹³⁰ Osho, A.g.e.

¹³¹ Ott, Ag.e., s63-64

¹³² Bergson, *Zihin Kudreti*, s.245

¹³³ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s20

¹³⁴ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.236

¹³⁵ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.7

kişisel izlenime bağlı olarak gerçekleşir. Bu nedenle zihni bilgiye izafi bilgi de diyebiliriz.

Bergson, başka bir yerde de devamla zekayı soruşturuyor. Gerçekten de zeka neyin nesidir? Beşerin düşünme tarzıdır. Bu tarz, bal arısına verilen içgüdü gibi, kendi davranışımızı gütmek için bize verilir. Tabiat bizi maddeyi kullanmak ve ona hakim olmak için meydana getirdiği için zeka ancak mekanda gelişir¹³⁶. Çünkü, Bergson mekanı algılamakta zekanın payının büyük olduğunu belirtmektedir. Zira zihnin faal bir müdahalesi olmadan mekanın varlığından söz etmemiz doğru olmaz¹³⁷. Belli bir mekan tasavvuru zekanın bir gayretiyle oluyorsa, aksine iki duyumu farklılaştıran keyfiyetlerde de zekanın bir tesiri olmalıdır. Yön duygusunun sadece bazı hayvanlarda değil de bizde de keyfiyetsiz bir mekan idrak etmek yahut anlamak için var olduğunu söyleyebiliriz. İnsan zekasında açıkça tasarlanan mekan realitesi bizi kesin ayrılıklar yapmaya, saymaya, soyutlamaya ve belki de konuşmaya götürür¹³⁸. Zeka, bizzat mekanı algılamak ve anlamlandırmaktadır. Onu daha yeni ve gelişmiş şekle sokmaktadır.

Bergson, zekanın imal edici olduğunu şu şekilde açıklamaktadır. “Zeka ilim ve teknik faaliyet sonucunda gelişir. Henüz kaba olan mekanik, henüz ortaya çıkmamış olan matematiği meydana getirir. Bu matematik, artık ilmi bir duruma gelmiş olduğu ve bunun üzerine de kendi etrafında öteki ilimleri de meydana getirdiği için mekanik sanatı etkinleştirir. İlim ve sanat, bizi böylece birinin düşünüldüğü ötekinin de kullandığı bir maddenin mahremliğine ulaştırırlar. Bu yönden de zeka, sonunda bir mutlağa varacaktır. Çünkü başlangıçta anlaşılmayan zeka, maddeyi açık olarak tanıdıkça çok net olarak ortaya çıkar. Zihnin zihni bilmesine ısrar edilirse yine de zekaya zihin denilmesinde mahsur yoktur. Fakat bu takdirde biri ötekinin tersi olan iki akıl görevi bulunduğunu açıkça söylemek gerekecektir. Zira, zihin zihni ancak madde ile temas edile edile edinilmiş olan alışkanlıklar yokuşunu çıkarak

¹³⁶ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.105

¹³⁷ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.89

¹³⁸ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s. 91

düşünür.”¹³⁹ Bergson’a göre zeka önce maddi değildir. Ancak bir mekânı algılamaya başlayınca maddeyle karşılaşmış olur. Ve bu maddeyle karşılaşmış olma sayesinde pozitif ilimleri anlar ve anlamlandırır. Bize kalırsa Bergson’a göre zeka, eşyayla karşılaşınca isim değiştirir yani zihin ya da akıl olur.

Bergson başka bir yerde de zihin ve zekanın farklı olduğunu şu şekilde dile getirmektedir: “*Zeka derim, düşünüş demiyorum. Zekanın yanı başında gerçekten de her birimizce kendi öz faaliyetinin ve faaliyette bulunduğu şartların doğrudan doğruya kavranılışı vardır.*”¹⁴⁰ Burada bir tenakuz vardır. Çünkü başka bir yerde de zihin ile zekanın aynı şey olduğunu ifade eder. Belki de bu, Bergson’un düşüncesindeki değişimin bir örneğidir. Çünkü zeka, bir şeyi doğrudan doğruya anlama gücüdür. Aklını iyi kullanan her kişinin zeki olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü zekada farklı derecede bir üstünlük vardır.

Zekamız, yaratmayı parçalara ayıramadığı için bu meselenin karşısına gelince, onu ne parçalanamaz olan fişkırışında, ne de dehasında kavramayı başaramaz. Zeka, her yeniye ve her önceden keşfedilmesini açıklamak için mutlaka başka düzende dizilenlere, bilinen veya eski unsurlara döndürmeye çalışanlarla savaşıır. Hele tam yeniliği ve yepyeni bir oluşu hiç kabul etmez. Hayatın esaslı bir yüzünü burada da kaçıırır. Çünkü insanlar onu görmek ve anlamak için vücut bulmaz¹⁴¹. Burada Bergson, yaratmayı zekanın yapamadığını, bir takım şeyleri parçalara ayırarak keşfedemediğini söylemektedir. Ona göre zeka yeniliği kabul etmektedir. Bergson bunu, sezgiyi yegane yöntem olarak ifade ettiği için söylemektedir. Bize göre zekanın bazı handikapları varsa da zekanın kendini iyiye yönlendirme gücü vardır.

Ayrıca zeka aklımızı daha iyi kullanmamızı sağlayan ve aklın fonksiyonelliğini artırıp geliştiren bir güçtür. Çünkü zekanın içinde olan heyecan ve yeni bir şeyleri öğrenme ve keşfetme aşkı, aklımızdan daha iyi ve faydalı bir şekilde yararlanmamızı sağlar. Hatta Bergson’a göre ancak arı zekalı insanlar bizleri güldürebilir.¹⁴² Zekanın varlığı sayesinde ağlatmanın kolay olduğu, güldürmenin ise zor olduğu bir durumda insanlar, kendilerinde var olan

¹³⁹ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.41, 105-106; *Yaratıcı Tekamül*, Önsöz s.XI; *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.151-152

¹⁴⁰ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s. 126

¹⁴¹ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.215

¹⁴² Bergson, *Gülme*, Ç: Yaşar Avunç, Ayrıntı Yay., Ekim, 1996, İst., s.12

bu yetenekle güldürmeleri ekstra bir maharet gerektirmektedir. “Zaten zeka bir ayırma, bir seçme, vaziyetleri düşünme, zorlukları görme, sonra da bunları çözme demektir veya meselelerin zorluğunu anlamadır, vaziyetleri toptan kavramadır. Aynı mahiyette olan meseleleri halletmek için bir metottur. Kadrolar kurma, umumi münasebetleri arayıp bulmadır. Meselenin önemine, güçlüğüne ve bunları çözmedeki verimliliğe göre zekanın genişleyip yükseldiği de olur.”¹⁴³ Yine zeka bir takım kavramları ortaya çıkarma ve ifade etme olarak değerlendirilmektedir. Cavit Sunar’a göre ise zeka, büyüdüğü ve ilerlediği ölçüde yaratır¹⁴⁴. Biz, zeka potansiyelimizi geliştirdiğimiz müddetçe zekamızı açığa çıkarmış oluruz ve böylelikle pratiğe dönüşmüş olan bir zekamız olabilir.

Bergson, ahlakını akılla temellendirdiği için zekayla ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: Zeka iyilerin elinde olunca iyiye, kötülerin elinde ise kötüye meylettirir. Zeka ince fikirli faydacı bir filozofun zekası değilse daha çok bencilliği öğütler. O halde zeka iki yandan da denkleştirici bir güce sahiptir¹⁴⁵. Zeka, iyi yönde kullanılıyorsa, hem birey için hem de toplum için fayda sağlar; toplumu birleştirici ve uzlaştırıcı bir rol üstlenir.

Toplum için birleştirici bir rol üstlenen akıl insanın yüksek saygınlığını ve herkesin saygıya layık olduğunu bize gösterir¹⁴⁶. Kısaca insan şerefli bir varlık olduğunu aklı vasıtasıyla anlar.

Bergson’a göre insana saygınlık kazandıran akıl ise; vücudumuzu çevreye uydurmak, dış şeyler arasındaki ilişkileri anlamak ve maddeyi anlamlandırmak gibi ödevleri üstlenen de zekadır¹⁴⁷. Aklın gelişmesinde çevrenin etkisi vardır. Çünkü onun ilk görevi benliğimizin hayata uyumunu sağlamaktır. Yani maddi kavramları anlamak veya anlamlandırmaktır. Zekayı sadece maddeye indirgemek doğru olmaz. Zira zeka metafizik kavramları algılayamaz ama kabul edebilir veya iyi bir zeka potansiyeline sahipsek bu bizim sezgi potansiyelimizi açığa çıkartabilir.

¹⁴³ Tunç, Psikolojiye Giriş, s.107

¹⁴⁴ Sunar, “Bergson’da Cansız Madde ve Canlılar Alemi”, s.92

¹⁴⁵ Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, s.186

¹⁴⁶ Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, s.29

¹⁴⁷ Bergson, Yaratıcı Tekamül, s.3

Russell ise zekayla ilgili bu görüşten tamamen farklı olarak şunları ifade etmektedir: Zeka hayatı anlamakta doğal yeteneksizlik özelliğine sahiptir¹⁴⁸. Çünkü zeka, sadece var olanları anlama kabiliyetine sahiptir. Daha çok etrafındaki nesnelerden neler çıkartılabileceği ve onlardan neler oluşturabileceğiyle ilgilenir. Oysa ki hayat, henüz var olmayanları da içermektedir. Bize göre ise zeka hayatı anlamlandırmak gücüne sahiptir. Çünkü zekamız olmasaydı biz hayatımızı geliştirip güzelleştiremezdik. Hatta zeka potansiyelinin fazlalığı kişinin his duygusu fazlalığına götürebilir. Belki de böyle üstün zekalı birinin sezgisel gücü de daha gelişmiş olur.

*“Gerçekten insan zekası her şeyi uzamda görme ve her şeyi maddeyle açıklama alışkanlığını bilimle meşrulaştırarak bu alışkanlığı tartışılmaz bir otorite ile güçlendirir. Bu durumda zeka ruha yönelebilir mi? Zeka içsel yaşamın uzamsal bir tasarımı vermektedir; yeni nesnesine eskisinden sakladığı imgeyi aktarmaktadır.”*¹⁴⁹ Bergson burada zekayı ilk olarak ifade ettiğinde akıl yerine kullanırken, ikincisinde kendi anlamında kullanmaktadır. Ona göre zeka, içimizde ifade edemediklerimizi ifadelendirmedeki etkisel güçtür. Yeni bir ses üretmekten ziyade bir tür neden sonuç ilişkisi gibi eskisine yeni bir soluk kazandırma şeklinde devam edebilir.

Zeka bize bizim faaliyetlerimize karışabilir mi? Karışsa bu karışması nasıldır? Ya da zeka vasıtasıyla kendimizi ne şekilde ifade edebiliriz? Bu soruları Bergson, şu şekilde cevaplandırmaktadır: Zeka faaliyetlerimize seçme yetisiyle işe karışır. Bu tıpkı bir duvar saatindeki sarkacın gidiş gelişlerinin yayın gerginliğinin ani bir gevşemeyle ortaya çıkmasına engel olması ve buna rağmen bu gerilim nedenleri üzerine engelleyici bir eylemi harekete geçiren sonuçlar olduğu için sarkacın gidiş gelişlerinin bu gerilimden kaynaklanması gibidir. O halde zeka ne yapacaktır? Zeka, bireyin kendini yaşamın zorluklarından çekip çıkarması için doğal olarak kullandığı bir yetidir¹⁵⁰. Zeka, kendimizi ifade edebilme gücü ve bazı şeyleri özgürce seçme ve değerlendirme yeteneğidir.

¹⁴⁸ Russell, Batı Felsefesi Tarihi, cilt3, s.450

¹⁴⁹ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.276

¹⁵⁰ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.81

Ayrıca Bergson’a göre zekanın işlevi, özünde uzaktaki bir amaç için araçları birleştirmek ve gücünün yetmediği işlere bile girişmektir. Yaptığı ile elde ettiği sonuç arasında çoğu zaman rastlantıya büyük yer bırakan bir mesafe vardır. Zeka başlar, bitirmesi için koşulların buna imkan vermesi gerekir. Zeka madde üzerinde mekanik olarak etken olmak için vardır. O halde zeka şeyleri mekanik olarak tasavvur eder. Ama insan zekasının çok az tanıdığı bir madde üzerinde yapacağı çok sınırlı bir eylemle yetinmesi gerekir¹⁵¹. Zeka bir takım şeyleri planlar ve tasarlar; bunları uygulamaya koyan ise akıldır. Yani akıl zekanın sunduğu şeyleri maddesel olarak işler. Bergson’a göre zeka zaten özel bir donanım ile meydana gelir. Bu yüzden kendisinde var olan bir takım kavramları kendisine verilen bir görev olarak düşünür ve gerçekleştirir.

Bütün bu özelliklere sahip olan zeka zamanı kavrayabilir mi? “Zeka ancak zamanın konumlar serisini kavrayabilir. İlk bir nokta kavranılır, sonra da yine başka bir nokta kavranılır. Bizim faaliyet ve etkimiz ancak sabit noktalarda kendini gösterir. Zira zekamız devingenin nerede olacağını, devingenin nereden geçtiğini sorar. Hatta kendisi geçiş anını tespit etse bile, yani kendisi süre ile ilgilenirmiş görünse bile sırf bundan dolayı, gizil iki durumun zamandaşlığını görmek ve anlamakla yetinir.”¹⁵² “Çünkü zekanın rolü aksiyonları hareket ettirmektir. Her hangi bir aksiyonda bulunurken bizi ilgilendiren şey de bunlardan alınacak olan sonuçlardır; amaca ulaşmak için araçlara pek önem vermez. Amacı olanca varlığımızla gerçekleştirmeye olan meylimiz buradan gelir.”¹⁵³ Bergson’a göre akıl adımsal bir yol takip eder. Fakat zeka, gerçek süreyi ne anlar ne de kavrar. Zeka ancak bir takım etkinlikler gerçekleştirme ve bunlardan bazı sonuçlar çıkartmakta büyük bir güce sahiptir. Eğer zekamız olmasaydı, biz bazı eylemlerimizi ne belirleyebilir ne de gerçekleştirebilirdik. Yani zekamız hazırda var olanı şekillendirip ondan bir bütün oluşturmaktadır.

Etrafında var olanlardan bütün oluşturan zeka, devam eden bir hayat oluşumunda yoğrulan esas fonksiyonunu, fikir ve hareketlerimizi aydınlatmak,

¹⁵¹ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s. 123-124; *Yaratıcı Tekamül*, s.66

¹⁵² Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.9, s.254-255; *Yaratıcı Tekamül*, s.383

¹⁵³ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s383-384

eşya üzerindeki etkilerimizi hazırlamak, belli bir halde birbirlerini takip edebilecek elverişli ve elverişsiz olguları önceden keşfetmedir. Şimdi, bulunduğu hal ve durum içinde önceden bilinen şeylere benzeyenleri ardı sıra gelenleri bir şekilde ayıran zeka, birbirine benzeyenleri de ayırır¹⁵⁴. Bergson'un da belirttiği gibi zekamızın asıl fonksiyonu bir şeyleri önceden fark etmek ve eşyanın hakikatini öğrenmek ve keşfetmek olmalıdır. Yani zekamız yaratıcı olduğu müddetçe vardır ve hayatın evrimine katkıda bulunur. Çünkü tekamül ve yaratım daima yeni şeyler oluşturma olunca zekanın çalışmasını ve gelişmesini sağlar.

Cavit Sunar ise Bergson'un aksine bu konuyu şu şekilde değerlendirmektedir: *“Zeka, saf bir hareketlilik olan evrimi kavrayamadığından evrim veya oluşu birbirlerinin aynı ve değişmez bir sıra haller gibi düşünür. Bu düşünme yeni baştan kurmaya bağlandığında da bu kurma değişmez elemanlarla yapılır. Böyle olunca da zeka yeni olan şeyleri görmekten uzaktır. Zaten onca hayatın oluşlarında her şey önceden bilinebilir, çünkü belirli öncüller belirli sonuçlar doğurur. Önce yaratma diye bir şey asla söz konusu değildir; bilinen ve tekrarlanan ve geçmişten başka bir şey olamaz. Çünkü onun mahiyeti her şeyi soyutlamak, ayırmak ve hatta aslın yerine benzerini koymaktır.”*¹⁵⁵. Sunar'a göre zeka evrimi kavrayamamaktadır. Zeka evrimi kavrayamayınca başka bir güce ihtiyaç vardır. Bu da şuurdur.

1.4.4.1. Şuur-Zeka İlişkisi

Şuurun işlevselliğini sağlayan, zekadır. Zekayı şuurun ana kumanda masası olarak düşünebiliriz. Yani zeka olmazsa şuurdan bahsedemeyiz ya da şuurun zekadan doğduğunu iddia edebiliriz.

“İnsan zekasının fonksiyonu artık ne mağara duvarına akseden boş gölgelerin geçişlerini seyretmek ne de arkaya dönerek göz kamaştırıcı güneşi görmektir. Zekanın yapacağı başka şeyler vardır. Bunlar hem çalışmak hem çalıştığını bilmek, realite ile temasa gelmek ve hatta realiteyi yaşamak, yapılan işlerle açılan izleri bizi ilgilendirdikleri ölçüde yaşamaktır. Aynı zamanda zeka bize çalışmak ve yaşamak gücünü verir. İşte şuurda aydınlık olarak ne varsa

¹⁵⁴ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.47,141

¹⁵⁵ Sunar, “Bergson'da Zeka ve Sezgi”, Ankara Üni., *İlahiyat Fak. Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1960, Ankara, s.39

hepsi de zeka değil midir? Siz de onun içindesiniz, dışına çıkamazsınız, ancak isterseniz zekanın ilerlemek kabiliyetinde olduğunu, ilerledikçe daha buyk bir çok şeyleri gitgide daha aydın gorebiliriz. Fakat zekanın doğuşunu gosterdiğinizden bahsetmeyiniz. Çünkü onu da zekanızla yapacaksınız.”¹⁵⁶ Zekanın geliştirme gc bize verilmektedir. Zira bizde bunu gerçekleştirecek kabiliyet vardır.

Bergson’a gore zihin, tek ve aynı **şuur düzlemi** zerinde kalır; hakiki akıl çalışması ise bambaşkadır. Akıl alışması zihnın, bir yandan kavrayışlar veya hayaller arasında gidip gelen bir hareketinden; öte yandan da bu kavrayışların veya hayallerin anlamından ibarettir. İster bir mantıksal çıkarım yapmak, ister bir kitabı okumak, isterse de bir anlatılanı dinlemek söz konusu olsun, sanki somuttan soyuta gider gibi zekanın bir bağıntısı olarak ifade edeceği bir takım kavrayışlar veya hayaller zekaya daima kendilerini sunarlar. Aklın böyle işlevleri varken, zihin ise tek bir şey üzerinde yoęunlařır¹⁵⁷. Bergson, şuurla zihni aynı kavram gibi değerlendirmektedir. Ancak aklın farklı olduğunu, somuttan soyuta giderek bir çalışma yürüttüğünü ve bu konuda desteği de zekadan aldığını ifade etmektedir. Aynı dşncede olan Topu ise konuyu şu şekilde değerlendirmektedir: Zeka yolundaki gelişim şuurun kendine has olan gelişimi değildir. Belki de zeka, maddeyle çarpışmanın sonunda şekli bozulmuş řuurdur¹⁵⁸. Bergson’a gore zeka şuur anlamına gelirken burada tamamen zıt bir düşünce hakimdir. Bize kalırsa zekayı şuur olarak düşünebiliriz. Ama zihnın maddeselliği daha ön plandadır. Belki zihne şekli bozulmuş şuur diyebiliriz.

Bergson’a gore “*zihnın dış yüzeyi şuurun eseridir. Zira zihin, hayal gc fakültesidir. Benliğimizi oluşturan şuur sürekli akış, sürekli bir değişme ve atılım kendinden gelen bir oluştur, bu nedenle zihnın  görevi vardır: Araçlar imal etmek, dünyayı uzay içinde birleştirmek, zamanda sürekliliği tasarlamak... Ancak Bergson’a gore kesin ve mutlak bilgi zihinle elde edilmez.”¹⁵⁹* şuurun bir dalının da zihin olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca zihnimizde devamlı hayali

¹⁵⁶ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.250-251

¹⁵⁷ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.238

¹⁵⁸ Topu, A.g.e., s.77

¹⁵⁹ Sena, A.g.e., s.214

şeyler varken şuurumuz sürekli hareketli yeni bir oluşum ve güzellik ortaya çıkarma gayretindedir. Çünkü zihnin görevi hayallerimiz vasıtasıyla bir şeyler icat etme ve keşfetme olduğundan yeni bir şeyler üretmek durumundadır.

Bergson da bu görüşe devamla şöyle demektedir: Düşünen bir zeka, bizim için pratiklikte kullandığımız kuvvette olan zekadır. Daha doğrusu zeka, kendi kendini yeniden fethetmiş şuurdur¹⁶⁰. Biz şuur zekamızın pratiğe dönüşmüş şekli olarak düşünebiliriz. Zira şuur, zihnimiz vasıtasıyla hayatı yeniden keşfetmemizi ve hayatımızın değişimini sağlar.

*“Ayrıca Bergson’a göre zeka gerçekte istikrarlı ve düzenli ne varsa ona ve maddiliğe bağlı kaldıkça düzeni ve istikameti sevdiği müddetçe bağlı kalır. Bunun üzerine şuurumuz devamlı bir yenilik çiçeklenişini yakaladığı vakit veya kendisine gelerek tabiatın son derece yenileyici çabası ile bağdaştığı zaman nasıl mutlağın bir başka yönüne erişirse zekamız da onun yönlerinden birine ulaşır. Yanılma, zeka kavramlarından bir başkasını düşünmüş olduğu gibi bunlardan birini düşünmeyi ve kendi yapılmış olmadığı bir işte kendini kullanmayı ileri sürdüğü vakit başlar.”*¹⁶¹ Bergson’un bu görüşü doğrudur. Çünkü zekanın kararlı olarak ilerlemesini sağlayan şuurdur. Zira şuurumuz olmazsa biz mutlağın, yeniliğin güzelliğine ulaşamayız. Bütün bunlarda şuurun katkısı büyüktür. Mesela, bir bilgisayar yaparız, bunun yenileşmesini ve gelişmesini sağlayan bilincimizdir. Zira aniden elde ettiğimiz bir icadı şuurumuz geliştirir. Ayrıca nasıl ki bir çiçek sulanıp, bakıldıkça yeşillenir ve güzel kokulu çiçek verirse, bilincimiz de zeka vasıtasıyla her an gelişir ve yenilenir.

Başka bir yerde de Bergson, zekanın şuur ortaya çıkardığı ifadesini eleştirmektedir: “Şuur, kanunlara itaat ettiği, eşyanın eşyaya olguların olgulara değişmez münasebetle bağlı oldukları, bu münasebetle de kanunları anladığı için tabiatın genel şeklini kabul etmek suretiyle zeka halinde ortaya çıkmış olduğu görülmektedir.”¹⁶² Şuura zeka diyemeyiz. Ancak şuurun oluşumunda zekanın büyük bir fonksiyonu olduğunu belirtebiliriz. Çünkü zihnimizle bazı

¹⁶⁰ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.209

¹⁶¹ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.128

¹⁶² Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s. 245-246; Topçu, A.g.e., s.22-23

araştırmalar yaptığımızda onun eşyayla kaynaştığını görürüz. Zira zeka maddi kavramları anlam ve anlamlandırma gücüne sahiptir. Çünkü insan, adını bildiği eşyayı geliştirerek ondan farklı şeyler oluşturmaktadır.

Bergson'a göre zihnimizde doğrudan doğruya verili bir gerçeklik vardır. Kendi özümüz hakkındaki şuurumuz, kendi sürekli akışında bizi, başkalarını tasarlamamız için örnek olarak kullanacağımız bir gerçekliğin içine getirip sokar¹⁶³. Zihin doğrudan doğruya verisini şuurla gerçekleştirir. Çünkü şuur zihinsel bir olgudur¹⁶⁴. Zira tabiatta kendi kendisini fark ettirmeyen bir zeka vardır. İnsanda bu zeka şuurlu hale gelir. Tabiat kendi kendisini fark etmeyerek başlar. Şuurla da kemale erer¹⁶⁵. Şuurlu bir zekamız varsa davranışlarımız ve tavırlarımızın doğruluğundan bahsedebiliriz.

Mustafa Şekip Tunç'a göre ise, şuur ile zekayı ayrı düşünemeyiz. Çünkü şuursuz zeka tabiri boş, manasız bir sözdür. Şuur zekanın, düşüncenin ayrılmaz bir gereği ise aralarında karşılıklı bir iletişim vardır¹⁶⁶. Çünkü bunlar birbirlerinin olmazsa olmazlarıdır. Zira biz zekamız vasıtasıyla şuurlu tavırlar seğileriz.

Görülüyor ki Bergson'un zeka ve zihinle ilgili görüşlerinde farklılık göze çarpmaktadır. Aynı zamanda bu iki kavram günümüzde de birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ancak daha sonra da göreceğiz ki Bergson, akli ve zihni şuur için kullanırken zekayı sezgisel bilgiyi elde etmekte kullanacaktır. Bu nedenle sonuç olarak bu kavramlar birbirinden farklıdır. Fakat birbirleriyle iletişim içindedirler. Dolayısıyla birbirinden etkilenmekte ve birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar. Bergson'un hemen hemen her eserinde bu kavramlarla ilgili düşüncelerini görmekteyiz. Fikirlerin farklı olmasının nedeni daima en iyi ve en mükemmeli yakalamaya çalışmasıdır. Bu nedenle Bergson'un kavramları değerlendirmesindeki farklılıkları buna bağlayabiliriz.

¹⁶³ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s. 253-254

¹⁶⁴ Şeref Günday, "Şuur –Beden İlişkisine Dair Yaklaşımlar", *Felsefe Dünyası* der., S: 18, 1995, s.69

¹⁶⁵ Topçu, Bergson., s.67

¹⁶⁶ Tunç, Psikolojiye Giriş, s.6

1.4.5.Algilama

Duyuların sağladığı duyular ya da duysal uyarımlar aracılığıyla dışımızdaki varlıklar hakkında bilgi edinme yetisi olarak niteleyeceğimiz algı da şuurlarından biridir¹⁶⁷. Yani algı duyu organlarımız vasıtasıyla çevremizdeki objelerle ilgili edindiğimiz bilgilerdir. Bergson'a göre de evrendeki nesneleri yalnızca algılamalarımızla biliriz¹⁶⁸. Başka bir ifade ile algımız olmasa, çevremizle ilgili varlıklar hakkında herhangi bir fikrimiz olamazdı. Bu nedenle duyu organlarımızın bize verdiği bu algılamalar çok önemlidir.

Algı, duyuların bize verdiği izlenimlerse algılarımız nasıl gerçekleşir? Bergson bunu şu şekilde cevaplandırmaktadır: “*Algılarımız basitçe beyinden gelen hareketlerimize bağlıdır.*”¹⁶⁹ Öyleyse beyinden gelen bu hareketler duyularımıza etki eder. Bu etkileşim sonunda algı gerçekleşir.

Algı da bir şuurlar hali olduğuna göre şu soruyu sorabiliriz: Algılarımız ne derece bilinçlidir ya da bilinçli algı nedir? Bilinçli algı, maddeyi olduğu gibi değil ihtiyaçlarımız doğrultusunda, bizi ilgilendirenler ve ilgilendirmeyenlerden ayırarak kavrar. Bu nedenle bilinçli algı için fakirdir diyebiliriz, çünkü imgeler bütünü içerisinde yalnızca ilgisini çekenleri alır. Ayrıca Bergson'a göre bilinçli algı daima duyularla birlikte olur¹⁷⁰. Biz bilinçli duyu algılamasının doğru olduğu kanaatindeyiz. Çünkü insanın karşısına çıkan uyarımları algılaması imkansızdır. İnsan algımlarken kendi ilgisini çeken ve kendine uygun olanları seçip algılar. Zira bu, insanın doğasına uygun olmalıdır. Bu nedenle bilinçli algının kısır olduğunu söylemek yanlış olabilir.

Ott'a göre algılama, geçmişini şimdiki zamana depolayan bellek sayesinde kendi için maddi bir harekete ihtiyaç gösteren saniyelerden sonsuz bir sayının bir araya toplanmasıdır. Örneğin kırmızı bir ışık saniyede 400 trilyon titreşim doğurur. Bilincimizin bu titreşimleri birbirinden ayırmak ve saymak için yirmi

¹⁶⁷ Güçlü, Uzun, Yolsal, A.g.e., s.52

¹⁶⁸ Bergson, *Matter and Memory*, s.17

¹⁶⁹ Bergson, *Matter and Memory*, s.24

¹⁷⁰ Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi, Cilt2*, s. 310; Kutsi Kahveci, “Algı-Bilinç Üzerine”, *Tabularasa der.*, Yıl:2, S:5, 2002, s. 120; Ott, *Modern Dinin Filozofu*, s. 90

beş bin yıla ihtiyacı vardır. Gerçekte ise kırmızı ışık onu saniyede algılar¹⁷¹. Algılama bir takım şeyleri doğru bir şekilde ve zamanında bilincimizin fark etmesini sağlar. Eğer duyularımızın bize verdiği bu algılar olmasa bilincimiz bunu başaramazdı. Yani bilincimiz somut algılamalar neticesinde vardır ve var olmaya devam eder. Ayrıca algının oluşumunu sağlayan sadece duyular değildir, zihnin de algılamalarımızda katkısı olduğunu ifade etmemiz gerekir. Fakat algılarımızı duyular vasıtasıyla alırız. Ancak bu algıları süzgeçten geçiren, sıralayan, sınıflandıran ve ona göre algılamayı gerçekleştiren zihin olabilir.

1.4.6. Bellek

Bellek ya da hafıza nedir? En basit ifadesiyle belleği, elde edindiğimiz bilgilerin depolandığı ve zamanı gelince ortaya çıkarılan bilgilerin yeri olarak ifade edebiliriz.

Hafızayla ilgili değişik bilgilerden söz edebiliriz. Bedia Akarsu'ya göre; izlenimleri, algıları saklama ve yeniden bilinçte canlandırma yetisidir¹⁷². Başka türlü ifade edersek hafıza, duyularımızla elde ettiğimiz algılarımızı depolama ve zamanı gelince meydana çıkarma yeteneğidir.

Cemil Sena'ya göre iki çeşit hafıza vardır: Birincisi otomat hafıza, ikincisi asıl hafıza. Birincisi, şuurun kabuğuna aittir, mekaniktir alışkanlıkla vücuda gelir. İkincisi , hayal–hatıralarla dolu olan şuura aittir. Şuurun esası ise hafızadır¹⁷³. Otomat hafızayı biz maddi olarak kendisine verilen rutin işlevi yerine getirir. İkincisi ise şuurdur.

Daha sonra Cemil Sena, asıl hafızayı şu şekilde açıklar: “*Şuur hal (şimdi) ile kaplanmış olmayıp, geçmişin şimdiki hal içinde saklama ve birikmesinden ve geleceğin önceliğinden ibaret olan hafızadır. Şuurun bu hafızadaki birinci işlemi, artık mevcut olmayanı saklamak ve henüz olmayanı da önceleştirmektir. Biz bununla geçmişe dayanır ve geleceğe yol alırız. Böylece şuur mevcut olmuş olanla olacak olan arasında bir bağlama çizgisi*

¹⁷¹ Ott, *Modern Dinin Filozofu*, s.91

¹⁷² Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s.31

¹⁷³ Sena, A.g.e, s.218

yani, geçmişle gelecek arasına atılmış bir köprüdür.”¹⁷⁴ Kısaca hafıza geçmişle geleceğimiz arasında köprü koymaktadır.

Geçmiş ile geleceğimiz arasında köprü kuran hafıza, “bilincin ve benliğin, dolayısıyla da bunları kapsayan ruhun en temel katmanıdır. Çünkü ben bilinci ancak bellek ile kazanılır. Bergson’un ruh tasarımı bu iki tür benliği destekleyen iki tür de bellek bulunmaktadır. Bunlardan biri, hareketleri yeniden meydana getirme yetisidir, alışkanlık kanununa dayanır. Diğeri fikirlerin, olgu veya şeylerin hatırlanmasıdır. Bergson’un bellek kuramının en belirgin özelliği, onun hafızayı beynin bir işlevi saymamasıdır. Beyin, hatıraları saklayan veya depo eden bir organ olmayıp, hafızanın işleyişine destek olan yardımcı bir organ konumundadır.”¹⁷⁵ Daha önceki bellekle benzerlik bulunmaktadır. Ancak birincisi daha farklıdır. Birinci bellek, daha önce öğrendiğimiz herhangi bir davranışı alışkanlık haline getirmek olurken; diğeri algılamalarımızın hatırlanıp ortaya çıkarılmasıdır. En genel anlamıyla hafıza algılamalarımızın depolanıp zamanı geldiğinde hatırlanmasıdır.

Hatıraların deposu olarak düşünülen bilincin hafızaya katkısı nedir? Bilinç, geçmişin ani bir kısmını ve geleceğin daha ileriye yakın bir kısımdaki hareketin zamanını aydınlatır.¹⁷⁶ Yani bunu yapan ve hafızaya yardım eden şudur. Ayrıca Bergson, şuurun varlığında belleğe yani hafızaya büyük bir ihtiyaç olduğunu ifade eder. Kısaca bilinç hafıza sayesinde işlevselliğini korumaktadır.

Bergson’a göre şuur, hafızanın güçlendirilmesi ve hafızanın kullanılması nedeniyle işlerliğe kavuşur. Zira Bergson’a göre bir hafıza teknikçisinin ehliyeti kendileri ile birlikte bir süre tam sayfayı sürükleyip getiren bir göze çarpan fikirleri, kısa cümleleri, basit kelimeleri bir nesir parçasında yakalamaktan ibarettir.¹⁷⁷ Diyebiliriz ki burada esas güç şuurun elindedir. Hafıza şuura yardım eder, fakat şuur yönetici konumundadır. Ayrıca bellek ruhlara akli taklit eden, fakat ondan ayırt edilmesi gereken bir türlü

¹⁷⁴ Sena, A.g.e. s.216

¹⁷⁵ Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, cilt 2, s.308

¹⁷⁶ Bergson, *Matter and Memory*, s.150; *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.168, 181

¹⁷⁷ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.224

deneyden gelme alışkanlıklar verir¹⁷⁸. Belleğimiz belli bir noktada teyit edilmiş ve denenmiş olan alışkanlıkları kazandırmaktadır.

Alışkanlıklarımızın ortaya çıkmasında etken faktör olarak gösterilen bellek, şuurluluk düzeyine bağlı olduğu için, bizler ancak küçük kıvılcımlar gibi geçici şuurluluk anlarını hatırladığımızda belleğimizin güçlendiğini fark edebiliriz. Çünkü kendini daha fazla hatırlama, belleği güçlendirir¹⁷⁹. Bilincimiz yerindeyse ve yaptığımız davranışları ne kadar bilinçliyse o derece benliğimizi kullanıyoruz demektir. Kendimizi ve özümüzü iyi biliyorsak belleğimizi de bu şekilde güçlendirmiş oluruz. Yani yaptığımızı bilerek, isteyerek yaparız.

Hafızanın bilinçli olmaya bağlı olduğunu bilen Bergson, Zihin Kudreti adlı eserinde hafızayla şuuru aynı kavram olarak değerlendirmektedir. Şuura hafıza diyebiliriz. Çünkü her şuur hafızadır, geçmişin şimdiyle barınması ve birikmesidir. Bergson bunu şu örnekle de açıklar: Şu anda biri konuşurken kendi şuurunun bu kelimeyi bir çırpıda hatırladığı açıktır. Bununla beraber, kelimenin son hecesini ağzından çıkardığında, zaten diğer heceler ağzından çıkmıştı. Bu iki hece son heceye göre geçmişten demek gerekirdi. Fakat bu son hecesini birden bire ifade ettiğinde ne kadar kısa olursa olsun, kısımlara ayrılmadığı fark edilir, bundan dolayı da; bu kısımlar, kısımların sonuncusu ise kendisi de kısımlara ayrılmaz olsaydı son şimdiden olurdu: Öyle ki sizler boşuna uğraşıp durmayın ne geçmiş ile şimdi arasına ne de hafızayla şuur arasına bir çizgi çizebilirsiniz.¹⁸⁰ Yukarıda örnekle de ifade ettiği gibi nasıl ki geçmişi tamamen yok edip şu anı yaşayamıyorsak aynı şekilde hafıza ile şuur da aynıdır. Kısaca hafıza ile şuuru kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Çünkü her ikisi de birbirini tamamlamaktadırlar.

Bergson, bir yandan hafızanın şuur derecesinde öneme sahip olduğunu ifade ederken, diğer taraftan hafızadan süre kavramını çıkarır¹⁸¹. “Süre, belleğin geçmişi şimdiye taşıyıp devam eden yaşamı, büyük olasılıkla geçmişin

¹⁷⁸ Kahveci, “Algı ve Bilinç Üzerine”, s.131

¹⁷⁹ Ouspensky, *Şuur Gerçeğinin Araştırılması*, s.27, 34

¹⁸⁰ Bergson, *Zihin Kudreti* s.13, 83, 84; *Düşünce ve Devingen*, s.220

¹⁸¹ Tevfik, A.g.e., s.30; Deleuze, A.g.e., s.84

niteliğinin sürekli değişimiyle arkamızdan sürüklediğimiz, yaşlandıkça daha da ağırlaşan bir yük olduğunu gösteren şimdidir. Geçmiş şimdide yaşamayı böyle sürdürmeseydi, süre olmaz anlık oluşlar olurdu.”¹⁸² Bergson’un bu düşüncesini paylaşan Deleuze ise konuyu şu şekilde ifade etmektedir: “Süre özünde bellektir, bilinçtir, özgürlüktür. Süre önce bellek olduğu için bilinç ve özgürlüktür.”¹⁸³ Çünkü özgürlük belleğin yardımıyla mümkün olur. Bellek ve özgürlük birbirlerinin yerine kullanılır. Bir varlık geçmişi şimdiki zamanın içinde sınıksız tutmayı ne denli çok başarır, o derecede daha esaslı olarak geleceğini etkileyebilir. Kendimizi yaratıcı eylem içinde aşmamız için, gerçekten özgür davranışı biz mümkün mertebeye geçmişten çok şeyi şimdiki zamanın içinde gerçekleştiririz.¹⁸⁴ Bergson, süreyle belleği özdeşleştirmektedir. Çünkü süre geçmiş, şimdi ve geleceği içerisinde bulunduran anlardan meydana gelen oluşumları içermektedir. Bir belleğe sahip olmak özgür ve bilinçli olmak demektir. Zira bellek her an akıp giden süreyle birlikte hareket etmektedir.

Süre olmadan hafıza olmadığı gibi belleksiz bilinçten söz edemeyiz. Bir de belleğin olmadığını düşünelim. O zaman nasıl bir durumda olurduk? Yaratıcı gelişimin bir sonucu, bütün bilinçtir. Bilinç, Materyalist görüşe göre sadece beynin etkinliğine indirgenemez, ama onlarla tıpatıp uyan bir benzer model oluşturabilir. Eğer materyalizm haklı olsaydı beynin yaralanması onların içinde depolanan anıların unutulması sonucunu doğururdu. Fakat böyle bir şey olmaz. Beyin yaralansa bile hatırlama problemi çekmez. Mesela görme duyusunun yitimi sonucunda önceki gördüklerimizi unutmamız gerekirdi. Fakat görme duyusunu yitirse bile öncekileri hatırlar¹⁸⁵. Bellek yoksa beynin hiçbir önemi yoktur. Şuurumuz vasıtasıyla belleğimizi kullanırız. Bellek beynin fonksiyonelliğini artırır.

Belleksiz beyin düşünemediğimiz gibi bellek bizde var olan soyut duyguları somut olarak dışa vurmamıza da yardım eder¹⁸⁶. Yani bellek hayata uyum sağlamada bize büyük bir fayda sağlar.

¹⁸² Bergson, *Metafizik Giriş*, s.30

¹⁸³ Deleuze, A.g.e., s.83

¹⁸⁴ Ott, A.g.e s.92-93

¹⁸⁵ Ott, A.g.e., s.26

¹⁸⁶ Bergson, *Matter and Memory*, s.140

Son olarak dünyanın sürekliliğini sağlayan bellek ve dolayısıyla bilinçtir. Tek bir an içerisinde bile belleğimiz ve dolayısıyla bilincimiz devrededir¹⁸⁷. Kısaca belleksiz bilinç düşünemeyiz

1.4.6.1. Hatıra

Biz belleksiz bir bilincin olamayacağı düşüncesini savunmaktayız. Belleğimiz ise hatıralarımızla vardır. Yani bellek işlerliğini sağlayabilmek için hatıraya ihtiyaç duyar. Kısaca hatıralarımız olmasa geçmişimizle bağlantı kuramayız.

Bergson bu konuyu şöyle ifade etmektedir: Genel olarak geçmiş, şuura, şimdinin anlaşılmasına ve geleceğinin kestirilmesine yardım ettiği ölçüde geri gelir. Çünkü geçmiş eylemin bir öncüsüdür. Benzerlik yoluyla hatıraların bin bir türlü akla gelmesi mümkündür, fakat yeni baştan gözükmeğe meyilli olan hatıra, hazırlanma durumunda olan edimi aydınlatabilecek ve güdebilecek hatıradır. Hem bu hatıra kendi kendini aydınlatmakla birlikte, edimi belli bir amaç için de gerçekleştirir. Benzerlik ve çağrışım yoluyla şuura yerleşen gereksiz bir sürü hatıranın şimdi için işe karışmasına imkan verir; fakat bu hatırlama kanunlarını belirlemiş olan eylemin gerekleridir. Zira şuurun anahtarlarını bu zaruretler ellerinde tutmaktadır¹⁸⁸. Yani hatıralar, çağrışım ve benzerlik belleğimizle ortaya çıkar. Kısaca geçmişimizin gelecekle bağlantısını sağlayan hatıralar, şuurumuzun bundan yararlanmasını da sağlamaktadırlar.

Şuurumuza böyle katkıları olan hatıraları nasıl algılarız? Dikkatimizi kendi benimizi izlemek için içeriye yöneltirsek, ilkin maddi dünyadan kaynaklanan algılarımızın farkına varırız. Bu algılar, açık seçik, yan yana sıralanan ya da yan yana sıralanmaya yatkın olmakla birlikte nesnelere göre de öbeklerine ayrılabilirler. Daha sonra az çok bu algılara sınıksız sarılı olan, onları yorumlamamızı sağlayan anıların farkına varırız. Bu anılar, olduğu gibi kişiliğimizin derinliklerinden kopmuş, onlara benzeyen algılarla da ortaya çıkarlar¹⁸⁹. Anılar önceki algılamalarımız neticesinde gerçekleşir ve biz daha derinlere indiğimizde şuurla karşılaşırız.

¹⁸⁷ Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, cilt 2, s.306

¹⁸⁸ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.203-204, 206

¹⁸⁹ Bergson, *Metafiziğe Giriş*, s.10

Bergson'la aynı görüşü savunan Ott da konuyu şu şekilde ifade etmektedir: Her an anılarımızın dünyasının tümü bilincin eşiğine gelir, ama sadece bilince davranış olarak fayda getiren anılar bilincin eşiğinden atlayabilir¹⁹⁰. Bilince davranış olarak dönen hatıraları unutmamız ve çünkü bu hatıralar bilincin yaptığı işlerdeki farkındalığını artırır. Yani bir nevi alışkanlık gibi belleğimizde muhafaza ederiz.

Bizde bir çeşit alışkanlık oluşturan hatıraları yaşayarak kavrarız. Dolayısıyla bir hatıra ancak bir kavrayışın aracılığıyla şimdileşir; şimdinin hatırası olur. Şimdi ise şuura sızıp girer. Böylece hatıra sayesinde şimdi bilinmiş olurken, tanınmış da olur¹⁹¹. Şuurun bazı şeyleri kavrayıp algılamasıyla biz de herhangi bir olayı algılayabiliriz. Algılanmakla da kalmaz o yaşadığımız vaka belleğimizde bir yerde bulunur ve hatıra olarak ortaya çıkar.

Bergson'a göre bir hatıra, şuur hallerinin resmedilmesinde üstün bir yere sahiptir¹⁹². Hatıra bilinç durumlarımızın somut olarak hayatımızda gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Şuur hallerimizin resmedildiği hatıra, bir şuur vakasını hatırladığı ve bu tarafımızdan tanındığı zaman umumi olarak hafızada vardır, denilir. Bir adamı bir yerde görürüz; ona tekrar rastlayınca onu tanırız. Ya da bir kazayı bize anlatırlar, o olayın benzerini gazetede okuruz, bunu okurken eski hatıralarımızın uyandığını hissederiz. Hafızamız şöyle olmalı. Hatıraların geçmişe ait olduğunu bilen ve ona göre yerleştiren bir hafıza, bir kelime ile kendini bilen ve ona göre yerleştiren hafıza, hafızanın zihinleşmiş bir şeklidir¹⁹³. Hafıza hatırayı nerede, nasıl kullanacağını bilmelidir.

Son olarak en aşağı derecesinde bile şuur hallerimizin gelecek yönünde bir yönelmesi olur. Geleceğe doğru olan bu yönelmede şuur hallerinin ağırlığı azalır, fikir ve duyular birbirini kovalar, hareketler daha kolaylaşıyor gibi olur. Nihayet, büyük sevinçlerde idrak ve hatıralar tarif edilemez, bir keyfiyet kazanır, bir sıcaklığı bir ışığı andırır. O kadar tazelenir ki geçmişimize

¹⁹⁰ Ott, A.g.e., s.28; Deleuze, A.g.e., s.93

¹⁹¹ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.213

¹⁹² Bergson, *Zihin Kudreti*, s.194

¹⁹³ Dwelshauver, A.g.e., s.342-343

döndüğümüz vakit bu hale hayret ettiğimiz zamanlar olur¹⁹⁴. Yani hatıralar geçmişimizi aydınlatmakta ve gelecekte ise içimize bir güzellik ve hoşluk bırakmaktadır. Mesela geçmişi yad ederken başımıza şöyle hoş bir şey gelmişti dememiz gibi.

1.5.Şuurun Verileri

1.5.1. Süre

Bergson'a göre şuurun doğrudan doğruya verilerinden biri de süredir. Süre bizim bildiğimiz zaman anlamında değildir. Zira süre zamandan farklı ve ondan daha üst bir şeydir diyebiliriz.

Bergson süre kavramı konusunda farklı iki değerlendirmede bulunur. Süreyi hem, daha önce ele aldığımız mekan ve zaman kavramlarıyla ilişkilendirmekte, hem de bir ilişki kurmadan ele almaktadır. Çünkü Bergson'a göre süre, biri her türlü öğeden arınmış, diğeri araya gereksiz mekan fikri sokularak iki şekilde değerlendirilmektedir. Tamamıyla saf olan süre, şimdiki hal ile daha önceki haller arasında bir ayrılık yapmadan kendini serbestçe yaşadığı şuur hallerinin içinde devam etmektedir. Bunun için kendini bütünüyle duyumlara veya gelip geçen fikirlere bırakmaya gerek yoktur. Çünkü şuur bu takdirde farklı olarak bir süre olmaktan çıkar¹⁹⁵ *“Ve önceki halleri unutmak da istemez. Bu halleri hatırlarken iki noktanın birbirine katılması gibi değil, birbiriyle kaynaşan bir melodinin notalarını hatırlar gibi hatırlar. Bu noktalar ardı ardına gelse bile birbirlerinin içinde duyulmaktadır. Tümüyle canlı bir varlık gibi olmaktadır. Bu parçaların dayanışma içinde olduğu anlaşılabilir mi? Şöyle ki, eğer tempoyu bozar, parçanın bir notası üzerinde fazla durursak bize hatamızı haber verecek notanın fazla uzaması doğru olmaz, bütün müzik parçasında bir nitelik değişimi görülebilir. Bütünü temsil eden bu unsurların hiçbirisi bütünden ayrı düşünülemez. Kendinin hem aynı olan hem de değişen mekan hakkında hiçbir fikri olmayan bir varlığın süre hakkında edineceği tasavvurun da böyle olacağı şüphesizdir. Fakat mekan fikriyle yoğrulmuş, hatta*

¹⁹⁴ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.17

¹⁹⁵ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.94-95

*bu fikrin tutkunu olan bizler saf süreye haberimiz olmadan mekan fikrini sokarız.”¹⁹⁶ Bergson sürenin mekanla birlikte değerlendirilmesinin doğru olamayacağını belirtirken, ancak aynı kitabın başka yerinde de süreyi mekanlaşmış zamanla kavramamız gerektiğini ifade etmektedir. Şöyle ki *rakkaslı bir saatin kadranının da rakkasın sallanmalarına karşılık olan yelkovanın hareketini gözlerimle takip ederken, sanıldığı gibi süreyi ölçmez; zamandaşlıkları saymakla yetinirim, bu ise çok farklı bir şeydir. Yelkovan ve rakkasın benim dışımda, mekanda tek duruşu vardır; çünkü geçmiş duruşlardan hiçbir şey kalmamaktadır. Halbuki benim içimde gerçek süreye karşılık olan bir kaynaşma süreci veya şuur olgularının kaynaşması devam etmektedir. Bu halde sürüp gittiğim için rakkasın hem geçmişteki hem de bu andaki sallanmalarını aynı zamanda düşünülebilir. Şimdi birbirinin ardınca gelen bu sallanışların bir tek duruşundan başka bir şey kalmayacak kalmayınca da süre de olmaz.”¹⁹⁷**

Bergson’un aynı eserinin farklı yerlerinde iki ayrı düşüncede olduğu görülmektedir. Birincisi, süreyi mekanla anlayamayız. İkincisi ise, süreyi birbirini takip eden anlar olduğu ve bir somut mekanda meydana gelmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Ancak iki farklı düşünce belirtmekle beraber diyebiliriz ki Bergson’a göre süreyi mekanlaşan zaman olgusuyla algılayabiliriz.

Burada asıl problem, sürenin ne olduğunu anlayabilmektir. Bergson’a göre süre, **ya yaratmadır veya hiçbir şey değildir**¹⁹⁸. Yani süre, sürekli yaratılış, yeniliğin kesiksiz fişkırışı olarak ne ise kendini o şekilde gösterecektir¹⁹⁹. Süre, evrende her an devam eden oluş²⁰⁰ ya da yaratımdır. Kısaca evrenin daima yenilenmesi ve değişmesidir. Yani süre bizim anladığımız manada ne dakikalar ne de saatlerdir. Rıza Tevfik, Bergson’un süre fikrini şu şekilde değerlendirmektedir: “Zaman, bölünemez, hiç taksim olunamaz; sürekli akıp giden ve geri dönmeyen ve kesilmeden de devam eden

¹⁹⁶ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.96,99

¹⁹⁷ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s. 100-102,114; Sunar, “Bergson’da Şuur Halleri ve Zaman”, s.61

¹⁹⁸ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.437; Tevfik, A.g.e., s.11; Sunar, “Bergson’da Şuur Halleri ve Zaman”, s.63; Topçu, A.g.e., s.37; Ali Osman Gündoğan, *Aristoteles’in Zaman Görüşü ile Bergson’un Zaman Görüşünün Karşılaştırması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enst., Erzurum, 1988, s.32

¹⁹⁹ Bergson, *Düşünce ve Devingen*,s.13; *Yaratıcı Tekamül*, önsöz. s. XXXV. ; Deleuze, A.g.e.,s.8-9 ; Russell, A.g.e., s.453;

Aydoğdu, A.g.m., s.181

²⁰⁰ Styhre,A.g.m., s.17

*bir sel gibidir. O, hayattır, her neye temas etse ona büyümek, artmak, çoğaltma kabiliyeti, feyiz ve bereketi verir.”*²⁰¹ Rıza Tevfik’in ifadesine benzer bir anlatımı da Deleuze’de görmekteyiz. “*Süre bir nehrin kenarına oturduğumuzda suyun akışı, bir geminin kayıp gidişi ya da bir kuşun uçuşu, içsel yaşamımızın kesintisiz fısıltısı, bizim isteğimize göre üç farklı şey ya da bir tek şeydir.*”²⁰² Ünlü şairimiz Yahya Kemal ise süreyi, “*devamlı değişen ve ilerleyen bir şey olarak*”²⁰³ değerlendirmektedir. Topçu’ya göre ise süre, hürriyettir²⁰⁴. Çünkü süre her an akıp gitmekte olduğu için, her anını fark etmek zordur. Kısaca süre, hiçbir engel tanımadan özgürce akıp gitmektedir. Süre ile ilgili yapılan bu güzel değerlendirmeler ışığında şunları söyleyebiliriz. Bergson’daki sürenin değişim, her an oluşum düşüncesini anlayabilmek için kainata bakmak yeterlidir. Çünkü evrende her an meydana gelen binlerce oluşum vardır. Örneğin mevsimlerdeki değişikliklere bakınca bunu görebiliriz. Sonbaharda yapraklar dökülüp kırlar boz bir renge bürünürken, birden bire lapa lapa yağan karla her taraf bembeyaz karlarla kaplanır, derken bardaktan boşanırcasına yağan yağmurla temiz toprak kokusuyla birlikte yeşeren çimenleri, yaprakları açmış ağaçları ve yeni yeni açmaya başlamış papatyalar, menekşeler ve lavantalar; nihayet yaz güneşin tüm sıcaklığıyla tabiata gülümsemesi... Süreyi anlamak için bu kadar çok uzağa gitmemize de gerek yoktur. Kendi yaratılışımız bile belli bir süreçsel oluşum neticesinde gerçekleşir. Hatta bu oluşum tüm hayatımız boyunca devam eder. Mesela, insan vücudunda her an binlerce hücre yenilenmektedir, bu hücrelerdeki biraz eksiklik ya da fazlalık insan sağlığını bozabilmektedir.

Yukarıdaki görüşler dikkate alındığında diyebiliriz ki süre, Bergson Felsefesinde yaratıcı prensip olarak kabul edilmekte ve felsefesine hareket noktası yapılmaktadır.

Bergson başka bir yerde de süreyi, “*geleceği kemiren ve ilerledikçe büyüyen geçmişin daimi ilerlemesidir.*”²⁰⁵ şeklinde betimlemektedir. Süreden kasıt bizim anladığımız manadaki zaman değildir. Zira zaman geçmişin şimdiki

²⁰¹ Tevfik, A.g.e., s.12

²⁰² Deleuze, A.g.e., s.110

²⁰³ H.Ömer Özden, *Estetik ve Tarih Felsefesi Açısından Yahya Kemal*, T.C. Kültür Bakanlığı yay., 2001, Ankara, s.133

²⁰⁴ Topçu, A.g.e., s.30

²⁰⁵ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.16; *Düşünce ve Devingen*, s11; Özden, A.g.e. s.136

hal ile geleceğe ilerlemesiyle oluşan, bölünemez sürekli oluşumdur²⁰⁶. Bergson bu düşüncesini daha da ileri götürerek süreyi şu şekilde ifade etmektedir: Süre öz değişiklik, gerçek süre ruh işi veya ruhtan olmuş meşhur bir şeydir²⁰⁷. Çünkü *“gerçek süreye sahip yegane varlık da hiçbir hali önceden kestirilemeyen, bir tek yaşantısı bile tekrar edilemeyen, her anı orijinal olan ruhi benliğimiz ve kişiliğimizdir.”*²⁰⁸ Yani süre kendi benliğimizi ve özümüzü anlamaktır. Zira yaşanacak olan zamanın henüz yaşanmamış olması, o zamana ilişkin olarak yapacağımız belirlemelerin eksikliğine neden olduğuna göre ruhumuz, yaşadığımız süreyle bağıntılıdır. Çünkü süre kişinin kendi içinde doğrudan doğruya aracısız yaşadığı sürekliliktir²⁰⁹. Süre, şuurun bize verdiği aracısız gerçekleşen ruhsal bir ilerlemedir.

Şuurun doğrudan doğruya verilerinden olan süre, matematik olarak hesaplanan, dakikalarla günlerle haftalarla, aylar, yıllar ve asırlarla bölünen, kayıtlarda, yazılarda hareketsizleşip donan²¹⁰ matematik zaman ile süre birbirinden farklıdır. Çünkü *“zaman, ölçülebilir, süre ise ölçülemez. Okul çağımızdan beri sürenin bir devingenin yörüngesiyle ölçüldüğünü ve matematik zamanın da bir çizgi olduğunu bilmekteyiz. Zamanın ölçümü süre olarak süreyle hiçbir şekilde ilgili değildir. Sadece bir miktar fasıla ve an uçları yani sözün kısası zamanın gizil duruşları hesap edilir. Biz, zamandan bahsederken sık sık sürenin ölçümünü düşünürüz. Ama sürenin kendisini düşünmeyiz. İlmin bertaraf ettiği kavranılması ve anlatılması zor olan bu süre, hissedilmekte ve yaşanılmaktadır. Onu ölçmeksizin anlamak istemeyen bunun üzerine de onu durmaksızın kavrayan sonunda da kendi kendini konu eden hem seyreden hem de oynayan olmakla bir konuya takılıp kalan dikkati, kaçıp giden zamanı sonunda aynı zamanda bir araya getirecek kadar zaman ile süreyi birbirine yaklaştıracak olan şuurdur.”*²¹¹ Bergson, zamanın hesaplanabildiğini sürenin ise yaşanılarak anlaşılacağını ifade etmektedir. Çünkü o, sürenin, her an yeni bir oluşum meydana getiren gizil bir güç olduğunu düşünmektedir. Zira süre,

²⁰⁶ Özden, A.g.e., s.136

²⁰⁷ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.36

²⁰⁸ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.59-60; Kök, A.g.e., s.28

²⁰⁹ Atıcı, A.g.m., s.48

²¹⁰ Atıcı, A.g.m., s.48

²¹¹ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s. 5-7

yaşamın sürekliliğinin göstergesidir. Ayrıca şuur, süreyle zaman arasındaki farkı anlamamızı sağlar.

Bergson'a göre süre matematiksel olarak ölçülemez, fakat bir devingenin yörüngesiyle ölçülebilir²¹². Yani, Bergson'a göre devingen, kendimiz olursak kendimizi hayata uydurmak ve bu suretle sürenin hayatını onunla birlikte her an yaşamaktır²¹³. Deleuze ise “*Bergson için süre, sadece bölünemez ya da ölçülemez olan değil, daha çok doğasını değiştirerek bölünebilen ancak bölmenin her aşamasında ölçümün ilkesini değiştirerek ölçülebilen bir şeydir.*”²¹⁴ demektedir. Yani sürenin kendisi ölçülemez, ancak yaptığı oluşumlar ölçülebilir.

Hareketlilikle ölçülen sürenin özellikleri var mıdır? Bergson'a göre sürenin iki temel özelliği vardır. Süreklilik ve heterojenlik²¹⁵. Bergson sürekliliği, gerçek süre geçmişin şimdide sürüp gittiği ve bir akışın bölünmez sürekliliği olarak ifade etmektedir²¹⁶. Heterojenlik ise sürenin hiçbir anının diğerinden ayrı ve seçik olmadığını ifade eder²¹⁷. İşte süre birbirlerinin içine girmiş heterojen anlardan oluşmaktadır²¹⁸. Yani süre farklı anların oluşumundan meydana gelmektedir. Böylece süreye kainatta meydana gelen bizim algıladığımız ya da algılayamadığımız oluşumların kendisidir diyebiliriz.

Sürenin iki önemli özelliğini ifade ettikten sonra yaşadığımız süreyi kavrayabilir miyiz veya süreyi algılasak nasıl algılarız? Sorularını cevaplamamız gerekmektedir. Süre her zaman doğa farklarının yeri ve zeminidir, hatta süre bu farkların toplamıdır. Biz beklentilerimizden doğan sabırsızlık için de onu yaşadığım haliyle ve ritimle yaşarız²¹⁹. “*Biraz daha somutlaştırırsak süreyi en iyi kendimizi tam vererek bir melodiyi yaşarken anlarız. Gözlerimizi kapatalım ve kendimizi musiki yaşantısına bırakalım. Bu yaşantı da maddeyi yener, uzayın sınırlarının üstüne çıkarız. Ve içimizde saf süreyi yaşarız. Bütün benliğimizle kendimizi bu işe verdiğimizde de aynı şeyi*

²¹² Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s. 5

²¹³ Topçu, A.g.e., s.17-18

²¹⁴ Deleuze, A.g.e., s.73

²¹⁵ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s. 100; Deleuze, A.g.e., s.71; Styhre, A.g.m., p.18

²¹⁶ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.198

²¹⁷ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s. 122, 207

²¹⁸ Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, cilt 2,s.314

²¹⁹ Deleuze, A.g.e., s.66,91

*hissederiz. Geçmiş sürekli olarak bu güne akmaktadır ve geleceğe doğru gitmektedir. Süreyi yaşayabilmenin koşulu hafızadır. Bellek zaman aralıklarını yener, geçmiş şimdi olarak yeniden yaşanır.*²²⁰ Çünkü hafıza geçmişi şu anla, şimdiyi ise gelecekle birleştirmektedir. Dolayısıyla süreyi yaşayarak algılayabiliriz.

Hafızayla yaşadığımız süreyi şuurla nasıl ilişkilendirebiliriz? Şuur ile süre arasında bir ilişki var mıdır? Bergson'a göre geçen anların izlerini muhafaza eden süre şuur için gerçek olan bir şeydir²²¹. Yani süreyi, şuur içinde düşünebiliriz. Çünkü, süre, şuur ve tüm maddi dünyayı kendinde bulundurmaktadır.

Şuurumuz sürüp gittiği için, kendi madde alemimizdeki hallerin de herhangi bir şekilde gerçek süreye bağlantı vermeleri gerekir. Gerçekte ise bu hız, bellidir. Zira, filmin akıp geçişi bizim hayatımızın herhangi bir süresine karşılık gelir. Akıp geçen film, sürüp giden ve onun hareketini düzene koyan şuura galiba bağlıdır. Demek ki bir bardak şekerli su yapmak istenilince, şekerin erimesini beklemek zarureti vardır. Bu bekleyiş, anlamı olan bir olgudur²²². Bergson, süreyi devamlı ilerleyen film şeridinde benzetmektedir. Ve ona göre şuur, sürenin devri daim etmesine yardım eder. Şuurun süreye etki ettiğini ifade ettikten sonra, Bergson, kendi şuurumuz bugünümüzden bahsettiğimizde bize her hangi bir süre aralığından geçmekte olduğumuzu söyler²²³. Dolayısıyla burada devamlı ilerleyen filme benzeten Bergson, sürenin şuurun verisi olduğunu bize tam olarak ifade etmektedir.

Sadece şuur değil, şuur halleri de süreyle ilgilidir. “Eğer, süreyi çözümlemek yani onu hazır kavramlara ayırmak istersek, bir yanda ard arda bilinç durumlarının çokluğu, diğer yanda ise bunları birbirine bağlayan şuur vardır. Süre bu birlik ile çokluğun birleşimi, karanlıkta ortaya çıkan ve karşısında onun nasıl gölgeleri ya da basamakları içine aldığı görülemeyen

²²⁰ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.15; Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, s.141-143; Toku, A.g.e., s.34

²²¹ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s. 182; Deleuze, A.g.e., s.108

²²² Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s. 16

²²³ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.204

gizemli bir işlemdir. Daha açık ifade etmek gerekirse süreyi kendini uzayda tamamlayan devinimin yalın bir görünüşü olarak düşünülebilir.”²²⁴

Bergson, süre bilinç ilişkisinde daha ileriye giderek, *süre bilincimizin ta kendisidir. Bilinç uzayıp giden bir çizgi değil, büyüyen bir çığ gibi ilerlemektedir*²²⁵. Yani *şuur derken iç yaşamımızın gerçekliği süreden başka bir şey değildir*²²⁶. Süreyi şuurla yaşadığımız için şuur adeta sürenin kendisi olmaktadır.

Bergson’a göre şuur olduğu düşünülebilen *“süremizin bu açılımı kimi bakımdan da genişleyen durumların çokluğuna benzer. Binlerce tonuyla görüntü karşılaştırmasını kullanacak olursam, süre sürekli bir tamamlama içinde olurken biz önümde tamamlanmış bir şey buluruz. Uzatılan esnek bir cismi, gerilmiş ya da bırakılmış bir yayı düşünürsem, bilincin bir tondan diğerine geçtiği yalın devinimi görmek için yalnızca rengin zenginliğine değil, yaşanmış sürenin öz niteliğini de kaçıırız.”²²⁷* Bilincimiz kendi öznelliğini fark edebilmek için süreye ihtiyaç duymaktadır.

O halde bilincimiz süreyi tam olarak algılayabilir mi? *“Kainattaki hareketlerin iki misli daha çabuk olmasıyla şuur bunu bir gün kısalması olarak pek çabuk hissederek derhal haber verir, böylece güneşin doğmasıyla batması arasındaki süre kısalır. Şuur bu kısalması şüphesiz ölçemez, hatta belki de birdenbire bir nicelik değişmesi şeklinde hissetmez. Fakat varlığın alışılan zenginliğinde şu veya bu şekilde bir değişimin olduğunu fark eder.”²²⁸*. Çünkü *“saf şuur zaman denilen şeyi süre birimlerinin bir toplamı olarak idrak etmez. Zira kendi haline bırakılan şuurun zamanı ölçmek için ne bir vasıtası ne de bir gücü vardır.”²²⁹*. Bergson’a göre şuur süreyi tam olarak algılayamaz. Ancak sayısal olarak zamanı şuurumuz anlayabilir. Ancak tüm evreye yayılan niteliksel bir süreyi anlamamız ve ölçmemiz imkansızdır. Fakat sürenin evrende yaptığı oluşumları ve değişiklikleri fark edecektir.

²²⁴ Bergson, *Metafiziğe Giriş*, 37-38; Deleuze, A.g.e., s.26

²²⁵ Deleuze, A.g.e., s.26

²²⁶ Aydoğdu, A.g.m.,s.181

²²⁷ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.12-13

²²⁸ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.176-177

²²⁹ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s. 178

Şuur sürenin sadece oluşumlarını algılasa, şuur süredir diyemeyiz. Çünkü süre, “şuurumuzun bir verimidir. Evren insan şuurunun yaratılmasıyla yaratıldı. Çünkü zaman Tanrı’nın insan şuurunu yarattığı anda meydana gelmektedir. Alemdeki oluşumları da Tanrı süreyle oluşturmaktadır. Çünkü her ikisini de Tanrı meydana getirmektedir.”²³⁰. Şuurumuzun verisi olan süre dünyanın varlığıyla vardır. Ancak biz buna katılmamaktayız. Çünkü süre insan yaratılmadan önce de vardır ve var olmaya da devam edecektir. Sürenin oluşumunun nasıl meydana geldiğini bilemeyiz. Ancak niteliksel olarak sonuçları görmek için kendimize ve evrene bakmamız gerekmektedir. Zira Bergson’a göre dünyada en açık olan şey süredir. Kainat süre halindedir²³¹. Çünkü şuur belli bir noktada yaşadığı hayatı ve eşyayı kavrama gücüdür. Aslında şuurun bize verdiği ve bizim algılamamızı sağladığı şey süredir. Bu nedenle de Bergson Felsefesi, süre kavramı üzerinde temellenir. Çünkü süre, bir taraftan gerçek zaman anlayışına açıklık getirirken, diğer taraftan sürenin yaşantı, deneyim ile ilişkisini ortaya koymaya çalışır.²³² Kısaca süre Bergson’da her an var olan oluşumun adıdır.

1.5.2. Hürriyet

Şuurun doğrudan doğruya verilerinin ikincisi de hürriyettir. Hürriyet nedir? Ya da biz özgürlüğümüzü nasıl ifade edebiliriz? Hürriyet derken, burada maddi bir özgürlükten bahsetmeyiz. Hürriyetten kasıt maddi ve manevi dünyamızda bilinçli hareket edebilmek ya da irademizle hareket etmektir.

“Özgürlük şuurun doğrudan doğruya verilerindendir. Bütün dış gerçeklikleri ifade eden simgelerden kendimizi kurtararak kendi derine daldığımızda, bu derinlikte, şuurun canlı ve derin gerçekliğini yakalarız ki, bu da özgürlüktür. Çünkü biz orada doğrudan doğruya kendimizi hissederiz. Özgürlük ise, somut benin şuur tarafından belirtilen edimle oranı demektir. Bu oran tanımlanamaz. Çünkü biz gerçekte özgürüz. Zira özgürlük, ‘büsbütün kendinin olmaktan ibarettir; kendi kendisiyle uygun olarak hareket

²³⁰ Sunar, “Bergson’da Şuur Halleri ve Zaman”,s.66

²³¹ Topçu, A.g.e.,s.47

²³² Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*,cilt 2, s.305

etmektedir.”²³³. Hürriyet insanın kendi doğasına uygun hal ve tavırlar sergilemesi ve insanın kendini gerçekleştirme gayesini göz önünde bulundurarak o şekilde hareket etmesidir. O zaman diyebiliriz ki insan özgürlüğü kendi elindedir. Ne zaman insan gayesini unutursa, o zaman tutsak durumuna düşebilir, çünkü özgür olmayan insanın bir robottan farkı olmayacaktır.

Buradan Bergson’un hürriyet görüşüne geçerse Bergson’a göre hürriyetin bir olgu olduğunu ve olguların en açığı olduğunu söyleyebiliriz²³⁴. Yani özgürlükten daha doğal bir şey yoktur. Bu nedenle insan kesinlikle özgür olmak durumundadır. Ancak Bergson’a göre her zaman özgür değiliz, yalnızca kendi benimizin en derin temelinde eylemde bulunursak ancak özgür oluruz. Bu gibi anlar da insan yaşamında pek azdır²³⁵. Bergson bununla ilgili şu örneği vermektedir: Bir roman okuduğumuz zaman onunla ilgili tasavvurlar yapmaya çalışırız. Fakat yazar kahramanın duygularını ne kadar itina ile çizmiş ve hatta tarihini baştan başa ne kadar tasarlamış olursa olsun, neticede önceden keşfedilmiş, yahut keşfedilmemiş olsun, kahraman hakkında edindiğimiz fikre bir şeyler mutlaka katacağı için bu kahramanı ancak eksik olarak bileceğiz. Doğrusunu söylemek gerekirse ruhumuzun derin hür fiillerle şuur halleri, geçmişimizi özetler²³⁶. Bergson’a göre hür olmak her zaman mümkün olmayabilir. Ama Bergson’a göre şuurlu bir oluşum hürriyetin mahsulüdür²³⁷. Sanatsal anlamda başarılı olabilmenin yolu kağıtlar üzerinde özgürce gezinebilmektir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Bergson’a göre bütün evrende bilinç vardır. Ama her keresinde çeşitli ölçüde en yetkin olarak insanda bilinç daha gelişmiş olabilir. İnsanın en yüksekteki hedefi kendi özgürlüğünü gerçekleştirmektir. Bunu da bilinç sağlayabilir²³⁸. Çünkü insan hür itmenin eseridir. İnsandan başka her yerde duraklayan şuur , yalnız insanda hür olarak yoluna devam etmektedir. Şu halde insan hayat hareketini sınırsız olarak

²³³ Cemil Sena ,*A.g.e.*, s.216-217

²³⁴ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.201; Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, s.144

²³⁵ Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, s. 145

²³⁶ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.169

²³⁷ Topçu, *Bergson*, s.67

²³⁸ Ott, *A.g.e.*, s.67

²³⁸ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.116,152

sürdürmektedir²³⁹. Şuurumuz olmasa hiçbir şekilde özgür olamayız. İnsan bazen tam özgür bazen değil diyemeyiz. Bizce asıl özgürlük insan olma sorumluluğunu meydana getirmediir. Biz ne kadar kendimizi geliştirir ve yenilersek o oranda özgürüz. Ayrıca bize verilen yetenekleri kullanma konusunda özgürüz ancak bu özgürlük kendi benlik sınırlarımız içerisindeir. Yani bizim de yapamayacağımız şeyler vardır. Bu durumda özgürlüğümüzü noktalayabiliriz. Maddi olarak düşünürsek başkalarının özgürlüğünün sınırlandığı yerde bizim özgürlüğümüzden söz etmek imkansız olabilir.

1.5.2.1 Ben

Ben derken insan benliğinden bahsetmekteyiz.

Bergson'da iki ben düşüncesi vardır. Kendisi bunu şu şekilde dile getirmektedir: *“Bir kelimeyle, benliğimiz dış dünyaya ancak yüzünden temas eder. Ancak benlik şuurun derinliklerine indiğimiz nispette daha belirli bir hal almakta, duyan, hırslanan ve kendi kendine derine inen, karar veren halleri ve değişimleri sıkıca iç içe giren ‘iç ben’ bir kuvvet olur, bir mekanda var olmakla birbirlerinden ayrıldığı andan itibaren derinlere doğru gittikçe başkalaşır. Şu kadar var ki bu ‘ben’ yüzeysel ben ile tek ve aynı şahıstır. Zaruri olarak sürüp gider görünürler.”*²⁴⁰ Fakat Bergson'a göre çoğu kere bu iki benden içsel beni unuturuz. Birincisi, toplumla daha kolay bağlantı kurduğu ve daha iyi anlaşıldığı için biz genellikle onu tercih ederiz. Böylece esas beni yavaş yavaş gözden kaybederiz. Bu ‘esas ben’ i bozulmamış şuur algılamak için kuvvetli tahlil gerekir²⁴¹. Bergson'a göre ikinci ben idrak etmede zorlanırız. Fakat iyi tetkik edersek onu da algılarız. Görülüyor ki Bergson yukarıda ikinci beni şuurun derinliklerinden gelen farklı bir şey olarak değerlendirirken daha sonra onun şuur olabileceğini ifade etmektedir.

Şuurun derinliklerine indikçe bir ‘ben’in varlığıyla karşılaşırız. Ancak yüzeyde de bir ‘ben’ vardır. Bizce Bergson'a burada yüzeydeki ‘ben’ kendi şahsiyetimizken ‘içsel ben’ ise ruhumuzdur. Çünkü ruhumuz bir takım güzellikleri tahlil ve inceleme gücündedir.

²³⁹ Mayer, A.g.e., s.115

²⁴⁰ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.116

²⁴¹ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.118-119

Bergson yine iki ben ayrımına devam etmektedir: “O ilk ben ki seçik anlardan vücut bulan, halleri birbirlerinden ayrı ve kelimelerle kolayca ifade edilen bendir. İlk benimizi örten ikinci ben böyle oluşur. Burada ayrık şuurlar halleri idrak eden sonra da uzun süre elde tutulan kar taneleri gibi bu hallerin birbirlerinde eridiğini daha çok dikkat etmekle gören de aynı ben’dir.”²⁴² ‘Ben’ şuurlar hallerimizin algılanmasını birbirleri arasındaki koordinasyonu sağlar.

Ayrıca Bergson’a göre yüseysel “ben” ile esas “ben”in kaynaşması sonucunda hür karar ruhtan gelir. Bu durumda kararımız hür olduğu gibi yaptığımız fiilde hür olur²⁴³. “Hür hareketlerimize şuurlu bir hayat için büyük bir öneme sahiptir. Daha vahim hallerde bile çok kere hürriyetimizden vazgeçerek tembelliğin yahut bütün şahsiyetimizin harekete gelmesi lazım olan yerlerde gevşekliğin tesiriyle kendimizi bıraktığımız da olur. Nitekim çok emin olduğumuz arkadaşların bize çok mühim bir iş tavsiye etmekte birleşerek ısrarla ifade ettikleri öyle duygular sathına benimizin yüzeyine yerleşerek şimdi bahsettiğimiz fikirler gibi katılabilir, şahsi duygularımızı yavaş yavaş örten kalın bir kabuk olur; ilerde hürriyetle hareket ettiğimizi sanır, fakat benliğimizin yerleşen bu arkadaş duygularıyla hareket ettiğimizi anlar, yanıldığımızı görürüz. Bir de tam fiile başlayacağımız zaman içimizden bir isyanın kabardığı olur. Bu isyan alt benin tekrar yüze çıkması dış kabuğun çatlayarak gösterilemez bir itişe yol vermesinden başka bir şey değildir.”²⁴⁴ Ben özellikle hür faaliyetlerde ortaya çıktığı, zorlandığımızda ya da bir ihtiyaç halinde iç ben ortaya çıkabilmektedir.

Bergson, başka bir yerde de iki beni şöyle ifade etmektedir. Biz daha önce bu benlerin hür fiillerimize etki ettiğini ifade etmişti. Bergson, bu düşünceye devamla şunları söylemektedir. “Fiillerimiz ancak bütün şahsiyetimizden çıktığı, eserle artist arasında o tarif edilme benzerliği gösterdiği, onu ifade ettiği zaman hür olabiliriz. Burada karakterimizin mutlak tesirine bağlı olduğumuzu ileri sürmek boştur. Çünkü karakterimiz de zaten bizimdir. Kişiyi bir soyutlama gayretiyle ikiye bölüp duyan ya da düşünen

²⁴² Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.127

²⁴³ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.152

²⁴⁴ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.206

benden ayrı düşünmek ve bu benlerden birinin diğerine ağır basacağı sonucuna varmak çocuksu bir düşünce olur. Evet, karakterimiz her gün belli olmayacak gibi değişir. Yalnız bu değişmelerle kazanılan yeni şeyler benliğimizde erimez de bir aşı halinde kalırsa hürriyetimiz bundan etkilenir. Fakat erime olduktan sonra karakterimizde hasıl olan değişiklikler pekala bizimdir. Çünkü onu kendimize mal etmişizdir. Bir kelime ile benlikten yalnız ondan çıkan her fiile hürdür demek uygun gelirse onun damgasını taşıyan her fiil hakikaten bir olacaktır. Çünkü onun babalık hakkı yalnız bene aittir. Yok hürriyet eğer alınan bir kararın karakterinde bir kelime hür fiilde aranmaktan başka bir yerde aranmaması gerekir.”²⁴⁵ Bergson’a göre bu benlerden birinin diğerine üstünlüğü diye bir şey yoktur. Sadece birbirlerini etkilemektedirler. Ayrıca Bergson’a göre benden gelen fiillere hür fiil de diyebiliriz. Çünkü Bergson, somut benin vücuda getirdiği fiil ile olan münasebetine hürriyet der²⁴⁶. İlk benin oluşturduğu fiil bizi hürriyete götürür. Benimizin böyle yaratıcı olduğunu özgür davranışta yaşarız. Doğrudan doğruya deney özgür olduğumuzu belirtir, yeni bir şey meydana getirmek özgürlüğün kendine özgü bir yanıdır. Diğer yandan özgürlüğün kendisi yalnız bilincin açıklanan bir niteliğidir²⁴⁷. Çünkü bilinçli hareketliliğimiz özgür olduğumuz müddetçe gerçekleşir.

Bergson, yukarıdakini şu örnekle ifade etmektedir: “*x ve y fiiller olsun. Bu iki fiilden birini tercih etmekte zorlanırsınız. Burada x ve y semboldürler. Semboller onların erişme noktalarında sürenin peş peşe gelen anlarındaki iki farklı meylini düşünüyoruz. Unutmamalıyız ki, şuur yahut ben iki zıt halden geçtikçe büyür, zenginleşir; eğer böyle olmasa şuurun bir karar vermesi nasıl mümkün olurdu? Şuurun karar vermesini sağlayan farklı bu fiillerdir.”²⁴⁸ Bergson’a göre iki ben vardır. Bunlar yüzeysel ben ile özsel bendir. Buna göre yalnızca özsel ya da esas ben gerçek özgürlüğü yaşayabilir. Esas ben süre içinde yaşayan bendir. Süre iç deneyimle bilinç de yaşantımızla bağlantılıdır. Dolayısıyla da bilinç hallerimizin birbirleriyle olan bağıntısını ifade eder²⁴⁹. İşte*

²⁴⁵ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.157; Ott, A.g.e., s.23.

²⁴⁶ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.199

²⁴⁷ Ott, A.g.e., s.23

²⁴⁸ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.159-161

²⁴⁹ Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, cilt 2,s.306

bu iki benden özsel ben, şuuru ifade etmektedir. Zira şuurlu olduğumuz sürece gerçek süreyi yaşayabiliriz. Yani bir bedeniniz diğeri de ruhumuz olan şuurdur.

Önce biz dış olayları algılarız. Bunlar katılma ve belli kanunlara göre gruplaşma eğilimindedir. Kısaca zevk ve ıstırapı birleştiren faaliyet olarak düşünürüz. Ben, içsel yaşantımızın hareket ve akıcılığını sağlar²⁵⁰. Ben, dış dünyadaki oluşumu ifade etmektedir. Bergson, bu düşünceyi şöyle değerlendirmektedir: “*Ben dış alemin aynı ve aynası olmadığı gibi dış alemde benin aynı değildir. Ben yahut şuur, kendi alemini yavaş yavaş kendi yaratır. Nitekim çocuk ruhunun oluşumu bu iddiayı doğrulamaktadır. Hatta çocukların ben ve sen şuurunu kendilerini ancak yavaş yavaş dış alemden ayırmaya başladıktan sonra idrak ettiklerine bakılırsa ben, şuurun anadan doğma olmayıp kazanılmış olduğu görülür.*”²⁵¹ Burada M. Tunç gerçekten ben ile şuurun aynı olduğunu mu ifade etmeye çalışmakta yoksa benlik şuurundan mı bahsetmektedir? Ki bizce benlik şuurundan bahsediyorsa bizim benci tavrımız şuurun eseri olamaz. Evet doğrudur, kişi ilk önce kendi benini yani kişiliğini daha sonra etrafını fark eder.

Ayrıca ben karar verebilirse bunu muhakeme ve teemmüle hacet kalmadan da verebilirdi²⁵². İnsan, bir takım kararlar verebiliyorsa bunu şuur sayesinde yapmaktadır. Çünkü şuur insanın bir takım şeyleri kavramasını ve algılamasını ayrıca da ortaya koymamızı sağlar.

Aslında biz bene, her yandan bedeni aşan ve yeni baştan kendini yaratarak yeni edimler yaratan diyebiliriz. Bu ben ruhtur, zihindir. Zihin muhakkak ki kendinden kendinde bulunan daha çok bir şey sağlayabilen edindiğinden daha çok sunabilen, kendinde olandan daha çok verebilen kuvvettir²⁵³. Bize kalırsa Bergson, benin daha anlaşılır olmasını sağlamak için zihin ile benzetir. Zira zihin bir takım problemler ortaya çıkarır, onları araştırır, bir takım sonuçlar bulur ve onlardan hipotez oluşturur. Ancak bizce ben bundan daha üst bir şeydir. Belki de en basit ifadesiyle ruhtur.

²⁵⁰ Mayer,A.g.e., s.107

²⁵¹ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, önsöz, s.XXVI

²⁵² Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, önsöz, s.XXVI

²⁵³ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.50

Bergson'a göre ben iki şekilde ifade edilmektedir. Biri kendi benimiz diğeri de toplumsal ben. Kişisel bilinci derinlemesine çalışırken aşağıya indikçe kendine daha özgün diğerleriyle ölçülemez ve ayrıca ifade edilemez bir kişiliğin varlığını ortaya çıkarsa bile kendi görünümümüzün nedeniyle diğer kişilerle süreklilik içindeyiz. Kendi benimiz genelde bağlanacağı yeri, kendi yüzeyinde dışsallaşmış diğer kişiliklerin üst üste sıkışmış dokusu içindeki eklenme noktasında bulur. Eğer bireysel ben toplumsal beni canlı ve hazır olarak koruyorsa yalnız kaldığında tüm toplumun yüreklendirmesiyle hatta desteğiyle yapacağı şeyi yapacaktır²⁵⁴. Kişisel ben toplumsal beni de şekillendirmektedir. Ve bunu şöyle de açıklamaktadır. *Yaşama yeni adım atan masum bir ruhun güvenini sarsmak orantılarını anlamını bilmez görünen belirli bir bilincin gözünde en büyük kötülüktür, bunun nedeni ölçüsünü, araçlarını ve değerlendirme yöntemlerini toplumdan almasıdır. Ama, bu bilinç değildir. Zaten bu bilinç kişilere göre değişen inceliktedir. Genel olarak bilincin verdiği hüküm, toplumsal benin verdiği hükümdür*²⁵⁵. Benlik tasavvurunda bilinç, toplumla örtüşür ve doğru, tutarlı ve işe yarar değerlendirmeler yapar.

Bergson'daki "ben" kavramı çok tartışılmıştır. Bu iki "ben" kavramı birkaç şekilde değerlendirebilir. Birinci görüşe göre biri şuur diğeri ise ruh olarak; ikinci görüşe göre, biri beden, diğeri ruh olabilir; üçüncü olarak ise biri şuur, diğeri ise sezgidir ya da biri bireysel bilinç diğeri toplumsal bilinçtir. Son olarak iki benden biri Tanrı diğeri de en şerefli şekilde var ettiği insandır diyebiliriz.

1.5.2.2 İrade

İrade davranışlarımızı seçme ve özgürce yapabilmemizi sağlayan bir yetimizdir. Bunun aksi ise davranışlarımızın zorunlulukla yapmaktır (determinizm).Bergson determinizmi eleştirmektedir. Her olayın bir nedeni bulunduğunu bundan dolayı özgürlük ya da irade özgürlüğü diye bir şeyin olmayacağını savunan anlayışa katı determinizm denir. Yumuşak determinizm ise, evrensel bir nedenselliğin geçerli olduğunu kabul etmekle birlikte, katı

²⁵⁴ Bergson, *Aklın ve Dinin İki Kaynağı*, s.12-14

²⁵⁵ Bergson, *Aklın ve Dinin İki Kaynağı*, s.14-15

determinizmden farklı olarak bu nedenselliğin bir bölümünün insandan kaynaklandığını, dolayısıyla insan için belli özgürlüğün olduğunu savunur²⁵⁶. Bergson, genel anlamda determinizme karşıdır. Mesela, klavyeleri ses çıkarmayan piyanonun tuşlarına sahnede aktör tarafından dokunulurken sahne arkasında görünmeden çalan bir müzisyen hayal edelim. Buna göre aktörün yaptığı ritimli hareketlere melodinin katılması gibi, şuur da bilinmeyen bir bölgeden gelerek katılır ve hür iradesini ortaya koyar. Dolayısıyla her olayın bir sebep neticesinde var olduğunu kabul ederiz. Ancak bu determinizm zaruret değildir²⁵⁷. Tabii ki kainattaki olaylar sebep sonuç içerisinde gelişir. Ancak belli şeylerde insanlar cüzi iradeleriyle seçme ve değerlendirme yetilerini kullanabilmektedir.

Bergson, deterministleri eleştirmeye devam ederek şunları söylemektedir: “*Mesela hipnotizma halinde bulunurken yapılan bir telkini istenen saatte yapan bir denek, yaptığı bu fiili, önceki şuur hallerinin serisinin bir neticesi sanır. Bununla beraber, gerçekte sebep değil, neticeleridir. Çünkü fiilin yapılması ve yaptığı fiili de kendine açıklaması lazımdır. Halbuki ona bu fiili yaptıran sebep, evvelce yapılmış olan telkindir. Bu fiil ve önceki haller de bu telkin sebebiyle gerçekleşti. Deterministler kendilerini savunmak için bu vakıa bazen yabancı bir iradenin karşı koyamadığımız tesiri altında kaldığımızı gösterir; ama bize kalırsa bu aynı zamanda bizim kendi irademizin istemek için isteyebileceğini, sonra da yapılan fiili kendisine sebep olan öncülleriyle açıklamaya bırakabileceğini pek güzel göstermiyor mu?*”²⁵⁸ Bergson’a göre asıl bu örnek bizim bir irademiz olduğunu belli fiilleri onun vasıtasıyla gerçekleştirdiğimizi düşündürür.

Bergson, iradeyi hiç kabul etmeyen deterministleri eleştirdiği gibi sonsuz seçme özgürlüğüne sahip olduğumuzu düşünen, Stuart Mill’i de eleştirir²⁵⁹. Çünkü ona göre bütün fiillerimizde tamamen özgür değiliz. Bergson bu iki zıt düşüncüyü şöyle değerlendirmektedir: “*Birinciler şöyle bir akıl yürütürler; yol henüz çizilmemiştir, bununla birlikte her hangi bir yönü*

²⁵⁶ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.241

²⁵⁷ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.136

²⁵⁸ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.144

²⁵⁹ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.158

alınabilir, buna şöyle cevap verebiliriz. Fiil yapılmadan yoldan bahsedilemeyeceğini unutuyorsunuz. Yol ancak, fiil yapıldıktan sonra çizilecektir. Diğerleri de yol böyle çizilir, bununla birlikte imkanı olan her hangi bir yön değil, bu yönün kendisiydi derler. Buna cevap olarak da; yol çizilmeden ne mümkün olan ne de olmayan bir yön yoktu, sebebi de basit, çünkü yol meselesinden henüz bahsedilecek değildir, denilir. Şimdi haberiniz olmadan tutulduğunuz bu kaba soyutlamadan vazgeçerseniz deterministlerin kullandığı delillerin; bir kere yapılmış olan fiil, yapılmıştır tarzında çocukça şekil aldığını göreceksiniz. Hasımları da cevap olarak; fiil yapılmadan önce henüz yapılmış değildir diyeceklerdir. Fakat hürriyet meselesi, fiilin kendisindeki keyfiyette aramak gerekir. Yoksa olmayan veya olabilecek olan bir şeyle ilgili değildir. Meseleyi kaplayan karanlıklar her iki görüşün danışmayı mekan içinde tasarlamlarından gelir. Halbuki gerçek mekanda bulunma değil, dinamik bir ilerlemedir. Bu ilerlemede hem ben hem de sebepler canlı varlıklar gibi sürekli bir oluş içindedirler. Bu durumda ben kendini hür hisseder ve hür olduğunu söyler, fakat hürriyetini açıklamak istediğinde kendini mekanda aksettirmiş olarak görür.”²⁶⁰ Görülüyor ki irade, iki farklı grubunun görüşlerindeki yanlışlıkları yeniden doğrultmak fonksiyonu olan bir oluşumdur. Ve irade tabiri hakkında anlaşılır diğer bir konu da bu fiilin kendiliğinden hareket eden bütün canlılarda var olan bir hareket hamlesi olarak tasavvur edilmesidir. İradenin en hakim görüldüğü an karar zamanıdır. Karar karakteristik hislerle birlikte olur. İç müşahede kararı, şahsiyet ve aksiyon kararlarımızla sentetikleştirdiğimizi bizden meydana gelen fiil gibi görür. İradede sentezlerin en kuvvetli bildirdiği an da bu andır. Karar verildikten sonra tereddüt yerine sükun gelir ve bütün sorumluluk kabul edilir²⁶¹. Yani irademizle ilgili olarak asıl önemli olan kendi kararınızı bize verilen seçeneklerden bulup çıkarmaktır. Bundan sonra yaptığımız seçimle ilgili sorumluluk bize aittir.

Ancak bu seçenekleri var eden bir “ben” vardır. Bergson bunu şöyle ifade etmektedir: “Bütün hislerimiz, samimi duygularımız ve bütün düşüncelerimiz esas benle ne kadar kaynaşırsa yapılan fiil o derece iradi olur.

²⁶⁰ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.145, 166-167

²⁶¹ Dwelshauvers, A.g.e., s.460-461

*İradi kararlarımız evet veya hayır diyen ideal bir ben karşısında verilir. Bu durumda, irade ile ben arasında bir ilgi aranırsa bütün bu tahlillerle aradaki ilgiyi sezeriz. Çünkü irade ancak bir benin eseri olabilir. Bu ben kendi kendine alışkanlıklarla yoğrulmuş bir görenek beni değil, buna karşı koyarak evvela kendini yaratmış olan ideal bendir. Kısaca iradenin temelinde bir yaratma hürriyeti, yaratıcı bir faaliyet yaparaktan kendini yaratan ruhi bir kudret vardır. Tabiatım istediği kadar benim olsun, kendimi ondan ayırabilir, yerine ideal bir ben koyarak onu benimsediğim nispette hür olabilirim.”*²⁶² Biz insanın kendi kendine yarattığı bir ben olduğu düşüncesine katılmıyoruz. Ancak Bergson’un irade düşüncesini şöyle değerlendirmekteyiz. İnsanlar Tanrı tarafından yaratılırlar. Yani bizi yaratan ve şekil veren bir üst Ben vardır. Bu ben bizlerin yaşamında etkilidir. Çünkü fiillerimizi o ben yaratmaktadır. Bize de seçme özgürlüğü vermektedir. Ancak bu seçtiğimiz fiilde O “ben”in isteği doğrultusunda gerçekleşmektedir. Örneğin, biz kendi hayat hikayemizin baş aktörüyüz. Biz seçimlerimizi yaparız, ancak üst ben dilerse gerçekleşir.

Ayrıca Bergson’a göre zekanın olduğu kadar, irade ve duyarlılık da insanın önemini artırır²⁶³. Bizce iradenin işlevselliğini ve zihnin genişlemesini sağlayan da şuurdur. Yine zekamız irademizi doğru kullanmada yardımcıdır²⁶⁴. Bergson, alemin özünde olduğu gibi tek tek her varlıkta da irade olduğunu kabul eden Schopenhauer (1788-1860) hatırlatmaktadır²⁶⁵. Son olarak gerçek irade şuurlu insanda bulunur. Ve ancak, irade sistemin çalıştırılması yoluyla elde edilebilecek olan bir hedeftir. Çünkü irade, sistemin içinde bir okul atmosferinde çalışarak kazanır²⁶⁶. Yani şuurlu olmak iradi ve hür fiili gerçekleştirebilmek demektir diyebiliriz.

1.6. Şuur- Gayri Şuur

Şu soruya da cevap bulmamız gerektiği inancındayız. Şuurlu olmak nedir? Ya da yaptıklarımız ne kadar şuurludur? Şuursuzca yaptıklarımız da var mıdır? Her ikisi arasında ne gibi farklar vardır?

²⁶² Tunç, A.g.e., s.169

²⁶³ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.287

²⁶⁴ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.19

²⁶⁵ Kök, A.g.e., s.32

²⁶⁶ Quspensky, A.g.e., s.18

Bergson'un bu konuyla ilgili düşünceleri şunlardır: “*Somut gerçeklik, örgeleşmemiş madde çerçevesinde bulunan canlı, şuurlu varlıkları kapsamaktadır. Canlı ve şuurlu derim zira canlının özünden şuurlu olduğunu düşünürüm, canlı gerçekte şuurun uyukladığı bölgelere varıncaya kadar düzene girmiş evrim, bütün canlıların şuurla uyanmasını sağlar.*”²⁶⁷ Bergson’a göre şuursuz olmak demek, canlı olmamak demektir. O halde şuurlu olmak da hayatta olmak demektir.

Şuurlu olmak sadece canlı olmak değildir. Aynı zamanda Bergson, “*bilinçli olmak aktif olmayı gerektirir*” demektedir ve bilinçle bilinçsizliği şöyle açıklamaktadır: “*Biz fiziksel durumların esas özelliklerine bilinçle sahip oluruz. Bilinç günümüzde aktif olarak yaşarsa yani aktifse, psikolojik bilgi alanında bilinç varlığın benzeri değil, sadece gerçek hareketi ve ani etkisidir. Bunun zıddına göre bilinçsiz olduğumuz zaman fiziksel durumlar da etkisizdir. Her hangi bir fikri bilincin tasarlamasıyla özgürce geliştirebiliriz. Bütün vücut fonksiyonlarına sahip olan insan, harekete başkanlık etmekte ve seçenekle aydınlanmaktadır. Ve bilinçli olmak, bilgi alanında da bütünüyle aktüel olmaktır.*”²⁶⁸ Bilincimiz aktüel olarak varsa biz gerçekten hareket edebilir ve yaşadığımızı söyleyebiliriz. Zira fiziksel aktivitelerimiz, bilincin varlığıyla gerçekleşir. Eğer bilinçli olmazsak, hiç bir davranışımızı tam olarak niçin yaptığımızı aydınlatamayız ve doğru seçimi de yapamayız.

Her an yeni bir uğraş içinde olmamızı sağlayan şuur, geçmişimizi hatırlayıp, bugünümüzü ona göre şekillendirir. Ama şuurumuz yoksa hiçbir şey hatırlayamayız ve yaşayan bir ölüden farkımız olmaz²⁶⁹. Şuur, bizim geçmiş ve bugünümüz arasındaki bir köprüdür.

Geçmiş, bugün ve geleceğimizi birleştiren şuur ile gayri-şuur arasında tek bir ana fark vardır. Şuurlu bir varlık sadece kendisini aynada seyreden bir varlık değil, kendisine sahip olan ve düzenleyen bir varlıktır. Şuurlu olmak, çevremizdekilerin tasavvuru vasıtasıyla kendimize gelmek, kendimizi bulmaktır. Çünkü bilerek ve isteyerek bir şeyleri yapmak ancak bu şekilde

²⁶⁷ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.124

²⁶⁸ Bergson, *Matter and Memory*, s.141-142

²⁶⁹ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.136

gerçekleşebilir. Şuursuz ise alacakaranlıkta gezen ve hiç bir şekilde bir şey fark edemeyen ve hareket edemeyen biridir ²⁷⁰. Kısaca şuurlu olmak, gerek kendimizi ve gerekse çevremizi fark ederek doğru davranışları sergileyebilmektir.

Bilinçli olmak nasıl gerçekleşir? Belli aşamaları var mıdır? Şuurlu olma dört aşamada gerçekleşir. Uyku, uyanıklık, benlik şuuru ve nesnel şuurluluk. Şuurlu olma halinin ilk ve en düşük seviyesi uykudur. İnsan düşlerle çevrilidir. Şuurluluğun ikinci aşaması insan uyanınca gerçekleşir. Bu ikinci durum, şu an içinde bulunduğumuz ve çalıştığımız, konuştuğumuz, kendimizi şuurlu vs zannettiğimiz durumdur ki buna basitçe uyanıklılık şuurluluğu, göreceli şuurluluk diyebiliriz. Benlik şuuru ise kişinin kendi kendisini kontrol edebilmesi ve iradesini kullanabilmesine bağlıdır²⁷¹. Şuurluluk kendi farkındalık halimizin devam etmesidir. En üst kademedeki şuurluluk hali, benlik şuuru hakiki şuurluluk halidir. Ancak bizce uyku halini şuurlu düşünmek yanlış olabilir. Zira şuurlu olmak, kendi benliğini ve tüm yaptıklarını fark etmektir.

Bergson da bu fikirdedir. Bergson, “*her varlıkta bilinç vardır*” der ve şöyle devam eder: “*Bitkiler bir yanda hareketsizliğe duçar olurken diğer yandan da bitkiler hareketliliğe ve bilince uyanabilirler. Çünkü bilinç, münhasıran bir sisteme bağlı değildir. Tersine en azından keskin olmayan yani boşuk bilinçli tepki olarak seçimin ve özgür hareketin egemen olduğu her yerde vardır diye kabul edilebilir.*”²⁷² Yani Bergson’a göre bütün canlılar, hatta bitkiler bile bilinçlidir. Ancak, canlılardaki bu bilinç insanlar gibi kendi iradi seçimini yapmak gibi değildir. Onlar ancak kendi iç güdüsel hareketlerini bildikleri ve yaptıkları müddetçe bilinçlidir. İnsanın bilinçliliğiyle karıştırılmamalıdır.

Ancak Bergson’a göre, şuur şuurlu varlıklar arasında insanın imtiyazlı bir yere sahip olduğunu ifade eder²⁷³. Çünkü şuurluluk daha çok bizim

²⁷⁰ Tunç, A.g.e., s.70-71

²⁷¹ Quespinsky, A.g.e., s. 23-24

²⁷² Ott, A.g.e., s.77

²⁷³ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s. 239

entelektüel yanımızla ilgilidir²⁷⁴. İnsan, akıl sahibi olmakla diğer canlılardan ayrılır. Çünkü akıl, özgür hareket etmemizi ve doğru düşünmemizi sağlamakta şuurun ana kaynağı olmuştur Bu nedenle şuurlu olmamızı sağlayan yegane güç, aklımızdır diyebiliriz.

Eğer şuura sahipsek kendi yeteneklerimizi geliştirme gücü bizde vardır demektir. Şuurlu olmamız bize doğru tavır ve davranışlar kazandırır.

Kısaca şuurlu olma, insandaki bir tür farkında oluş halidir. Kim olduğunun, ne hissettiğinin ya da düşündüğünün veya şu anda nerede olduğunun farkında olma durumudur bu²⁷⁵. Eğer biz şuurluluk haline sahip olmasaydık ne kendimizi ne de çevremizi fark edebilirdik. Bu yüzden bilinç, bizim düşünme melekemizin işlevselliğini sağlamaktadır. Bu noktada bilinçli olmak insan olmayı ve dünyaya gelişimizin ana gayesi olan insani yeteneklerimizin gelişmesi ve düşüncede olanların somutlaşıp topluma yararlı hale getirilmesine katkıda bulunur. Yani bilinçli olmak akli melekelerimizi kullanabilmek ve insanlık onurunu kurtarmaktır.

1.7. Şuur-Hayat

Şuur ile hayat arasında nasıl bir ilgi vardır? Bergson, şuurla hayatı nasıl değerlendirmektedir? Yalnız parçalanmanın hakiki ve derin sebepleri hayatın kendisinde vardır. Çünkü hayat demek, meyletmek demektir; meyletmenin esası da bir ağaç gibi büyümek ve dallarının her birinde hayat hamlesini taşıyan çeşitli yönler yaratmaktır²⁷⁶. Şuur hallerinden biri de hayatı kavramaktır. Hayat öyle tek düze bir şey değildir. Hayat yaşamın kökleşip dallanıp budaklanması ve devamlı yenilenmesidir. İşte hayat da şuurun oluşumunu sağlayan durumlardan biridir.

Hayatımızla bu kadar iç içe olan şuur Bergson'a göre davranış olarak değilse de güç olarak hayat ile aynı derecede evrenseldir. Madde zarurettir, şuur hürriyettir. Fakat, bunlar birbirine boşu boşuna karşı durup engel olurlar. Hayat, bunları bağdaştıracak ve uzlaştıracak bir çare bulur²⁷⁷. Yaşam, tüm evreni içine

²⁷⁴ Quespinsky, A.g.e., s. 59

²⁷⁵ Quespinsky, A.g.e., s. 17,23

²⁷⁶ Tunç, A.g.e., s. 65, 70-71

²⁷⁷ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.24; *Düşünce ve Devingen*, s.124-125; Sunar, "Evrimsellik ve Bergson", *Ankara İlahiyat Fak. Der.*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1962, s. 107

alıp her şeyi kuşatıyorsa; şuur da bütün varlıklar için bir özgürlüktür. Maddeyle uzlaşan şuur, hayatın yenilenmesi ve gelişmesinde etkindir.

Bergson'a göre, hayatın tekamülü henüz hakiki bir fikir halinde ifade edilmemekle birlikte daha açık bir mana alır ki o halde bütün evrim maddeden sanki geniş bir şuur akışı geçmiş gibi meydana gelmektedir. Yine bu evrimdir ki maddeyi organikleştirir Şuur, işte bu bakımdan yalnız evrimi harekete getiren bir prensip gibi görünmekle kalmaz, şuurlu varlıklar arasında insanın imtiyazlı bir yer aldığını da gösterir. Bergson'un bu hayat hamlesi veya hamleden ibaret olan hayatın kendisi mevcut olan dolayısıyla değişen, olgunlaşan, kendi kendini durmaksızın yaratan zaman ve şuurdur²⁷⁸. Bergson, realiteden bakarak sonunda tanıdığımız hayatın amacını, özgür faaliyet gösteren bilinçten bütün gelişimin hareket ettirici ilkesi olarak bir bilincin varlığını çıkarmaktadır. Aynı bilinç, hayat gelişiminin hemen başlangıcında kendini gerçekleştirmek istemiştir. Bilinç, aklın kendisi yardımıyla kendini bizzat kurtarabildikten sonra o içe, hayata geri dönebilmiş demektir²⁷⁹.

Bergson Felsefesinde, hayat evrimi vardır. Hayat evrimi, her varlığın kendi yaşamsal gelişimidir. Ve bu yaşamsal gelişime şuur etki etmektedir. Çünkü şuur, bu yaşam evrimine tek hücreden bir insanın meydana gelmesine kadarki süreç boyunca etkilidir. Zira insan vücudundaki hemen hemen her hücre bilinçli bir şekilde insan oluşumuna katkı sağlar.

²⁷⁸ Bergson, Yaratıcı Tekamül, s.237-238; Sunar, "Evrincilik ve Bergson", s.103,107; Tunç, A.g.e., s.10

²⁷⁹ Ott, A.g.e., s.87

İKİNCİ BÖLÜM

2.SEZGİ

Sezgi nedir? Sezginin bir tanımı yapılabilir mi? Ya da tanımı yapılabilirse bile sezgiyi tam olarak ifade etmiş olur muyuz? Sezgi hem soyut hem de metafizik bir kavramdır. Sezgiyle ilgili farklı görüşler vardır. Bu görüşler iki farklı noktada toplanmaktadır. Biri menşei diğeri ise konusudur. Bunlardan ilki, **sezgi acaba duyularla mı ilgilidir veya zihnin işi midir, yoksa kendi başına akıldan farklı bir bilme yetisi midir?** gibi soruları gündeme getirir. İkincisi ise, **sezgi duyulur aleme ait olanı mı yoksa akıl üstü başka bir aleme ait olanı mı bize getirir?** sorularını ortaya çıkarır²⁸⁰. Sezgi, elle tutulur ve gözle görülür bir şey değildir, hissedilen ve içten gelen ruhsal bir şeydir. Bu düşünceyi göz önünde bulundurarak sezginin birkaç tanımını ifade edebiliriz:

En genel anlamıyla “*sezgi, gerçekliği dolaysız olarak içten ya da içerden kavrayabilme, tanıyıp bilme yetisidir.*”²⁸¹ Akıldan farklı bir bilme yetisi olarak düşünenlere göre ise “*sezgi, aklın müdahalesi olmaksızın zihin tarafından bir objenin dolaysız anlayışıdır.*”²⁸² Sezgide hiçbir vasıta olmadan doğrudan bir kavrama ve anlama vardır. Bazı mistikler sezgiyi şöyle tanımlamaktadır: “*Sezgi, bende bir kasılma değil, genişleme duygusudur.*”²⁸³ Benimizin algılayıp büyümesini sağlar. Başka bir tanıma göre ise; “*sezgi, zihne değil, içgüdüye ait olan bir anlayış ve kavrayış gücüdür. Zira içgüdü, gerçeğin kendisini yaşar. Yaşayan bir hayat olmak nedeniyle içgüdü'nün kendisi bir gerçekliktir.*”²⁸⁴ Burada sezgi, içgüdüye ait bir anlayış olarak düşünülürken başka bir yerde de şöyle ifade edilmektedir: “*Sezgi, içgüdü ve zekanın birleşimidir. Sezgi, gerçeği birden kavramada içgüdüden faydalanır, anlak da*

²⁸⁰ İsmail Köz, “Sezginin Bilgideki Yeri ve Önemi”, s.42

²⁸¹ Ulaş, A.g.e., s.1296

²⁸² Bernard Hoose, “Intuition and Moral Theology”, Theological Studies, 67, 2006, p.602; Ulaş, A.g.e., s.1296; Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s.158

²⁸³ Carly Newfeld, *Spritiuel Rehberlik ve Sezgi*, Ç: Nur Nirven, 1.baskı, Mart 2004, Dharma Yay., s.41

²⁸⁴ Sena, A.g.e., cilt 1, s.215

içgüdü de uyku halinde olan bilinci uyandırır ve onu tutkularından kurtarır; öyleyse sezgi, kendi bilincine varmış içgüdüdür."²⁸⁵ Sezgi, içgüdünün gelişip kendini fark etmesidir. Sezgi, bir şeyin yalnız kendine özgü ve tek, bu nedenden de anlatılamayan niteliğiyle kaynaşmak üzere o şeyin içerisine girmeyi sağlayan bir çeşit zihinsel sempatidir.

Buraya kadar genel anlamda ele aldığımız sezgi, Bergson tarafından nasıl ele alınmıştır? "*Hoffding'e göre Bergson, sezginin açık tarifini vermemiş ve onun felsefi değerini tayin etmemiştir. Daima kavramlar kullanmaktan kaçınan Bergson'un sezgiyi tarif etmek için kullandığı kelimler birbirleriyle birleştirilmez mahiyettedirler. Zihni sempati terimi bunlardandır.*"²⁸⁶ Bunu, filozofların mükemmel olma anlayışına bağlayabiliriz. Zira felsefede tek güzel yoktur. Daima en iyiye, en güzele ulaşma çabası söz konusudur. Bergson da, bu çaba sonucunda net bir sezgi tarifi yapmamış olabilir. Fakat yine de Bergson'un yaptığı bazı tanımları vermek istiyoruz. Çünkü, sezgiyi düşünen ve faaliyete geçiren Bergson'dan daha iyi bildiğimizi iddia edemeyiz. Bergson'a göre "*sezgi, bir şeyi o şeyden olmayan bir şeye oranla kavramak değil, olduğu gibi toptan kendisini kavramak fakültesidir.*"²⁸⁷ Bergson, başka bir yerde de sezgiyi "*kelimenin geniş anlamıyla zeka hareketi*"²⁸⁸ şeklinde tanımlamaktadır. Çünkü zeka, üst seviyedeki sezgiyi yaşamamızı sağlayan yegane güçtür. Zira sezgi, elde edeceğimiz bilgide son nokta gibidir.

Deleuze'ye göre, Bergson'da sezgi, zekanın kendisine karşı işlemesi pahasına ortaya konan problemlerin doğru ya da yanlış olduğuna karar verir.²⁸⁹ Sezgi zekayla birlikte vardır. Ancak ondan üstün bir şeydir. Hatta sezgi şöyle de ifade edilmektedir: "*Sezgi, içsel eğilimin, şuurun veya isteğin yöneldiği kavram veya varlığın bilincinde olmak olarak adlandırılabilir.*"²⁹⁰ Mustafa Şekip Tunç'a göre "*hayatı anlamak için hayatla bütünleşebilen bir bilme melekesine ihtiyaç olup, bu meleke ise hislerimizin ve içgüdülerimizin şuurlaşmış hali olup,*

²⁸⁵ Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s.158

²⁸⁶ Sena, A.g.e., cilt I, s.215; Kök, A.g.e., s.44; Topçu, A.g.e., s.97

²⁸⁷ Sena, A.g.e., cilt I, s.215

²⁸⁸ Kök, A.g.e., s.44; Sena, A.g.e., cilt I, s.215

²⁸⁹ Deleuze, A.g.e., s.56

²⁹⁰ Kutsi Kahveci, "*Algı ve Bilinç*", s.126-127

bu da sezgidir."²⁹¹ Yani bilinçli bir duyguya sahip olmaktır. Sezginin duygu yönünü ön plana çıkaran başka bir tarif de şöyledir. "*Sezgi, benim içimden kaynaklanan bir duygudur.*"²⁹² Ünlü mistik Osho'ya göre ise "*sezgi, kişinin varlığında olan bir şeyin ve kişinin potansiyelinin ortaya çıkmasıdır.*"²⁹³

Kısaca sezgi kavramının en yaygın tanımı **doğrudan doğruya kavramadır**. Sezgideki kavrama, bazen duyularla veya akılla, bazen de mistik bir tecrübe ile irtibatlandırılmaktadır²⁹⁴. Yani sezgi, bütün bunlarla ilişkili ancak onlardan daha üstün bir anlayış çabasıdır.

2.1. Bir Yeti Olarak Sezgi

Bir yetenek olarak düşünülebilecek sezgi, "*bir aynadır. Hiçbir şey yaratmaz, sadece olanı yansıtır. Yıldızları ve ayı yansıtan saf, sessiz ve berrak su gibidir. Hiçbir şey yaratamaz. Bu berraklık nedeniyle doğuda ona üçüncü göz adı verilir. Gözler hiçbir şey yaratmaz, sadece olan bir şeyi gösterir.*"²⁹⁵ Yani, sezgi, başkalarının fark edip anlayamadığı şeyleri kavrayıp, algılayabilmektir. Kısaca sezgiye kalp gözü diyebiliriz.

Sezgi melekesi herkeste var mıdır? Bergson'a göre, "*sezgi melekesi mutlaka her insanda vardır. Hepimizde var olan sezgi melekesi, hayatımızda fonksiyonel olarak yer aldığı müddetçe vardır.*"²⁹⁶ İbni Arabi'ye göre de, "*sezgi doğuştandır ve sonradan kazanılmaz.*" Ancak İbni Arabi, Bergson'un herkeste vardır görüşüne katılmaz, ona göre "*belirli bir ruhi arınma sonucunda sezgi ortaya çıkar.*"²⁹⁷ Bergson'a göre, "*sezgi melekesini pratikleştirip, hayata daha faydalı hale getirebiliriz. Çünkü sezgiyi yaşamak ya da hissedebilmek, dışlerini fırçalamak kadar hayatın bir parçasıdır.*"²⁹⁸ Yani sezgiyi daima günlük hayatımızda yaşamaktayız. Hiç beklenmedik vakaların vuku bulması ve içimizden gelen o ses vasıtasıyla bir takım işlerimizin gerçekleşmesidir.

²⁹¹ Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, cilt 2, s.320

²⁹² Newfeld, A.g.e., s.165

²⁹³ Osho, A.g.e., s.11

²⁹⁴ Köz, A.g.m., s.42

²⁹⁵ Osho, A.g.e., s.35,54

²⁹⁶ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.59

²⁹⁷ Kök, A.g.e., s.137

²⁹⁸ Newfeld, A.g.e., s.16

Bergson'da sezgi melekesi çok önemlidir. Ona göre sezgi olmadan hiçbir şeyi bilemeyiz²⁹⁹. “Zira sezgi, bir başka noktaya arada her hangi bir bağlantı olmaksızın sıçrar. Sezgi, bir araca ihtiyaç duymadan dolaşır. O yüzden bir sıçramadır. Sezgi, bir noktadan sana adım adım gelen bir şey değildir, sende var olan bir şeydir. Herhangi bir kaynağı olmayan ve etrafında her hangi bir delil yaratmayan bir ani oluştur sezgi. Eğer sezgi, ışın ya da dalgalarla gelseydi, onları tespit edecek bir cihaz yapabilirdik. Ama hiçbir cihaz sezgiyi algılayamaz. Çünkü, sezgi, dalga olgusuna sahip değildir.”³⁰⁰ Öğrendiğimiz ve bildiğimiz her şeyi sezgiyle biliriz. Yani sezgimiz olmasa hiçbir bilgiyi ne anlayabilir ne de algılayabiliriz. Sezgi bizim içimizden gelen ani bir histir. Sezgi ölçülebilir bir şey değildir. Dolayısıyla somut olarak ortaya koyulamaz. Sadece sonuçları görülebilir. Çünkü onlar somuttur.

Her şeyi bilmemizi sağlayan sezgi, bizim için gerçektir. Çünkü bizdeki sezgi işlemeye başladığı zaman gerçek insan olabiliriz³⁰¹. Düşünce sisteminde sezgiye önem veren Mevlana'ya göre sezgi, “güneşin ışıklarıyla beslenir; bizi hakikatin hisle, idrakte temas edilemeyen yönleriyle temas ettirir.”³⁰² Bergson da Mevlana gibi sezginin bir his olduğu hususunda ısrar eder³⁰³. Yani nasıl güneşin ışınları bizim için hiç sönmeyen aydınlık ise sezgi de bizim ruhumuzu ve iç benliğimizi ışıktandırır. Böylece biz kalp ve idrakte birlikte olmayan bir sezgi düşünemeyiz. O halde sezgi, kalp ve idrakin birleşiminden oluşan bir yeti olabilir. Çünkü, sezgide his ve idrak vardır.

Sezginin kalp ve idrakin birleşimi olduğunu belirledikten sonra, sezginin duygu ya da akıl olduğu konusunda farklı görüşler bulunduğunu belirtmemiz gerekir. Bazıları duyguların etkili olduğunu ifade ederler. Şöyle ki; aklımızla değil, kalbimizle sezgimizi kullanırız³⁰⁴. Yani sezgimiz hislerimizle ilgilidir. Çünkü duygu, içimizde olan ve sezgi olarak tanımlanan şeye daha yakındır. Düşünmek ise, sezgiden en uzak olan noktadadır. Duygudan sezgiye geçmek kolaydır, ama düşünceden sezgiye geçmek zordur. Duygu ise ortadadır.

²⁹⁹ Bergson, *Matter and Memory*, s.17

³⁰⁰ Osho, A.g.e., s. VII

³⁰¹ Osho, A.g.e., s.36

³⁰² Kök, A.g.e., s.133

³⁰³ Morris, A.g.m., p. 268; Osho, A.g.e., önsöz

³⁰⁴ Newfeld, A.g.e., s.19

Duygudan yola çıkınca düşünce ve sezgi aynı mesafededir³⁰⁵. Bergson ise sezgi konusunda bunun tam tersini düşünmektedir. Bergson’a göre hakiki sezgiyi, fertlere ait somut şeylerin alanından uzaklaştırmadan duyu sezgisi altında bir akıl sezgisi olduğunu ifade etmek gerekir³⁰⁶. Ayrıca Bergson sezginin bir duygu olarak anlaşılmasına karşı çıkar. “Bizim sezgimiz düşüncedir.”³⁰⁷ Bir başka sezgici olan İbni Arabi ise Bergson’un tersi bir düşünceye sahiptir: “Sezgi aklın ötesindedir. Akıl sezgiye karışmadığı gibi yorumlamaya da çalışmamalıdır.”³⁰⁸ Sezgiyi sadece duygu olarak düşünmek doğru olmayabilir. Çünkü insan bir bütündür, sezgi de insanın bir parçası olduğuna göre onda hem duygu hem de düşünce vardır. Bu belirttiğimiz düşünce derinlemesine içten gelen bir düşünme eylemidir.

Ancak sezgiyi duygusal anlamda özel bir yeti olarak kabul edersek, “tatlı bir lezzeti vardır. Meyve nektarı gibi... Bize bunun sinyalinin veren bütün varlığın tınısının dikkat edilmesi gereken bir şey olduğunu hissederim. Çünkü sezgi, derinden gittiğini hissettiğimiz ya da bize bilge, düşünceli ve kavrayabilir gelen, bizi çeken içsel derinliktir.”³⁰⁹ “İçsel derinlik, Bergson’da iç sezgi adını alır. Bergson’un iç sezgisi mekanda yer kaplayan ve kaplamayan arasında, hareket ve duyum arasında güçlü bir uçurumu kapatmaya çalışmak suretiyle işe başlar.”³¹⁰ Çünkü iç sezgi zaman ve mekan tanımadan hareket eden bir süreçtir. Her şeyden önce duyum ve hareketi daha iyi anlamamız ve algılamamızda bize yardımcıdır. Ott’a göre Bergson, iç sezgiyi akıldan daha yüksek değerlendirdiği için o, Tanrı’yı da bizzat iç sezgi ya da benzer bir şey de düşünmektedir³¹¹. Çünkü “sezgi, Tanrı’ya yönelmemiz için bize edilen rehberliğin yollarından biri olduğunu, bizim bilgece seçimlerimizi, kararlarımızı ve evrimleşmemizi buradan gerçekleştirdiğimize inanabilir. Zira

³⁰⁵ Osho, A.g.e., s.142-143

³⁰⁶ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.305

³⁰⁷ Topçu, A.g.e., s.98

³⁰⁸ Kök, A.g.e., s. 137

³⁰⁹ Newfeld, A.g.e., 139

³¹⁰ Ott, A.g.e., s.89

³¹¹ Ott, A.g.e., s.106

bilgelik, Tanrı'nın bir sıfatı, sezgi ise bir armağandır."³¹² Sezgi, Tanrı'ya yönelmemizi sağlayan ve ideal insan olmak yolunda bizim yegane gücümüzdür.

Tanrı'nın bize verdiği sezgi, *"net ve temiz bir sestir. Bu iç ses gelişmen ve bütünleşmen için konuşan sestir. sana korkunun ve karşı çıkmanın sesleri arasında bilinmedik olana gitme cesareti verir. Onu fark edebilirsin, çünkü o senin için en iyisini ister. Bu ses ihtiyacımız olduğunda, kendin için konuşmanı, sevdiğin şey için ayağa kalkmanı, senin büyüklüğüne ayna tutan insanlara doğru yürümeni ister. O, asla susturulamaz, çünkü, serüven safındadır. Bedenin sinyali iç sesin enerjisini alıp götürmekten çok, enerji verir."*³¹³ Bu düşünce, İslam tasavvufundaki **"Nefsini bilen Rabbini bilir"** görüşüne benzemektedir. Çünkü, *"kalp her ilahi sıfatın aksettiği bir aynadır. Fakat nasıl çelikten bir ayna pasla kaplandığında yansıtma gücünü kaybederse aynı şekilde iç sezinin de gözleri kirlenince, dünyayla ilgili hiçbir neşe ve zevk ne ruhen ne de bedenlen hissedilebilir."*³¹⁴ Tanrı'nın bize verdiği sezgisel yetimizi geliştirip, daima beslemezsek sonunda onu kaybedebiliriz. Zira onu kaybetmek demek, bizzat kendi benimizi ve ruhumuzu yok etmek demektir. Biz sezgimizi ruhumuzu daima doğru ve güzel eylemlerle güçlendirebiliriz.

Sezgi yetimizle neler yapabiliriz? Bergson'a göre yaşamda sonsuz karmaşıklık olarak görünen şey sezgiye basit bir eylem olarak görülebilir. Çünkü sezgi bütün engelleri geçerek eylemi gerçekleştirme gücüne sahiptir³¹⁵. Eğer istersek, sezginin bize verdiği güçle pek çok şeyi güzel bir şekilde başarabiliriz. Hatta Bergson'a göre hastanın ilk bakışta hastalığını anlayan veya bir takım rahatsızlıklardan yeni bir hastalık keşfeden doktor, insanları tanıyan bir politikacı, karlı bir yatırımın kokusunu alan bir iş adamı sezgi yetisinin kullanımının en güzel örnekleridir³¹⁶. Yani sezgi yaşanmamış olanı yaşatan, imkansız olanı oldurandır.

İşte sezgi, hayatımızdaki yaratıcılığı gerçekleştiren yetidir. Çünkü insan sezginin verdiği güçle hiç yapamadığı şeyi bile kolaylıkla yapabilir ya da

³¹² Newfeld, A.g.e., s.180; Kök, A.g.e., s.137

³¹³ Newfeld, A.g.e., s.99

³¹⁴ Kök, A.g.e., s.135

³¹⁵ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.174

³¹⁶ Şener, A.g.t., s.36

yapabileceğine inanır³¹⁷. Şair en güzel şiirini, ressam en güzel resmini ve bilim adamı en büyük icadını sezginin verdiği yaratıcı güçle yapabilir.

2.2. Sezgi-İçgüdü

Sezgi içgüdü ilişkisine geçmeden önce içgüdünün ne olduğunu sormamız gerekir. İçgüdü nedir? “İçgüdü, bireysel ihtiyaçlara ya da canlının amaçlarına uygun olarak düzenlenmiş hareketleri otomatik olarak gerçekleştirmeyi sağlayan doğal dürtüdür.”³¹⁸ Demek ki tüm canlılarda içgüdü vardır. Hatta hayvanların tüm öğrenmeleri ve davranışları içgüdüselidir. Mesela arıların yaptığı bal içgüdüsel olarak gerçekleşir. Aynı şekilde civciv yumurtanın kabuğunu bir gaga darbesiyle delerse iç güdü ile hareket eder³¹⁹. İçgüdü canlılara doğduğu anda verildiği için hiç değişmez ve mükemmel haldedir. Örneğin, atlar hangi otların zehirli, hangilerinin zehirsiz olduğunu hiç güçlükle çekmeden bilirler³²⁰. Çünkü bunlar canlılara yaratılırken verilir.

Tüm canlılarda olduğu gibi insanlarda da içgüdü vardır. Özellikle yeni dünyaya gelen bebeklerin tüm davranışları içgüdüselidir. Mesela, bir bebeğin yanında annesi ağlasa, bebek de ağlayacaktır. Bireysel olarak bizim de bazı davranışlarımız içgüdüselidir. Gözlerimizi kırpmamız, nefes alıp vermemiz içgüdümüz vasıtasıyla gerçekleşir. “Yaşamak için birer zorunluluk olan bu içgüdülere akıl hiç karışmaz. Çünkü içgüdü fizikseldir. Milyonlarca yıllık deneyime dayanan geçmişimizdir. Asla kanmaz asla hata yapmaz. Bunun yanında, insanın içinde farkında bile olmadığı mucizeler yaratır.”³²¹ İçgüdünün bebeklikten günümüze pek çok katkıları vardır. Bizim özellikle duygusal durumlarımız içgüdüselidir.

Buradan Bergson’a göre sezginin kaynağı olarak kabul ettiği içgüdüye geçebiliriz. Bergson’un ifadesiyle içgüdü, “ilmin anladığı gibi, ister bileşik bir refleks veya şuurla kazanılmış ve verasetle kökleşmiş faydalı küçük tesadüflerin bir toplamı olarak görülebilir.”³²² İçgüdü nasıl tarif edilirse edilsin ruhun kuvvetlerinden biridir. Onu ruhtan saymamızın başlıca sebebi ekseriyetle

³¹⁷ Newfeld, A.g.e., s.166-167

³¹⁸ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.480

³¹⁹ Ott, A.g.e s.86

³²⁰ Şener, A.g.t s.21

³²¹ Osho, A.g.e s.6,8

³²² Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.228

şuursuz olmasındandır³²³. Bergson’a göre ruhi yapılarının bir kısmını da içgüdü oluşturur. Ayrıca içgüdüğü Bergson bu nedenle sezgiyle de ilişkilendirir.

Bergson içgüdüğü sadece ruhun kuvvetlerinden biri olarak sezgiyle ilişkilendirmez. Ayrıca içgüdünün, kötü anlamda irade üzerinde doğrudan etkisi vardır. Bu durumda, insanlar biri tarafından bir kötülüğe maruz kalırsa bu kişi kendi içgüdüleriyle hareket eder ve intikam almak zorunda kalır ve böylece kavga sürüp gider³²⁴. İçgüdülerimiz bizi yanlış yönlendirebilmektedir. Bu husus da şöyle bir problemi ortaya çıkarır. Dolayısıyla, bizi ahlaksız eylemlere meylettiren içgüdünün sezgi gibi iç aydınlanmayı meydana getirmesindeki gizemdir. O zaman diyebilir miyiz ki içgüdüğü geliştirir ve güzelliklerle donatırsak sezgi ortaya çıkar. Bizce ancak içgüdü bu ifade ettiğimiz şekilde dağın zirvesi olan sezgiyi oluşturabilir.

Bütün bunların sonunda içgüdü, hayat atılımını kaybetmiş bir zeka değildir. Bunların hepsi hayat atılımının içinde saklı olarak bulunmaktadır. Bergson’a göre hayatın birliğini içgüdü de bilir. Hayatın bilmediğini içgüdü de bilmez. Bilgimiz içgüdünün ancak taklidi olan bir bilgidir. Bundan dolayı içgüdünün gizli yönlerini , tam ve mükemmel bir bilgisini yine içgüdüden başkası bilemez.³²⁵ İçgüdü zeka değildir. Fakat daha önce ifade ettiğimiz gibi daha yeni dünyaya gelen bebek halimizden bugüne kadar içgüdü her zaman için yaşamımızda vardır. Burada ise Bergson içgüdünün hep kötü yönlerinin bilindiğini, ancak onun gizemi ve önemi hala tam bilinmemekte olduğunu belirtmektedir. Bunu bilmek için de hayatı bilmek gerekir. Hayat derken de, tüm canlı hayatı ve kainattaki oluşumu bilmek ve bu yaratımların inceliklerini ve özelliklerini bilmek olarak değerlendirebiliriz.

Bergson’un sezgiyle ilişkilendirdiği bir kavram da sempati'dir. Bergson’a göre “*sempati içten gelen bir duyusal bilgidir. İçgüdü, sempati'dir. Sempatide adeta kainat (oluş) bilgisi vardır.*”³²⁶ Bergson içgüdü ile sempatiyi aynı kabul etmektedir. Sempatinin aniden bazı şeyleri keşfetmemizi sağlayan sezgiyle ilişkilendirir. Ayrıca Bergson içgüdü ve sempati arasında şöyle bir ilgi

³²³ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, Önsöz XXXVIII-XXXIX

³²⁴ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s. 35-61

³²⁵ Şener, A.g.t., s.24

³²⁶ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, XL Önsöz

de kurmaktadır. “İçgüdüyle hareket eden bir böceğin şuurundan geçen duyguyu düşüncesiz bütün duygularımızda, sempati ve antipatilerimizle çok daha müphem ve aynı zamanda çok şuurlu olarak kendi nefsimizde duyarız. Ancak biz bilgi sürecinden büsbütün başka bir tarzda ve içten seziş denebilecek bir sezgi ile bilebiliriz.”³²⁷ Biz insanın bir takım duyguları diğer canlılardan çok daha iyi kavradığını biliriz. Çünkü insan, şuurunu daha iyi kullanabilmektedir. Yani içgüdümüz şuurun katkısıyla, içten gelen bir önseziyle keşfedebilme ve çözme gücüne sahibiz.

İçgüdü ile sempati ilişkisini de belirttikten sonra içgüdü, sezgi ve sempati ilgisinden söz edebiliriz. Biz insanın benliğini bir merdivene benzetirsek en alttaki ve birincisi içgüdüdür. İkincisi yani ortadaki akıl, en üstteki yani üçüncüsü de sezgidir³²⁸. “Beden doğal bir tepki verdiği zaman, buna içgüdü denir. Ruh doğal bir tepki verdiği zaman, buna sezgi denir. İçgüdü, bedene aittir ve kabadır. Sezgi ise ruha aittir ve incedir. İçgüdü akıldan daha derindedir. Sezgi ise akıldan daha üstündür. İkisi de aklın ötesindedir. İkisi de iyidir. Akıl zihnin bir işlevidir. İçgüdü, bedenın bir işlevidir. Sezgi ise kalbin bir işlevidir.”³²⁹ Kısaca içgüdüde hem akıldan hem de ruhtan bir parça vardır. Çünkü içgüdü, akılla kaynaşınca doğru düşünmeyi edinir ve kabalıktan kurtulurken; ruhla kaynaşınca onun latifliğini edinir ve maddesellikten kurtulur. Böylece içgüdü bu sempati neticesinde sezgiyi meydana getirir.

Bergson’da olduğu gibi Mistisizme göre de sezgi içgüdüden doğmaktadır. Eğer içgüdüye önem verirse, sezgiye giden yolu bulman kolaylaşır. Çünkü farklı seviyelerde var olmalarına rağmen ikisi de aynıdır. Biri maddesel, diğeri ruhsal seviyede işler. İçgüdüsel hayatını hiçbir vicdan azabı çekmeden sevinçle kabullenmen, sezginin kapılarını açmana yardımcı olur³³⁰. İçgüdü ve sezgi, birlikte mükemmel bir uyuma sahiptir³³¹. Çünkü içgüdü ile sezgi bir bütünün parçaları birinin diğeri onaylamasıyla birlikte çalışırlar³³². Bergson’da ise içgüdü en iyi durumda ‘sezgi’ adını alır. Bergson, sezgiyle

³²⁷ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s. 229-230

³²⁸ Osho, A.g.e., s.14

³²⁹ Osho, A.g.e., s.1

³³⁰ Osho, A.g.e., s.12

³³¹ Osho, A.g.e., s.10

³³² Newfeld, A.g.e, s.42

tarafsız, bilinçli ve nesnesi üzerinde düşünebilme ve onu belirsiz ölçüde genişletme yeteneğine sahip içgüdüğü amaçlar³³³. Çünkü Bergson'a göre içgüdü de bir bilgi kaynağıdır. Hayvanlarda açık bir biçimde beliren içgüdü, bize yalnız bilgi vermez, bizi gerçekliğin doğrudan içine götürür. Ama içgüdünün iki güçlüğü vardır. İlk içgüdü kayıtsızdır ve çevresiyle sınırlıdır. İkinci olarak da kendi üzerinde düşünemez, çünkü tinsel değildir. Kendini aşır düşünce dünyasına giremeyişinin nedeni budur³³⁴. Aynı görüşü Osho şöyle ifade etmektedir; sezginin bazı yönleri içgüdünün tamamen karşıtıdır. İçgüdü seni her zaman diğerine getirir. Onun tatmini her zaman senin dışında bir şeye bağlıdır. Sezgi ise seni sadece kendine götürür, hiçbir şeye bağlı değildir, diğerine ihtiyaç duymaz. Güzelliği, özgürlüğü ve bağımsızlığı bundan kaynaklanır. Sezgi, hiçbir şeye ihtiyaç duymayan bütünsel bir olgudur³³⁵. Kısaca içgüdü, tinsel olmadığı için duygu ve akılla şuurlaşarak bizi sezgiye götürmektedir.

Bergson'a göre içgüdülerimiz kaba da olsalar bizim için bazı şeyleri fark edebilirler. İçgüdülerimiz keyfiyet halindeki süreyi maddileşmiş mekanda yer alan niceliksel zamandan ayırmayı bize öğretirler³³⁶. Yani şuurun bize veri olarak verdiği süreyi sezinlemeden önce içgüdülerimizle anlarız. Dolayısıyla Bergson'a göre sezgi içgüdülerimizden doğar diyebiliriz.

Ancak Russell, Bergson'un sezginin içgüdüden doğduğu fikrini çok eleştirmiştir. Bergson'un sezgi adı altında içgüdüğü metafizik gerçekliğin tek hakemi durumuna getirmesinin yanlış olduğunu ifade etmektedir. Ancak Bergson'a göre içgüdü hayvani bir yetenek olabilir. Bununla beraber akıldan son derece daha az yanılan bir yetenektir. Ona göre sezgi içgüdü değildir, ama içgüdünün şuur kazanması zihinle terkididir³³⁷. Sezgi sadece içgüdüsel değildir, içgüdü ile zekanın şuurlaşmasıdır. Burada Russell, Bergson'u eleştirmekte haklı mı bilemeyiz. Fakat Bergson 'Düşünce ve Devingen' adlı eserinde bizi bu konuda şaşırtmaktadır. Bu eserinde Bergson daha önce ifade ettiklerinin tam

³³³ Russell, A.g.e., cilt3, s.449

³³⁴ Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, s.141

³³⁵ Osho, A.g.e., s.31

³³⁶ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.117

³³⁷ Kök, A.g.e., s.144-145

tersini belirtmektedir: “Sezgimizin içgüdüden veya duygudan ibaret olduğunu düşünene karşı hiçbir şey diyemeyiz. Çünkü yazdığımız tek satırlık bir şey yok ki böyle bir yorum yapılsın. Bizim sezgimiz düşüncedir.”³³⁸ Topçu, bu durumu Bergson düşüncesinde tezatlar var diyerek değerlendirmektedir.³³⁹ Bergson ya eleştirilmekten korktuğu için böyle bir sonuca varır, ya da düşüncesini geliştirme çabasında ilk olarak sezginin duygu ve içgüdü olduğunu daha sonra düşünce olduğunu ifade etmektedir. Bergson’un sezgi içgüdünden doğar düşüncesi günümüz Budizmine çok benzemektedir. Çünkü onlara göre de sezgi içgüdünden doğar. Ancak bizce sezgide hem duygu hem de düşünce vardır. Fakat sezginin kesinlikle içgüdünden doğduğunu ifade etmek güçtür. Çünkü sezgi, nasıl meydana geldiği bilinmeyen ve çalışılarak kazanılmayan aniden iç dünyamıza giren bir ruhi aydınlanmadır.

Bergson sempatiyle sezgi-şuur ilişkisini şöyle değerlendirmektedir: “Dıştan bakılınca tabiat, sezilmedik bir yenilikteki uçsuz bucaksız bir çiçeklenme gibi göze çarpmaktadır. Hayata sezgimizle nüfuz etmek istersek, kainata sempati duymalıyız. Enginlerin esrarını çözmek için orada en yücelere göz dikmek gerekir. Yer yuvarlağının merkezinde bulunan ateş, ancak volkanların tepelerinde görünür.”³⁴⁰ Devamında Bergson, “zihnimizi bir tarafa bırakıp sezgisel sempatimizle hayatı anlayıp anlamlandıralım.”³⁴¹ demektedir. Dolayısıyla sezgi, bir çeşit zihni sempati yoluyla insanın kendini objenin içine yerleştirmesidir ve sezgiyle buluşmasıdır³⁴². Topçu’ya göre ise Bergson, kendimizde varlığını hissettiğimiz, kendi dışımızda varlığını ise sempati ile keşfettiğimiz şey süredir. Yaşamsal sezgi, işte bu zihni sempatidir. Ona göre bir şeyi, her türlü tercümenin veya sembollerin dışında yakalayabilmek için, onu düşünecek yerde yaşamalı, o şeyle aramızda sempati kurulmalıdır. Burada sempati iki sezginin buluşmasıdır. Dışın sezgisi ile için sezgisi birbirlerini tamamlarlar³⁴³. Bergson’da sezgi, eşya ile sempatik bir kaynaşmadır. Sempati ile varlığın içine nüfuz eden sezgi, varlığı hep içten kavrayarak onun

³³⁸ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.118 , 147

³³⁹ Topçu, A.g.e, s.104

³⁴⁰ Bergson, *Zihin Kudreti*,

³⁴¹ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.438

³⁴² Kök, A.g.e., s.140

³⁴³ Topçu, A.g.e., s.94

gelişmesini takip eder³⁴⁴. Sezgi tek başına yaşanmaz. Sezgi ilk önce tabiatla kaynaşmamızla başlar. Zira insana verilen ilk görev, bulunduğu çevreyi algılamasıdır. Bu algılamaktan maksat, insanlık sorumluluğunu bilmek ve ona uygun davranmaktır. Bu sorumluluğun başlangıcı da eşyanın hakikatini bilmekten geçer. Eşyanın hakikati derken bize verilen yetenekle kainattaki varlıkların adları ve ne işe yaradıklarını bilmeye ve anlamaya çalışmaktır. Bunu anlamamızı sağlayan da evrene karşı duyduğumuz sempatiyle birlikte sezgidir.

2.3. Sezgi-Hayal

Bergson'un sezgiden bahsederken sıkça değindiği kavramlardan biri de hayaldir. Bergson'un imgeden bahsetmesinin nedeni, sezgi kavramını kavramak için imgeyi bilmenin şart oluşudur.

Bergson bunu şu şekilde ifade etmektedir: *“Bir imgeyi kavramak için küçük bir çaba yeterlidir. Mesela, bedenden edinilen dokunma imgesinden kaynaklanan görsel imge vardır. Görsel imge, bir yansıma veya bir sonuç olarak değerlendirme şeklinde alışkanlık haline getirilir. Bilginin gelişmesi de bu yönde olmaktadır. Bilgimiz için beden temel olarak dokunma duyumu için neyse odur. O halde bedenden edindiğimiz görsel imge, dokunsal imgeye geri dönülerek, değişimlerin her zaman düzeltilmesi gereken bir görüntü olacaktır. Bu dokunsal imge, nesnenin kendisidir.”*³⁴⁵ Bergson'a göre duyu organlarımızla imgelerimiz ortaya çıkar.

Sezginin hayalle ilgisi nedir? Hayal, doktrine neden olan sezgi değilse de doğrudan doğruya sezgiden çıkar. Acaba hayalde sezginin kendisini yakalayabilir miyiz? Hayalde sezgi vardır. Ancak hayal, sezginin ancak bir gölgesidir; sezginin kendisi değildir. Sezgi hayalden hareket etmektedir. Fakat hayalden başka bir şeydir³⁴⁶. Sezgide iki ifade vasıtası vardır. Kavram ve hayal. Sistem kavramlarla gelişir, inip geldiği sezgiye yeniden itince de bir hayalle kısılır kalır. Hayalden daha yükseklerle çıkarak, daha farklı daha genel

³⁴⁴ Aydoğdu, Bergson'da Madde Anlayışı, Sosyal Bilimler Enst., Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum, 2000, s. 71

³⁴⁵ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.118

³⁴⁶ Topçu, A.g.e, s.86-87

kavramlara varılabilir³⁴⁷. Şöyle ki, “Bir ziyaretçi düşününüz. Bu ziyaretçi, Paris’deki anıları sayesinde “Paris” sözcüğünü yazabilir. Çünkü Paris’i gerçekten gördüğü için, sezgisiyle “Paris”i ifade edebilir. Gel gelelim tersi bir işlemi gerçekleştirmenin hiçbir yolu yoktur. “Paris” sözcüğüyle bile, birinin daha önce sahip olmadığı bir sezgiyi elde etmesi ya da kendinde daha önce hiç görmediği Paris’in neye benzediğinin izlenimini yaratması imkansızdır. Bu nedenle burada gerçek parçalarla değil toplam izlenimin yalın imleriyle ilgilenir. Bu konuyla ilgili başka bir örnekte verebiliriz. Diyelim ki, bir kişinin önüne hiç bilmediği şiirin harfleri gelişigüzel olarak konulmuş olsun. Eğer harfler şiirin parçaları olsaydı, bir çocuğun yapbozu tamamlaması gibi olanaklı farklı düzeltmeleri deneyerek şiiri yeniden oluşturmayı denerdi. Oysa böyle bir durumda, böyle bir şey düşünemez. Çünkü harfler birbirini tamamlayıcı parçalar değil, biraz daha farklı bir şey, bölük pörçük dile getirileridir. Bu nedenle, eğer şiiri bilseydi her bir harfi doğru yere koyup hiçbir zorlukla karşılaşmadan birleştirirdi. Zaten tersi işlemi gerçekten deneseydim, harfleri arka arkaya dizerken bile akla yatkın bir takım başka anlamları düşünmeye başlardı. Böylelikle kendine özgü bir sezgi sağlar, bu sezgiden yola çıkarak da şiirin anlamını yeniden oluşturacak şiiri meydana getirir.”³⁴⁸ Görmediğimiz ve bilmediğimiz bir şey hakkında bir fikir yürütebilmemiz için, onunla ilgili somut bir imgemiz olmalı ki onun hakkındaki düşüncemiz ve sezgimiz oluşabilsin. Kısaca neyi ne şekilde yapmamız gerektiğiyle ilgili imgelere ihtiyacımız vardır. Çünkü bu imgeler vasıtasıyla o varlığı ya da kavramı ifade edebiliriz.

Bergson’a göre, bir nesneyi veya bir olayı sezgi yoluyla kavramak, hayal gücümüzü kullanarak kendimizi nesneyle özdeşleştirmemiz demektir. Böyle yaparak nesneyi herhangi bir bakış açısından değil, ne ise o şekilde ve içinden kavrarız³⁴⁹. Bergson’a göre hayal gücümüz vasıtasıyla somut imge, belli bir zaman sonunda soyut imgeyi çağırıştırır. Böylece biz sezgi vasıtasıyla

³⁴⁷ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.160-161; *Zihin Kudreti*, s.241

³⁴⁸ Bergson, *Metafiziğe Giriş*, s.20-21; Mayer, A.g.e.,s. 110

³⁴⁹ Tahir Yaren, “Sezgi”, *Felsefe Dünyası Der.*, 2003/1, Sayı: 37, s.32

algılamış oluruz³⁵⁰. İnsan değişik imgeleri düşünür ve bunları ayırt etme ve bir kısmını gerçekleştirme yeteneğine sahiptir. Bunu da sezgiyle gerçekleştirebilir. Bizce Bergson, bunu sadece sezgiyi somut olarak algılamak için kullanmamıştır. Dolayısıyla bu sezginin sadece soyut olarak değil, somut olarak pratik hayat için de var olduğunu gösterir.

2.4. Sezgi- Süre

Bilincin doğrudan doğruya verisi olan süreden genel anlamda bahsetmiştik. Fakat burada dolaysız bilgi kaynağı olan sezgiyle ilgisini konu edineceğiz. Sezgi ile süre arasında nasıl bir ilgi vardır ya da sezgi ile süreyi nasıl ilişkilendirebiliriz?

Bergson'a göre süre ile sezgi o kadar iç içedir ki her ikisini bir kavram olarak düşünebiliriz. Bergson, "*içimizde ve dışımızda var olan sezgi pür sezgi, bölünmez bir sürekliliktir.*"³⁵¹ Yani sezgi, her an devam etmektedir. Çünkü kainatta meydana gelen oluşumların anını anlamamız güç olabilir. Fakat her an meydana gelen süreçsel değişimi idrak edebiliriz. Mesela, yeni doğan bir bebek büyürken ondaki fizyolojik değişimleri fark ederiz. Ama bu değişimlerin anına ve zamanına yetişemeyiz.

Bergson'da ani gerçekleşen arı bilgi kaynağı olan sezgi, yalnızca tek ve idealdir. Her sezgi belirli derinlikteki süreyle dolar ve geçmişten günümüze devam edebilir. Sezgiyi ele aldığımızda somut şekli pür hafıza ve pür sezgidir³⁵². Bergson için bizim tek idealimiz arı bilgi olan sezgiye ulaşmaktır. Sezgiyle en iyi algıladığımız olgu süredir. Çünkü mutlak olan yaratıcı zamandır, bunu da ancak sezgi ile anlarız³⁵³. Ayrıca sezgi, her şeyden önce, iç süre ile ilgilidir. Bu sezgi, üst üste meydana gelen olaylar dizisini, geçmişin, geleceğe bindiren şimdiki aralıksız ve eksiksiz sürüp gidişini sezip kavrar³⁵⁴. Sezgiden başka bir bilgi kaynağı süreyi kavrayamaz. Çünkü sezgi, kainatın yaratılışından itibaren şu ana kadar meydana gelen var oluşun kendisidir.

³⁵⁰ Bergson, *Gülme*, s.32,46-47

³⁵¹ Bergson, *Matter and Memory*, s.183; *Düşünce ve Devingen*,s.191

³⁵² Bergson, *Matter and Memory* , s.244; Şener, A.g.e., s.38

³⁵³ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.228; Sunar,"Bergson'da Şuur Halleri ve Zaman", s.63; Sena, A.g.e.,cilt I ,s.216

³⁵⁴ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.34,171

Ayrıca Bergson'a göre sezginin bize gösterdiği gerçeklik süre ve yaşamdır. O, dünyanın süreden meydana geldiğini iddia etmektedir³⁵⁵. Ancak sezgiye süre diyemeyiz. Çünkü sezgi, daha çok kendi süremizin dışına çıkmamızı bizden aşağıda ya da yukarıda bulunan başka süreden yararlanmamızı sağlayan harekettir³⁵⁶. Bu durumda, yaşamı ve kainatı yapılandıran süre kavramının, içsel olarak yaşamımızı güzelleştirip tinselleştirmesini sağlayan da sezgidir. Dolayısıyla sezgi süreden de üst bir şeydir, çünkü süreyi de anlamlandırmaktadır.

Yaşamı ve kainatı anlamlandırmaya ve tasarlamaya alışırsak kendimizi gerçek süreye o kadar alıştırmış oluruz. Sonra bu süreye ne kadar saplanırsak, kendimizi ilkenin doğrultusuna doğru yeni baştan o kadar getirmiş oluruz; halbuki bu ilke deneyüstü olup biz ona karışmamaktayız ve onun sonsuzluğu bir değişmezlik sonsuzluğu değil, fakat bir hayat sonsuzluğu olmaktadır. Sezgi olmasa başka türlü nasıl yaşayabilirdik³⁵⁷? Sezgimizi kullanarak gerçek süreyi anlayabiliriz. Böylece sezginin sonsuzluğuna doğru bir yol açmış oluruz. Çünkü sezgi, bitip tükenmeden devam ede gelen bir oluşumdur.

Bergson, sezgi ile sürenin birbirine denk olmadığını şöyle ifade etmektedir. *“Sezginin bu devinen, değişen renkli, yaşayan birliğin, arı birlik kavramının sınırladığı soyut, devimsiz ve boş birlikle hiçbir ortak özelliği yoktur. Öte yandan, bir sezgi çabasıyla süredeki yerimi değiştirirsek onun diğer başka şeylerle beraber nasıl hem birlik hem de çokluk olduğunu hemen dolaysız algılarız. Bu farklı kavramlar, öyleyse olsa olsa süreyi anlayabileceğimiz çeşitli bakış açılarıdır. Ne ayrıldıklarında ne de yeniden birleştiklerinde sürenin içine girmemize olanak tanınırlar.”*³⁵⁸ Yani süre ile sezgiyi aynı kavram olarak kabul edemeyiz. Çünkü sezgi süreyi de içine alan bir kavramdır. Yani sürenin, her oluşumun anını algılayamayız. Fakat sürenin somut gerçekliğini fark edebiliriz. Mesela vücudumuzda oluşan bir yarayı düşünelim, iyileşmenin nasıl gerçekleştiğini bilemeyiz, fakat somut olarak düzelmeyi görülebilir.

³⁵⁵ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.130

³⁵⁶ Deleuze, A.g.e., s.66

³⁵⁷ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s. 77,212-213

³⁵⁸ Bergson, *Metafiziğe Giriş*, s.17-18,31

“O zaman, kesinlikle bir çok ve ayrı süreler oluşturmak için hiçbir mantıksal gerekçemiz olmayacaktır. Doğrusunu söylemek gerekirse, örneğin dünyada portakal rengine başka bir renk olmadığı gibi, bizimkinden başka bir süre de olmayacaktır. Fakat tam olarak portakal rengini dışarıdan algılamak yerine, onu içsel bir duyumla duyan renk üzerine temellenmiş bir bilinç, hatta bu son rengin ötesinde onda kırmızıdan sarıya devamlılığın doğal olarak yayıldığı tam bir ışık demetinden kuşkulananacaktır. Böylece süre sezgimiz arı çözümlemenin yaptığı gibi bizi boşlukta asılı bırakmaktan çok uzakta aşağı ya da yukarı doğru izlemeye çalışmak zorunda olduğumuz sürenin bütün bir devamlılığıyla ilişki içinde olur. Dolayısıyla ilerlediğimizde ise, sürekli daha fazla çeken, büzüşen ve kendini yoğunlaştıran, sınırdan ölçülmez zaman olan bir süreye yaklaşırız. Bu süre, ölümün ebediliği olan kavramsal sonsuzluk değil, yaşamın sonsuzluğudur. Biz bu süreyi yaşayan ve bu yüzden hala devinen bir sonsuzluk, özdeksellik, onun yayılmasıymış gibi bütün sürelerin toplamı olacak sonsuzluktur.”³⁵⁹ Zira Bergson’a göre, sezgi, daima gelişip artan bir süreye bağlı olduğundan, sezgi bu sürede önceden kestirilemeyen kesiksiz bir sürekliliği kavrar³⁶⁰. Dolayısıyla sezgi, eşi benzeri olmayan sonsuz bir süre içerisinde faaliyetine devam edecektir.

Ayrıca Bergson’a göre, süre içinde açığa çıkan “ben” de yalnızca sezgi ile kavranılabilir ve özgürlüğün sorunsallığının kaynağı yüzeysel “ben”le algılamak, bize gerçek dünyayı sunduğu ve nedenselliğin tek anlamının o olduğu iddiasıdır³⁶¹. Buna göre sürenin varlığıyla tüm kainatı kavrarız. Algılanan kainatı da ancak özgür benimizle sezeriz. Bu özsel benimiz olmasa ne süreyi ne de sezgiyi kavrayabiliriz.

2.5. Sezgi–Ruh

Sezgi, tinseldir. Tinsel olduğu için de onu ruhumuzla anlarız ve biliriz. Bu nedenle Bergson’a göre sezgi, yalnızca saf ruha hitap eden bilgidir³⁶². Çünkü sezgimizi duyguyla sınırlarsak, ruhumuzun fonksiyonelliğini ortadan

³⁵⁹ Bergson, *Metafizik Giriş*, s.40

³⁶⁰ Sunar, “Bergson’da Zeka ve Sezgi”, s.42

³⁶¹ Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 307

³⁶² Bergson, *Matter and Memory*, s.137; Atıcı, A.g.m., s.48

kaldırılmış oluruz³⁶³. Sezgi vasıtasıyla ruhumuzun daha da güzelleştiği ve hemen hemen her şeyin üstesinden geldiğimizi ve her şeyi başardığımızı görebiliriz. Kısaca sezgi vasıtasıyla ruhsal doygunluğa ulaşabiliriz.

Sezgi, bizi ruhsal olgunluğa ulaştırabilirse o zaman, sezgi için, ruhun doğrudan doğruya kendi kendisine olan bir görüşüdür, diyebiliriz³⁶⁴. Zira ruhumuzun sezgiye sağladığı bir süreklilikle de biz bilgilerimizin tümünde sürekliliği yeni baştan kurarız; bu süreklilik ise artık hipoteze dayanan ve kurulup yapılmış bir şey olmayacak, fakat sınanmış ve yaşanılmış olacaktır³⁶⁵. Artık ruhumuzla sınanmış muhakememizle güçlenmiş sezgilerimizi pratik olarak kullanabiliriz.

Biz eğer mekanı göz ardı ederek, ruhumuzun içsel tecellilerini analiz edip ortaya koyarsak, yani sezgisel bakışımızı kendi içimize çevirirsek, vicdanımızın kendine özgü ve anlık içe doğuşlarını kesin olarak bulmuş ve görmüş olabiliriz. İşte bu şekilde hem gördüğümüz hem de bulduğumuz şey, varlığın niteliğinden arınmış kendiliğidir. Çünkü Bergson'a göre, bilmek için dışarıya bakmayı bırakıp içe bakışı gerçekleştirmek gerekir³⁶⁶. O zaman sezgiyi yönlendiren ruhumuz vasıtasıyla kendi özümüzü fark ederiz. Çünkü sezgide asıl olan, önce kendi benimizi bilmek, kainatı bilmeyi ve onu anlamlandırmayı sağlamaktır.

Zaten ruhun derinliklerine ancak sezgi ile girilebilir. Çünkü ruh, süreye dahil olduğu andan itibaren sezgili bir hayat yaşar³⁶⁷. Yani ruh, bir beden içerisinde bulunduğu andan itibaren kendi tabiatına uygun olarak sezgiye göre hayatını şekillendirir.

2.6. Sanatsal Sezgi

Sezginin somut olarak görünümünü sağlayan vasıta sanattır. Sanat, sezgiden doğar. Çünkü bütün yaratma edimleri sezgiseldir³⁶⁸. Zaten estetiğin konusu tümel varlık alanı olan sezgidir. Sezgi, kavramsal bilgiden önce gelen

³⁶³ Bergson, *Matter and Memory*, s.235

³⁶⁴ Şener, A.g.t., s.33

³⁶⁵ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.190

³⁶⁶ Tevfik, A.g.e., s.118-119

³⁶⁷ Sunar, "Bergson'da Zeka ve Sezgi", s.41-42

³⁶⁸ Osho, A.g.e., s.2

onun temelini oluşturan, bize bireysel olanı veren en yalın bir bilme biçimidir³⁶⁹. Çünkü biz sezgiyi somut olarak estetikde görebiliriz.

Sanatın konusu nedir? Sanatın konusu tüm evrendir. Çünkü kainat yüce bir sanatkâr tarafından meydana getirilmiştir. Elbetteki onun yarattığı insanlar da kainatı konu edinecektir. Bergson'a göre, *“eğer gerçeklik gelip doğrudan doğruya duyularımıza ve bilincimize çarpsaydı, nesnelerle ve kendimizle doğrudan doğruya iletişim kursaydık, bu durumda sanata gerek kalmaz. Hepimiz sanatçı olurduk. Çünkü ruhumuz o zaman belleğimizin yardımıyla uzamdan öykülenemez tablolar çıkarıp bunları zamanda saptar; bakışlarımız insan bedeninin canlı mermerinden yontulan, Antik çağ heykelleri kadar güzel heykel ve parçalarını yollarda yakalar; biz de iç yaşamımızın hiç dinmeyen ezgisini kimi zaman şen kimi zaman acıklı, ama hep özgün bir müzik olarak ruhlarımızın derinliklerinde duyarız. Bütün bunlar çevremizde ve içimizde olmasına rağmen, biz yine de hiçbir şeyi algılayamayız. Doğa ile bizim aramızda bir perde vardır; bu, insanlar için kalın bir perde, sanatçılar ve ozanlar için ise sanki saydam bir perdedir.”*³⁷⁰ Burada Bergson, sanatın konusunun doğa olduğunu ifade etmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bütün insanlarda doğuştan sezgi melekesi vardır. Ancak sezgi melekesini tüm insanlar geliştirip ortaya çıkaramaz. İşte sanatçılar bu bakımdan özel bireylerdendir. Çünkü sanatçı olmak sezgisel kabiliyetle paralellik gösterir.

Sanatçıların bu güçlerini kullanmalarıyla ilgili bir kaç örnek vermek gerekirse *“yüksek derecede zihin gücüne sahip kişileri düşünelim. Bu yeti, edebiyatçılarda ve oyun yazarlarında benzersiz bir yaşamsal yoğunluk kazanır. Bunların arasında bazıları gerçek kahramanlarına kafayı takmışlardır; onlar kahramanlarını yönetmek yerine, kahramanları onları yönetmektedir; oyunlarını ve romanlarını bitirdikleri zaman, kahramanlardan kurtulmaları çok zor olur. Bu yeti, herkeste belli derecede vardır, ancak çocuklarda daha canlıdır. Hatta bir çocuk herkesten daha özgür bir şekilde bu yetisini kullanabilir.”*³⁷¹ Sezgi bize öyle büyük bir güç verir ki biz onunla yeni bir

³⁶⁹ İsmail Tunalı, *Estetik*, Remzi Kitapevi, 4. baskı, İstanbul, Haziran 1996, s.17

³⁷⁰ Bergson, *Gülme*, s.78,

³⁷¹ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.173

oluşum meydana getirebiliriz. Bu gücü bize sezgi verir. Çocuklar bu konuda daha rahat oldukları için hiç kimsenin etkisi altında kalmadan sezgiyi kullanabilirler.

Yine Bergson'a göre, insan bir tiyatro oyununda da sezgi gücümüzü kullanır. Mesela, *“oyun, öyküde geçen jestlerin özünü değiştirmeden, testereyle odun kesmek, örsün üzerine vurmaya ya da hayali bir zilin kordonunu çekmek gibi mekanik işlemlere kaydırılarak yapılırsa daha da gülünç olur. Buradaki gülünçlüğün nedeni, komiğin özünde kabalık olması değil (her ne kadar kabalığın bir payı varsa da) aslında bunu başaran palyaçoların sezgisel güçleridir.”*³⁷² Yani palyaçolar sezgisel güçleriyle insanları güldürebilmeyi başarabilmişlerdir.

Bizim insan olarak amacımız daima en iyi olmamızdır. Yani biz bireysel olarak mükemmel bir insan olma gayesi taşımaktayız. İnsan bu gayeyi gerçekleştirebilmek için bütün gücünü kullanabilir. Mesela *“Beethoven'in bir senfonisinden daha iyi yapılan, daha bilgince bir şey var mıdır? Fakat müzisyen, daha üst düzeyde bir şey aramaktaydı. Orada kabulü veya reddi, yönü ve ilhamı aramaktaydı. Bu noktada hiç kuşkusuz zekanın müzik halinde ortaya çıkmasına yardım ettiği; ama kendisi müzikten ve zekadan daha fazla olan bölünmez bir heyecan içinde bulunmaktaydı. Bu, tıpkı gecenin karanlığında kaybolan bir yıldız yeniden ortaya çıkarmak için her defasında bir çaba göstermek zorunda kalmaya benzer. Kuşkusuz bu tür bir heyecan, çok uzaktan bile olsa, bir mistik için Tanrının özü olan yüce aşka benzemektedir.”*³⁷³ Sezgi, sanatta sanki ilahi bir aşk gibidir. Çünkü mükemmelleşme çabası içinde olan sanatçıda içten gelen sezgisel bir heyecan vardır. Sanat ise, bu heyecanı göstermekte bize yardım eder.

Bergson'un ifadesiyle sezgiden özellikle sanattan yararlanılır³⁷⁴. Mesela, *“şair gizliyi açığa vuran ilham vericinin biridir. Ancak ilham diğer sanatkarlara göre en iyi şekilde ressamalarda göze çarpar. Bütün ressamlar, bütün insanların görüşü durumuna gelmiş veya gelecek eşya hakkında*

³⁷² Bergson, *Gülme*, s.25

³⁷³ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.222

³⁷⁴ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.334

başlangıcı kendilerinde olan bir görüş adamıdır. Zira bu özel insanlar bizlerin fark edemediğimiz bir çok yönleri sezmişlerdir."³⁷⁵ Sanatkarlardaki bu sezgi onların kainattaki pek çok oluşumu ve güzellikleri bizden daha iyi algırlar. Yaptıkları eserlerle bizi evren hakkında aydınlatırlar.

Bergson'a göre bizim belli şeyleri kavramamızı sağlayan şeyin sanatı çözümleme olarak ifade edebiliriz. İnsan parçaları bir araya getirip bir bütün oluşturabilirse, tam bir çözümleme yaptığından emin olabilir. Ben böyle bir iş yaptım ve onu başardım³⁷⁶. Sezgi özgürce ben bu işi yapabildim ve şu sonuçları elde ettim demektir. Zira sezgi bir şeyi bir sonuca vardırma ya da yeniden oluşturma demektir.

Ayrıca bir sanatkarın hazırladığı yapıtın gerçekliği tam olarak verdiği dersin etkinliği ile ölçülür. Gerçeğin bir inandırma, hatta bir düşünce değiştirme gücü vardır; bu güç onu bize tanıtan belirtidir. Yapıt ne kadar büyük, sezilenen gerçek ne kadar derin olursa o ölçüde de bu etki evrensel olmaya yönelebilir³⁷⁷. Bir yapıtı oluşturma da sanatsal sezgimizi kullandığımız müddetçe yapıtımız mükemmel ölçüde şekillenmiş bir eser olabilir, hatta bütün insanlığı kuşatacak tarzda etkileyebilir. Ayrıca sanat hangi millete mensup kişi tarafından yapılırsa yapılsın güzellik açısından ve dünyayı anlatması nedeniyle evrenseldir.

Bergson aynı zamanda sezgimizi geliştirmeyi karaktere benzetmektedir. Çünkü karakterimiz durmadan yenilenen bir seçimin sonucudur. Tüm yolumuz boyunca, en azından görünürde kavşak noktaları vardır. Bu noktalarda yalnızca bir yönü izlediğimiz halde, izlenmesi olası yönler sonuna kadar izleyip geriye çıkış noktasına dönmek. Anlaşılan şiirsel imge gücü işte bu noktada toplanmaktadır³⁷⁸. Sezgimiz de karakterimiz gibi daima yenilenen ve gelişen bir durumdur. Bu gelişme boyunca bazı engellerle ve zorluklarla karşılaşılabilir. Fakat sonunda en güzeli ve en mükemmeline ulaşacaktır.

Estetik sezginin gelişimini ne sağlar? Bergson'a göre sanatsal sezginin gelişimini, süre sağlamaktadır; hiçbir hayal, sürenin sezgisinin yerini tutmaz³⁷⁹.

³⁷⁵ Bergson. *Düşünce ve Devingen*, s.181; Aysdoğdu, A.g.m., s.184-185 ;

³⁷⁶ Bergson, *Gülme*,s.104; *Yaratıcı Tekamül*, s.126

³⁷⁷ Bergson, *Gülme*, s.84

³⁷⁸ Bergson, *Gülme*, s.86

³⁷⁹ Topçu, A.g.e., s.115; Aydoğdu, A.g.m., s.190

Çünkü çok ve başka cinsten hayallerin sanatkara sanatkar dedirten teknik maharetlerle bir araya getirilmesiyle estetik sezgi kendi ifadesine kavuşabilir³⁸⁰. Ayrıca Bergson'a göre estetik sezgiyle sürenin sezgisinin birleşmesi gerekir. Artık böyle bir sanatta keyfi alışkanlıklar yoktur; gerçek yaşanılmış deneyimler vardır. Bu deneyime ise dış dünyanın bilgisine değil, sürenin bilgisine rastlanır. Çünkü gerçek deneyim yalnızca burada gerçekleşir. Sanat ancak yaratmayla başlar, bununla da varlığını sürdürür. Bu da tabiatta olduğu gibi kendiliğinden gizli kalan içten bir inanış, yani sürenin sezgisini gerektirir³⁸¹. Çünkü süre sezgisi de devamlı yeni bir şeyler var ederken estetik sezgi de aynı şekilde yeni yaratımlar meydana getirmektedir.

Bergson'a göre, kimi zaman bir sözcük anlatmak, istediğimiz şeyi ifade etmekte yeterli olur. Ancak bu sözcük belli bir ortamda benimsenen tüm aktarım sistemini sezdirsin³⁸². Yani bu sözcükle tamamen anlatmak istediğimiz konuyu ifade edelim. Ve bizim sezgisel gücümüzü geliştiresin bunu biz daha çok şiirsel yapılarda görebiliriz.

Ayrıca Bergson'a göre, bir objenin aslı ile onun üzerine yapılmış bir çalışma o eserin yerini hiçbir zaman tutmaz. Mesela, “ *bir şiir çeşitli anlam ayrıntılarını verebilmek adına olanaklı tüm dillere çevrilse de daha doğru bir imgesini sunmak için ortak bir gözden geçirmeyle her biri karşılıklı düzeltilseler de bunlar, hiçbir zaman özgün bir metnin içsel anlamını verme başarısını gösteremezler. Belli bir bakış açısına göre kurulmuş temsil, belli simgeler yoluyla yapılmış çeviri, her zaman görüntüsü alınan ya da simgelerin ifade etmeye çalıştığı nesne karşısında kusurlu kalır. Ancak nesnenin temsili değil kendisi, çevirisi değil aslı, tamamı tamamına kendi olarak kusursuzdur.*”³⁸³ Bu tıpkı kainatın yüce sanatkarının var ettiği bin bir renkteki çiçekler yanında bir ressamın yaptığı resmi karşılaştırdığımızda ressamının ne kadar yapay olduğunu fark etmemiz gibidir. Zira bir eserin orijinali birinci derecede ebedi özellik taşır.

³⁸⁰ Topçu, A.g.e.,s.117

³⁸¹ Aydoğdu, A.g.m., s.184, 189

³⁸² Bergson, *Gülme*, s.67

³⁸³ Bergson, *Metafiziğe Giriş*, s.7

Aynı zamanda estetik sezgi dış dünyanın idrakidir. “ *Dış dünyamız ise ferdi olanı araştırır. Bu sezgi de sanatkarı eşyanın içine sokan sempati ve içgüdüden ibarettir. Sanatkar ise hareket zaruretlerinden tamamen sıyrılarak, eşya ile dolaysız temasa eder. Sanat böylece realitenin doğrudan doğruya görünüşü olur. Böylece gayede estetik sezgi, eşyanın karakteristiğini oluşturan derin birliği yakalamamızı, kainatın ruhu ile birleşmemizi, realiteyi bütünlüğü halinde yaşamamızı temin eder. Çünkü hakiki sanat eseri yaşanmış olan eserdir ve sanatkar her an eseriyle yaşar. Zira sanatla birlikte icat etmek, zihinde sentetik bir sezgi halinde unsurların engin çokluğunu bir araya getirmek demektir.*”³⁸⁴ Bergson’un sezgideki amacı insanın eşyayı fark etmesi ve eşyayla bir buluşma gerçekleştirmesidir. Bunu en iyi şekilde ifade eden insanlar da sanatkarlardır.

Bergson, sanatkarın sezgisini akli sezgi olarak değerlendirir. Şöyle ki “*kendi hayatımızın esnafı, hatta istediğimiz zaman sanatkarı olarak biz, veraset ve şartlar vasıtasıyla bize sağlanmış madde ile birlikte heykeltıraşın balçığa verdiği suret gibi tek, yeni orijinal, kestirilemez bir şekli yoğurmaya hiç durmadan çalışırız. Ancak bu iş derinleştirmeyi düşünmeyiz, hatta bu işin farkına varılması da bir zaruret değildir, hele sanatkarın kendi yaratıcı gücünü tahlil etmesinde de hiçbir zaruret yoktur; sanatkar bu işi filozofa bırakır ve yaratmakla yetinir. Sanatkarın dikkati onun akıl tarafı dediğim şey üzerinde toplanır.*”³⁸⁵ Bergson’a göre biz hayatımızın sanatkarıyız. Yani yaşamımızı şekillendirmek ve güzelleştirmek elimizdedir. Çünkü sanatkarda yeni bir şeyler meydana getirme çabası vardır. Ancak bunda akli sezgi daha ön plandadır. Zira sanatta var olan ürünü somut olarak ifade edebildiğimiz için estetik sezgiyi akli sezgi olarak değerlendirebiliriz.

Öte yandan Bergson’un estetik sezgisi, topluma yönelik bir fayda anlamında kullanılır. Biz buna başka bir ifadeyle hakikate yönelik fayda diyebiliriz³⁸⁶. Yani sanatkar hakikat arayışında hem kendinin hem de tüm

³⁸⁴ Topçu, A.g.e., s.112-114

³⁸⁵ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.126-127, 314

³⁸⁶ Aydoğdu, A.g.m.,s.188

toplumun faydasına çalışmaktadır. Çünkü biz daha önce sanatkarın kainatı anlamak konusunda diğer insanlardan daha yetenekli olduğunu belirtmiştik.

Son olarak saf sezgi somut ve tek olanı aradığı için estetik sezgi de tek ve özel olanı arar. Ayrıca estetik sezgi, insanı evrenin ruhu ile birleştirerek hakikati bütün olarak yaşamasını temin edebilir. Sanatı da hakikati anlamamızda bir araç olarak kullanır. Çünkü sanat eseri parçalanmaz bir sezginin ifadesi olduğu ölçüde mükemmel olur. Böyle bir sanat eseri varlıkta bir uyum ve ahenkliğin bulunduğu da gösterir ve bunu gerçekleştirir. Ayrıca estetik sezgi, dış sezgiyle birlikte iç sezgiye de hitap eden bir estetik hazdır³⁸⁷. Sanatsal sezgi sadece dışın sezgisi değildir, aynı zamanda içseldir. Çünkü sanat insanın içinde barındırdığı sezginin dışa yansımasıdır.

2.7.Sezgisel Bilgi

Bilgi olarak sezgi nasıl bir bilgidir? Bilgi elde etmede sezgiyi nasıl kullanırız? Sezgi bilgisinin özellikleri var mıdır? Bunları sıralayabilir miyiz? Bergson'a göre sezgi nasıl bir bilgidir?

Bergsona göre sezgi, yoruma açık bir ilgidir ve saf bir bilgidir. Ve ona göre sezgi ve algılama üzerinde tartışma yapıldığı için idealizm ve realizm arasında bilimde kullanılan bir bilgi ortaya çıktı, o da sezgiydi. Çünkü anlaşılması zor olan üç boyutlu maddeyi bilinç ile anlamak mümkün değildir. Bu nedenle sezgiye gerek vardır³⁸⁸. Oham'a göre sezgisel bilgi zorunlu bir bilgidir³⁸⁹. Sezgi her şeyden arınmış bir bilgidir. Hatta ona göre bilimde bile biz sezgiyi kullanabiliriz. Çünkü üç boyutlu maddeyi ortaya çıkaran sezgidir. Zira sezgi eşyayla sempatik bir kaynaşma gerçekleştirerek onun hakikatini anlamamızı sağlar.

Bergson sezgisel bilgi ile diğer bilgileri karşılaştırmaktadır. Kendi bilginizin gerçekliği hakkında verilen burhanlar, kaynaktan gelme bir aksaklıkla eksiktirler³⁹⁰. Biz bilginizi duygu ya da akıldan almaktayız. Bu nedenle bizim bilginiz eksiktir. Bunun yerine sezgisel bilgi ile noksan kalan bilginizi tamamlarız. Çünkü yanılmadan kavrama yetisinin insanlardaki

³⁸⁷ Aydoğdu, A.g.m., s.190

³⁸⁸ Bergson, *Matter and Memory*, s.28

³⁸⁹ Yaren, A.g.m., s.30

³⁹⁰ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.256

evrilmiş şekli olan sezgi ile kavranabilir. Yalnızca insana özgü özel bir çaba ile harekete geçebilen sezgi felsefenin bilme yetisidir. Gerçekliği dolaysız olarak içeriden ancak o kavrayabilir. Sezgi yoluyla elde edilen bilgi ise açık, tam ve kesin bir biçimde ifade edilemez ancak imgelerle sezdirilebilir³⁹¹. Çünkü bilmek istediğimiz şeyleri doğru ve noksansız olarak sezgiyle öğrenebiliriz.

Sezgisel bilgi sadece diğer bilgi kaynaklarının noksanlıklarını tamamlamaz. Aynı zamanda “*günlük yaşamda sürekli olarak sezgi bilgisine dayanılır. Kesin hakikatler hakkında tanımlar verilemeyeceği, bu hakikatlerin tasarımıyla kanıtlanamayacağı, onların sezgiyle kavranacağını belirtebiliriz. Olguların koşullarına ait hiçbir canlı sezgisi olmayan soyut düşündürü politikacı yerer; pedagog her şeyden önce öğrencide sezgi yetilerini geliştirmek zorunluluğunun üzerinde durur. Geliştirmeci ise, bir sanat yapıtı karşısında teori ve soyutlamaları bir yana atmayı ve doğrudan sezgiye dayanarak değerlendirmeyi şeref bilir; son olarak iş adamı zihin çıkarımlarından daha çok sezgilere göre yaşadığını itiraf eder. Sezgi gerçek yaşamın içinde doğar. Ancak sezgi, kavramsal bilgiye karşıt olan bir bilgidir. Bu karşıtlık her şeyden önce onların özünde temellenir.*”³⁹² Ancak İbni Arabi’ye göre ise “*sezgi bilgisi bazı kişilerde somutlaşır ve ilahi takdirin eseridir.*”³⁹³ Sezgi bilgisi bizim özümüzde vardır. Sezgi bilgisini somut olarak hayatımızda kullanabiliriz. Felsefeye göre toplumda hemen hemen herkes tarafından sezgi pratik hayatta kullanılırken, İbni Arabi’ye göre Tanrı eseri olduğu için seçilmiş insanlarda somutlaşır.

Somut olarak sezgi kullandığımıza göre onu matematik bilimlerde de kullanabilir miyiz? Sezgi matematik bilimlerinde de kendini gösterir. Biz bu sezgiye keşfedici sezgi diyebiliriz³⁹⁴. Sezgi pratik veya zihni bir meselenin çözümünü uzun zaman aradıktan sonra bir çeşit içten gelen bir aydınlatma ile bir anda çözüme ulaşmaktır. Sanatta, ilimde ve teknikte çok defa görülen bu sezgi, düşünmeden, muhakemeler yapmadan bilmek bir nevi keşfetmektir³⁹⁵. İbni Arabi’ye göre keşfedici sezgi insanın kalbinde kuvve halinde vardır, zamanı

³⁹¹ Güçlü, Uzun, Yolsal, *Felsefe Sözlüğü*, s.206

³⁹² Tunalı, A.g.e., s.29

³⁹³ Kök, A.g.e.,s.137

³⁹⁴ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s. 258; Topçu, A.g.e., s.65

³⁹⁵ Topçu, A.g.e., s.65

gelince ortaya çıkar³⁹⁶. Yani sezgi vasıtasız anlama ve kavramadır. Mesela, herhangi bir hastalığın tedavisiyle ilgili araştırma yaparız. Ancak uzun bir çalışma süreci içinde sonuca ulaşamayız. Fakat öyle bir an gelir ki birdenbire hastalığı tedavi eden ilacı buluruz. İşte bu keşfedici sezgidir.

Ayrıca Bergson'a göre doğrudan doğruya keşfetme olan sezgisel bilgiyi mistiklerde görürüz. Çünkü mistiklere göre sezgi varlığın gerçek var oluşuyla ancak açıklanabilir³⁹⁷. İbni Arabi'ye göre de belirli bir ruhi arınma sonucunda sufinin kalbinden taşan nur şeklinde kendini gösterir³⁹⁸. Çünkü mistikler evrende gerçekleşen bizim fark etmediğimiz oluşumları kalp gözleriyle bilirler.

Doğrudan doğruya anlama olan sezgi, bazen görülmüş ve okunmuş olan kelimelerden ilgili fikre varmak ve sonra da bu türlü fikirleri birbirine bağlayarak, kelimelere dayanılan bir muhakeme yürütür. Böylece kelimeleri okumanın veya dinlemenin deneye dayanılarak yapılan incelenişi bize durumun bambaşka olduğunu göstermektedir³⁹⁹. Yani burada bizi yönlendiren ve bizim ufukumuzu açan sezgidir. Sezgi bizim yeni fikirler üretmemizi ve onları zenginleştirmemizi sağlar. Bir yazarın düşüncesini ifade ederken kelimeleri yerli yerine koyması ve onlara bir düşünce yoğunluğu ve intizam içerisinde sunması sezgisel bilginin bize kazandırdıklarıdır.

Ayrıca Bergson'a göre sezgisel bilgi mantıki bilgiden üstündür. Çünkü sezginin bilgisi doğrudan doğruya aracısız simgesel bir bilgidir. Bir nesneyi, olayı veya realiteyi özdeşleştirmekten ibarettir. Böyle yaparken hem realiteyi hem de nesneyi bir bakış açısından değil, bizzat kendisini olduğu gibi içinden kavrarız. Matematikçi Poincare sezgiyle ilgili şu tespitte bulunur: Mantıkla sezgi bizim için gereklidir. Ancak mantık kesin bilgiyi verebilir. Ve mantık ispat ediciyken, sezgi ise icat edendir⁴⁰⁰. İbni Arabi'ye göre ise mantıki bilginin tersine sezgi kesin bilgiyi verir⁴⁰¹ Bergson, mantıksal bilgiyi doğrudan doğruya araçsız olan sezgiyle yer değiştirmektedir.

³⁹⁶ Kök, A.g.e.,s.137

³⁹⁷ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s. 218

³⁹⁸ Kök, A.g.e.,s.137

³⁹⁹ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.239

⁴⁰⁰ Aydoğdu, A.g.t., s.74

⁴⁰¹ Kök, A.g.e.,s.137

Yine Bergson'da sezgi, sembolik, analitik ve görelî bilgi türüne karşıt olarak, bir nesnede biricik ve dolayısıyla ifade edilemez olanı yakalaması için, insanın bu nesnenin içine girmesini sağlayan sempati türü, hayal gücümüzü kullanarak, kendimizi nesneyle özdeşleştirmemizden oluşan mutlak bilgi, nesneyi herhangi bir bakış açısından değil de bizzat kendisinde olduğu gibi, içinden tam olarak veren kesinlik ve kuşkusuzluğa ulaştıran, nesneyi canlı dinamik özelliği içinde sunan kavrayış ya da bilgi türü olarak ifade edebilir⁴⁰². Sezgiyle mutlağın bilgisine de ulaşırız. Çünkü mutlak olanı başka türlü kavramamız mümkün değildir.

Bergson göre, sezgisel bilgiyi doğrudan doğruya bölünemez olarak nesnelerin özüne aktarmalıyız. Böylece mutlağa ulaşabiliriz. Mutlağa nüfuz etmek ise metafiziğe kavuşmak demektir⁴⁰³. Kısaca Bergson demektedir ki biz mutlağı ve metafiziği anlamakta sezgiyi kullanırız. Çünkü sezgi bilgisi bize bir duygu yoğunluğu ve maneviyat verir.

Bergson'a göre sezgi bilgisinin özelliği şunlardır: Bergson'da “sonsuz, içsellığe açılmayı sağlayan şey sezgidir. Sezginin ilk özelliği şudur: Onda ve onun yoluyla bir şey başka bir şeyden gelmek ve çıkarsanmak yerine kendini olduğu gibi sunar ve olduğu gibi verir. İkinci olarak sezgi, felsefeye onu bilimden ayıran bir başka özellik kazandırır. Bilimin nesnesine uygunluğu, kavramın soyutluğuna ve genelliğine düşmeyişi bilimsel bilginin dolaylı ve dışsal olmasını önlemez. Felsefe bilgisi ise, sezgiye dayandığı ölçüde dolaysızın bilgisidir, nesnesini içselliği içinde yakalayan bilgidir. Bir şeyi sezgi yoluyla kavradığımızda, onu o şey olmayanlardan farklı olmasıyla değil, içsel farkıyla, dolaysızlığıyla kavrarız. Bu kavrayışımız, şeyin kendisinden daha geniş değildir. İşte filozof bu sezgi sayesinde bitkinin ve hayvanın sonsuzluğuna bu dünyanın farklı deneyimlerinin sonsuzluğuna daha yakın hale gelir; onları olduğu gibi içeriden kavrar.”⁴⁰⁴. Russel ise Bergson'un sezgi vasıtasıyla en iyi kendi kişiliğimizi, benliğimizi tanımamız iddiasını da kabul etmez. Çünkü insanın kendisini tanımmasının pek güç bir iş olduğunu, yaratılıştan cimri,

⁴⁰² Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.844-845

⁴⁰³ Ott, A.g.e., s. 9

⁴⁰⁴ Deleuze, A.g.e., s.15

gösterişçi ve kıskanç olan çoğu kişinin başkaları bu durumlarını fark ederken kendilerinin bunun bilincinde olmadığını söylemektedir⁴⁰⁵. İnsan bazı kötü huylara sahip olabilir, fakat bunu kendini bilerek kurtulabilir. Kendimizi bilmemizi sağlar.

Sezgi bizim benliğimizdir. Sezgi bizi bilge yapar. Buna aydınlanma ve uyanma da diyebiliriz⁴⁰⁶. Yani sezgi öz benliğimizdir. Bizim için göz aydınlığıdır.

Sezgiyle biz ne öğreniriz? Biz mutlak bilgiyi sezgiyle öğreniriz. Bergson, sezginin anti-entelektüel değil, fakat trans-entelektüel bir yeti olduğunu göstermeye çalışır. Ona göre de mutlak bilgiye ancak sezgiyle ulaşılabilir. Mutlağın bilgisi dışarıdan bir gözlem ile değil, içinden kavranarak elde edilir⁴⁰⁷. Mesela mutlak bilgi, Bergson'a göre Tanrı'yı insanın iç yaşantısından yola çıkarak iç sezgiyle kavrarız⁴⁰⁸. Çünkü bizim aklımız mutlağı anlamaya ve kavramaya yetmez. Ancak sezgi ile gözlemlenmeyen mutlağı dolaysız olarak kavrarız. Zira Bergson'a göre, mutlak ancak sezgi ile gerçekleşir⁴⁰⁹. Yani mutlak olarak var olanı akli melekelerimizle algılayamadığımıza göre onu sezgi yetimizle kavrarız.

İkinci olarak Bergson'a göre sezgiyle felsefe yaparız. *“Bütün bir hayatın kaynağına erişmek için, olduğu gibi çok daha uzaklara gitmek imkansız mıdır? Değil, çünkü bunun mümkün olduğunu gösteren felsefe tarihi meydandadır. Yaşayan hiçbir felsefe sistemi yoktur ki hiç olmazsa bazı kısımlarından sezgiden hayat almamış olsun. Yalnız sezginin kullanılması için diyalektik lazımdır. Fakat diyalektik çok kere kendisini aşan sezginin verimini geliştirmekten başka bir şey yapmaz. Bergson'a göre filozoflar sezgiyi bir anlık kullanırlar. Zaten sezgiyi bir lahza kullanmasalar birbiriyle anlaşabilirler. Eğer her sistemde belirsiz ve eksik olarak mevcut ve sistemden de daha kıymetli daha ömürlü olan sezgiyi devam ettirmek mümkün olsaydı. Böylece felsefenin konusuna ulaşacak,*

⁴⁰⁵ Kök, A.g.e., s. 146

⁴⁰⁶ Osho, A.g.e., s.9

⁴⁰⁷ Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, cilt II s.317

⁴⁰⁸ Ott, A.g.e., s.147

⁴⁰⁹ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.218

yoldan çıkmamak için gereken dayanak noktaları sağlanmış olacaktı.”⁴¹⁰ Felsefe Jaspers’in deyimiyle yolda olmaksa Bergson’a göre bu yolda bize sezgi kılavuzluk edebilir. Ancak her insan sezgiyi mükemmel olarak kullanamayabilir. Ancak insani zaaflarımızı bir kenara bırakıp sezgiyle devam etmemiz gerektiğini ifade etmektedir. Gerçekte felsefe sezgiyle gerçekleşmekteyse neden diğer filozoflar farklı kavramlar kullanmışlar? Yoksa filozoflar bunu yapmaktalar, ancak farkında mı değiller? Ya da sezgi yetisi her filozofta bulunması gereken bir vasıf değil midir? Daha önce belirttiğimiz gibi sezgi, her insanda bulunan fitri bir yetenektir. Ancak açığa çıkmayı ve ifade edilmeyi beklemektedir. Yani filozof kendi içsel sezgisiyle düşünür ve düşüncelerini ifade edebilir. Felsefede düşünce zenginliği olduğu için her filozof bunu farklı değerlendirmektedir. Doayısıyla kimi bunun duyu olduğunu, kimi zeka olduğunu, kimi de sezgi olduğunu belirtmektedir. Bergson da bunun bilincinde olduğu için sezgiyi bilgi kaynağı olarak kabul etmektedir. Çünkü biz metafiziği ve tüm evreni ancak sezgiyle kavrayabiliriz. Kısaca sezgiyi filozof kullanır ve bizim de anlayıp yaşayabilmemize yardımcı olur.

Bergson felsefede bulunması gereken sezginin nereye kadar gideceğini sorgulamakta ve bunu ancak filozofun söyleyebileceğini belirtmektedir. *“Filozof bir iplik yakalar. Bu ipliğin göğe kadar mı çıktığını yoksa yerden herhangi bir uzaklıkta mı olduğunu görüp anlamak ona kalmış bir iştir. Birinci halde, metafizik deney büyük mistiklerin deneyine ilinecektir. Biz, hakikatin işte bunda olduğunu görüp, kavrayacağımızı düşünüyoruz. İkinci halde ise, bu iki deney, birbirinden ayrı kalır. Ama böyle kalacaklar diye de birbirlerine aykırı olacak değillerdir. Her hal ve takdirde felsefe bizi beşer halinin üstüne yüceltecektir.”⁴¹¹* Sezgi, beşer üstü bir yetenek insana sunmaktadır. Bunu idrak edecek olan da Bergson’a göre filozoftur.

Daha açık ifadeyle Bergson’un felsefi sezgisi nedir? Bergson’a göre alemi doldurmakta olan madde ve hayat bizde de bulunur. Çünkü eşyada iş gören kuvvetleri biz kendimizde de duyabiliriz. Öyleyse kendi içimize inebiliriz. Dokunmuş olacağımız nokta, daha derin ve ulaşmakta zorlandığımız

⁴¹⁰ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.307-309; *Düşünce ve Devingen*, s.147-149; Deleuze, A.g.e., s. 16

⁴¹¹ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s. 64

bir noktadır. Felsefe sezgisi, bir kişinin kendi içiyle temasıdır. İşte felsefe bu yaşamsal atılımdır. Zira derinden gelen bir iç tepiyile geri dönünce biz, düşüncemiz dağılarak yayıldıkça ilme yeniden kavuşmuş olabiliriz⁴¹². Felsefi sezgiyi ortaya çıkarabilmemiz için ilk önce, kendi içimize inmemiz gerektiğini ifade etmektedir. Yani kendi benimize indiğimiz müddetçe sezgiye ulaşabiliriz.

Sezgi, Bergson'da ilmi bilgiye zıt bir bilgi tarzı gibi belirir. Yalnız bu sefer sezginin manası değişir. İlim düşünce ve kavram vasıtasıyla bilir ve maddi şeyler üzerinde yaptığı aksiyonlara uyum sağlar. Sezgi ise daha derin, daha hissi bir bilgiye daha uygundur.⁴¹³ İlmi bilgi, madde üzerinde yoğunlaşırken; sezgi içten gelen tinsel kavramlar üzerinde durur.

2.8. Sezginin Türleri

2.8.1. Akli Sezgi

İlkçağdan günümüze bütün filozoflar sezgi metodunu bir şekilde kullanmışlardır. Bu da göstermektedir ki sezgi, metot olarak felsefede vardır.

Özellikle akli sezgiyi biz İlkçağ'da Eflatun ve Aristo'da görmekteyiz. Bergson'a göre "*Eflatuncu idealar, Aristo felsefesinde aktif akıl, poietikus denilen nousla gösterilir. Yani insan zekasında esaslı olmakla beraber şuursuz olanla gösterilmektedir. O halde bizde İskenderiye Filozoflarının dediği gibi, şuurlu zeka tarafından fiili olarak asla gerçekleşmeyen fakat kuvve halinde daima mevcut olan bir Tanrı sezgisi imkanı vardır. Tanrı'nın idealar halinde açılmasını bu sezgide görebiliriz. Çünkü kendisi hareketsiz olan bizi ve tüm evreni harekete geçiren güç ne ise akla nazaran zamanın içinde hakeket edip rol oynayan da sezgidir.*"⁴¹⁴ Çünkü Eflatun, sezgiyi ideaların bilgisini gösteren ruhun (akıl) bir yeteneği olarak görmektedir. Yalnız ruhun bilinebileceği idealar sezgi denilen ruhun bir yeteneği ile bilinir. Eflatun'a göre birey aklın fonksiyonu olan sezginin konusuna ait olmasını veya aklın bu konuyla meşgul olmasını gerekli kılar. Sezgi belli bir zihin çabasıdan sonra kendi objesi hakkında doğrudan bilgi verir⁴¹⁵. Bergson, Aristo ve Eflatun'u eleştirir. Çünkü onlar sezginin aracısız bir bilgi değil de zeka ya da zihin vasıtasıyla gerçekleşen

⁴¹² Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s. 167, 238

⁴¹³ Dwelshauvers, A.g.e., s.440

⁴¹⁴ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.412

⁴¹⁵ Köz , A.g.m., s.48

bir bilgi vasıtası olduğunu ifade etmektedirler. Ancak Bergson, buna karşı çıkar. Zira ona göre sezgi, tüm evreni ve her şeyi yaratan Tanrı gibi özgür ve hiçbir şeye ihtiyaç duymadan dolaysız hareket etmektedir.

Aklın dolaysız verilerini Leibniz de sezgi diye ifade eder. Ona göre akıl bizi sezgiye götürür⁴¹⁶. Aynı düşünceye Descartes da sahiptir. Ona göre de sezgi, *“ne duyuların değişen şahitliği ne de yalancı bir hayal gücünün aldatıcı hükmüdür, fakat saf ve dikkatli bir zihnin kavrayışıdır, öyle kolay ve seçik bir kavrayış ki anladığımız şey üzerinde hiç şüphe bırakmaz. Ve zihnin bıraktığı kavrayıştan daha güvenilir bir kavrama da yoktur.”*⁴¹⁷ Böylece aklın hakikati bizi sezgiye götürür.

Ayrıca akli sezgi, kartezyen felsefenin sezgi anlayışıdır. Descartes’ın basit mahiyetler dediği matematik ve metafizik kavramlar (Tanrı, ruh, sayı ve geometrik şekiller), psikolojik duygular bu cinsten sezgilerle edinilirler. Ancak Descartes’da sezgi bir metot değil, metotla birlikte kullanılabilen bir zihin hareketidir. Zihni veya matematik sezgi, bütün insanlarda müşterek ve hakikate götürücü bir zihnin bulunduğu inançtan ibaret olup mantıki paradokslardan kurtulma aracıdır⁴¹⁸. Sezgi, gerçekleşmekte olan şeyler matematik kesinlikle ifade edilemediğinde, kullanılan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan Descartes, bu akli sezgisiyle tümdengelim karşı çıkar. Şöyle ki, tümdengelimde bir tür devinim ya da birinden öbürüne geçme vardır. Oysa sezgi dolaysız olarak elde edilen bir bilgidir⁴¹⁹. Topçu, Descartes’ın bu görüşünü şöyle değerlendirmektedir: Descartes’ın sezgiden elde ettiği hakikatler dedüksiyona tabi tutulamaz. Çünkü sezginin ortaya koyduğu hükümler, hakikatlerin tam olarak kavranmasını imkansız kılar. İşte şuuru muza ait sezgiler de öyledir. Şuurumuzun her türlü muhtevassından şüphe edebildiğimiz halde kendi varlığımızdan şüphe etmemize imkan yoktur. Çünkü düşünmek varlığımızın delilidir: “Düşünüyorum, o halde varım.” Bu ifade ise

⁴¹⁶ Yaren, A.g.m.,s.29

⁴¹⁷ Descartes, *Aklın İdaresi İçin Kurallar*, Ç: Müntekim Ökmen, Sosyal Yay., 2. baskı, Eylül 1999, İstanbul, s.15-16; Yaren, A.g.m.,s.30; Köz, A.g.m., s.48-49,53

⁴¹⁸ Kök, A.g.e., s.36

⁴¹⁹ Descartes, A.g.e.,s.17

doğrudan doğruya elde edilmiş sezgidir⁴²⁰. Diyebiliriz ki sezgi zihnin verileriyle ortaya çıkar.

Sonuç olarak denilebilir ki Descartes, hakikatin şüphe götürmez bilgisine ulaşmak için tek bilgi kaynağı olarak sezgiyi görmektedir⁴²¹. Bergson, Descartes'ı süre sezgisini kabul etmediği ve akli ön plana çıkardığı için eleştirmektedir. Çünkü ona göre kainatın varlığı süre iledir, sürenin varlığı nasıl unutulabilir⁴²². Zira süresiz sezgi düşünülemez.

2.8.2.Duyusal Sezgi

Bazı filozoflara göre de sezgi duyuların verisidir. Mesela, Kant bunlardan biridir. Kant'a göre bütün sezgilerimiz duyularla gerçekleşir. Bergson ise, sezginin duyulardan çıkarılmasına karşıdır. Bu nedenle Kant'ı eleştirir: İlmin, maddeden hayata, hayattan tinselliğe doğru gittikçe sembolleştğini fark ederiz. O halde her şeyi sembolleştirebilmek için onu iyice idrak eden tinsel ve daha genel olarak yaşamsal tek bir sezgi olur, zeka da bu sezgiyi hiç şüphe yok ki kendi diline aktarır, bunu yaparken zekayı da aşan bir sezgi meydana gelir. İşte duyularla elde edilen sezgiyle zihin üstü sezgi arasında farklılık kırmızı altı ile mor ötesi ışınlar arasındaki farklılık gibidir. Ayrıca Kant'ın zaman görüşü de diğer filozoflar gibidir. O da süre ile birbirlerinden ayrı anlara ayrılmış zaman arasında bir orta yol kabul etmez. Bizi zamana götürecek bir sezgi olmadığına göre böylece duyulardan gelen bir sezgi meydana gelir. Fakat bizi metafiziğe götüren bir sürenin varlığını unutmaktadır⁴²³. Bergson'a göre ruh alemine gidildikçe objektiflik azalır. Subjektiflik söz konusudur. Böylece Kant'ın sezgi anlayışı duyularla gerçekleşir. Bergson'a göre bu yanlıştır, çünkü hayatı anlayacak ve hayat içerisinde akıp giden süreyi bilen tek bir sezgi vardır ve o da zekadan üst bir bilgi kaynağı olarak kabul edilecek olan metafizik sezgidir. Ona göre Kant'da bunlar net değildir. Doğal olarak sonuçta süreyi anlamayan ve kavramayan duygular, bize sezgiyi veremez diyebiliriz.

⁴²⁰ Topçu, A.g.e., s.61

⁴²¹ Yaren, A.g.m.,s. 29; Köz, A.g.m., s. 48

⁴²² Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s. 442

⁴²³ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.459-461; *Düşünce ve Devingen*, s.189

Bergson'a göre süreyi bilmeyen Kant, metafiziği açıklayamaz, ama var olduğuna hükmeder⁴²⁴. Yani Kant, sezgiyi lafzi yönden ele almakta ve gerçek bir metot olarak kabul etmemektedir. Ancak Kant'ın metafiziği bilmemesinin nedeni, sezginin varlığından habersiz olmasıdır. Sonunda sezgiyi keşfedecek ve keşfetmekle birlikte sorun da ortadan kalkacaktır.

Bu kadar eleştirilen Kant'ın sezgisi nasıldır? Kant'ta bilgi, duyum, kavram ve yargı aşamalarından geçerek oluşmaktadır. İşte Kant sezgiden birinci aşama olan duyum safhasında bahsetmektedir. Ona göre duyumlama bir sezidir. Ancak varlıklarla ilgili fenomenleri bilme gücüne sahip olan insan, varlıkların gerçekte nasıl bir yapıda olduğunu, yani numenleri bilemez. Varlıklardan gelen, sezile aldığımız duyumlar fenomenlere aittir ve şekil olarak bize ulaşırlar. Bu duyumlar bilginin kumaşıdır. Onlara şekil verecek olan zihnimizin kalıplarıdır. Kant'ın zihin dışında bir varlığa sahip olmadıklarını düşündüğü, zaman ve mekan, dışarılardan şekilsiz olarak aldığımız duyumlara şekil verirler. Ona göre duyuların bu saf formuna saf sezile diyebiliriz. Çünkü bir cismin sertlik, renk gibi duyulara ait görünüşleri deneysel sezgiyle ayırdığımda geriye yer kaplama ve zaman kalacaktır. Bunlar zihinde deney öncesi hazır bulunan saf sezgiye aittir. Kant teorik akla metafizik yapma yetkisini vermediği için teorik aklın fizik ötesi alemi müşahade edebildiğini mümkün görmemekte, bu yüzden zihinsel sezgiyi kabul etmemektedir⁴²⁵. Kant genel anlamda bireyin algısıyla gerçekleşen sezgiye inanır. O kısaca sezgiyi öznelletirmektedir. Yani o sezgiyi, bireyin duyusal algısıyla gerçekleştiğini belirtir. Eğer biz sezgiyi duyusal algıyla fark edersek, akli ve özellikle de metafiziksel sezgiyi dışlamaz mıyız? Evet dışlamış oluruz. Çünkü duyularımızla algılayamadığımız pek çok şey varken, sezgiyi duyularla açıklamak doğru mudur? Sezginin içinde duyular vardır, ancak sezgiyi tümüyle duyularla açıklamamız imkansızdır.

2.8.3. Metafizik Sezgi

Bergson sezgisini, metafizik sezgi olarak kabul edebiliriz. Çünkü Bergson sezgisi, metafizikle içiçedir. Zira Bergson, ilimde ve metafizikte büyük

⁴²⁴ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.458; Mayer, A.g.e., s.109

⁴²⁵ Yaren, A.g.m., 31-32; Köz, A.g.m., s. 45-48; Topçu, A.g.e., s.65

icadların çoğunun sezgiden doğduğunu açıklar. Ayrıca sezgi felsefe ve metafiziğe genel bir anlaşma zemini hazırlar⁴²⁶. Böylece her ikisi, birleşerek metafizik sezgiyi oluştururlar. Belki de metafiziği felsefeye sezgi getirmiştir.

Bergson için sezgi yüksek bilgi türüdür. Duyular ve akıl tarafından ortaya çıkarılan bilgiden de mahiyet olarak farklıdır. Sezgi bize hayatın içyüzünü gösterir. Biz sezgiyle canlı hayatı ve dünyanın hayat şevkini keşfederiz. Akıl ise hayatın özünü anlayamaz. Çünkü o hayatı statik ve ölü terimlerle tasvir eder ve dışsaldır. Sezgi ise içseldir. Ruhun derinliklerine ancak sezgi ile girebiliriz. Sezgi zekadan ve duyudan üstündür. Çünkü sezgi metafizik bir deneydir. Gerçek metafizik sezgi aracılığıyla hayatın akışına girerek realiteyi içinden kavrar. Sezgi yoluyla düşünme süre içre düşünmedir. O zihinsel süreyi ve bu öz değişikliği kavrayandır⁴²⁷. Bergson'un sezgisi kainatı ve her şeyi aracısız anlama ve kavrama yetisidir.

Bergson'daki metafiziği nasıl ifade edebiliriz? Mutlak ancak sezgide verili olabilir. Çünkü sezgi, yalnızca sonsuzda meydana gelir. Zira sezgi bir gerçeği izafi olarak bilecek yerde onu mutlak olarak bilir. Bu gerçeklik hakkında bir takım görüşler kabul edecek yerde, ona girip yerleşecek; onu tahlil edecek yerde onun hakkındaki sezgiyi edinecek, en sonra da onu her türlü ifadenin, tercümenin veya sembol yoluyla göstermenin dışında sezip kavrayacak bir yol varsa metafizik işte bunun tam kendisidir⁴²⁸. “*Metafizik kavramı aştığında farklı kavramları yani akışkan, hareketli, daha kaypak, sezinin uçup giden suretlerine bakarak kendi süremizin bize doğrudan doğruya bir sezgi sunabileceğini, onu bize bir takım hayallerin doğrudan doğruya telkin edebildiğini fark edebiliriz.*”⁴²⁹ Gerçek sezgiye ancak mutlağı anladığımızda ulaşabiliriz. Sezgi de metafiziktir. Metafiziği anlamak için de süreyi bilmek gerekir.

Bergson'a göre metafizik, sezgiyi simgelere dönüştürmekten kaçınabilir, hatta çoğunlukla da kaçınmak zorundadır⁴³⁰. Çünkü sezgi de aynı türden bir şey

⁴²⁶ Mayer, A.g.e, s.109-110

⁴²⁷ Köz, A.g.m., s.51; Kök, A.g.e.,s.39

⁴²⁸ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.218-219

⁴²⁹ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.227

⁴³⁰ Bergson, *Metafiziğe Giriş*, s.15, 45

gibi görünür. Burada sezgi, pozitif bilimlerce bir araya getirilen gözlem ve deneyimlerin toplamıdır. Çünkü onun yüzeysel bildirileriyle birlikte uzun bir yoldaşlıkla onun güvenini kazanamazsak gerçeklikten bir sezgi elde edemeyiz. Metafizik sezgi, yalnızca özdeksel bilgiyle elde edilebilir⁴³¹. Ayrıca Bergson'a göre metafiziği kavramış filozoflar, daha sarıh olarak, hayattan yüz çevirmek ve dikkatin yönünü değiştirmek; yaşamakta olduğumuz alemden farklı bir aleme hemen ilerleyebilmekten, duyulardan ve şuurdan başka kavrayış melekelerini kışkırtmaktan ibarettir⁴³². Bergson burada daha önce ifade ettiğinin tam tersi bir açıklama yapmaktadır. Daha önce sezgiyi sadece mutlaka bileceğimizi düşünürken, burada ise maddeyi bilmeden sezgiyi bilemeyeceğimizi düşünmektedir. Zira ona göre birdenbire sezgiye geçilemez, maddeden tinsele belli aşamalar sonucunda geçebiliriz. O takdirde Bergson, metafizik sezgiye duyu, şuur aşamalarını geçerek gelmiştir diyebiliriz.

Belli adımlar sonucunda gerçekleşen metafizik sezgi, bir nesneyi bütünlüğünde, somutluğunda, canlılığında hareketliliğinde bize kavratacak olan sezgidir. Böyle bir yetiye dayanacak olan da metafiziktir. Çünkü metafizik dinamik anlamda gerçeğin bilgisidir.

Bergson, sezgi anlayışına benzemesi açısından İslam düşüncesinde Gazzali'nin sezgi anlayışını andırabilir. Gazali, aklın metafizik hariç diğer alanlarda doğru hükümlere varabileceğini, ancak metafizik alanda aklın başarısız olduğunu düşünür. Gazali bilgiyi iki temel unsura ayırır. Bunlar dedüksiyon, tümevarım ve analogi diye isimlendirdiğimiz akıl yürütme biçimleri ki, onlar bilinen temel önermelerden hareketle neticeye varmaktır, diğeri de sezgidir. Sezgi ise düşüncenin öncülerinden neticeye vasıtasızca varmasıdır. Gazzali'nin metafiziğe sezgiyi temel alışı Bergson'u andırır. Ancak Gazzali sezgisel bilginin kesinliği ve apaçıklığı konusunda ondan ayrılır. Çünkü ona göre sezgi bilgileri tecrübe ile kazanılan bilgiler cinsindendir, kesindirler ve bir akıl yürütmenin prensibidir. Bu tür bilgiler şüphesizdir ve bunların doğruluğunun ve kesinliğinin ispatı söz konusu değildir⁴³³. Yani sezginin kesin

⁴³¹ Bergson, *Metafiziğe Giriş*, s.56

⁴³² Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.186; Deleuze, A.g.e.,s.21

⁴³³ Köz, A.g.m., s.52

ve açık olduğunu biliriz, fakat onu pozitif bilimlerdeki gibi ispatlamamız mümkün değildir.

Gazali'ye göre sezginin keşif yoluyla elde ettiği hakikatler, bir başka göz açılarak zahiri gözle görülemeyen gaybi hakikatleri ve ileride olacak şeyleri görür⁴³⁴. Sezgi fizik ötesi bir bilgi kaynağıdır. Ayrıca bize görünmeyen alemle ve var olan oluşumlarla ilgili pek çok güzelliğin kapısını açar.

2.8.4.Mistik Sezgi

Bergson sezgisi, mistik sezgi olarak da değerlendirilmektedir. Çünkü Bergson'a göre, sezgi daha ileri götürülürse mistisizmle karşılaşır. *“Aşık olunan ve kendiliğinden sevmeye layık varlıkları kendine çekecek olan yaratıcı bir enerji, maddeselliğin Tanrısal tinselliğe karşıt olarak, sadece yaratılanla yaratan arasındaki ve senfoninin yan yana gelen notaları ile onları kendi dışında bırakan bölünmez heyecan arasındaki farkı ifade edeceği dünyaları yaratabilecektir. Bu dünyanın her birinde, yaşam ayrıık varlıklar halinde ayrılmasını içinden geçtiği maddeden alırken veya çıkaran maddenin uzamsallığının izin verdiği ölçüde maddeye karışmış halde kalırken yaşamsal atılımı ve kaba madde, yaratılışın birbirini tamamlayan iki görünümü olurlar. Ancak maddenin içinden geçen ve kuşkusuz onun varlık nedeni olan yaşamsal akımı biz sadece verili olarak alırız. Fakat uç noktasında olan insanlığın kendisinden başka bir varlık nedeni olup olmadığını sormayız. Mistik sezgi, bu sorunun yanıtını verir. Yaratıcı enerji kendini aşkla ortaya koyarken, sevmeye ve sevmeye yönelen varlıklar varoluşa çağrılırlar. Bu enerjinin kendisi olan Tanrı'dan farklı bu varlıklar ancak bir evrende ortaya çıkar. Böylece evren ortaya çıkar. Evrenin var olmasıyla bütün canlılar meydana gelir ve bu canlıları var eden Tanrıdır. Eğer bazı insanlar yaşamın genel çalışmasına eklenen bireysel bir çabayla, aletin direncini kırmayı, maddeselliği yenmeyi, sonunda da Tanrı'ya ulaşmayı başarmamış olsalardı, bu şekilde kendini tamamlamayı düşünemeyeceklerdi bile. Bu insanlar mistiklerdir. Diğer insanların üzerinde yürüyebilecekleri bir yol açmışlardır. Bu şekilde filozoflara*

⁴³⁴ Topçu, A.g.e.,s.74

yaşamın nereden geldiği ve nereye gittiğini gösterirler.”⁴³⁵. Bergson’da var olan sezgi kavramını mistiklerden aldığını belirtmektedir. Şöyle ki, mistizim bize önce Tanrı’yı, sonra evreni, son olarak da insanı kavramamızı sağlamıştır. Böylece hem filozoflara hem de topluma gerçek düşünceyi ve sezginin sağladığı ruhsal dinamizmi kazandırırılar.

Topçu’ya göre, Bergson’un metafiziğin metodu olarak ortaya koyduğu sezgi, kendisinden önce ortaya konulan sezgi türlerinden ayrılır. Onun sezgisinin mistik bir bilgi olduğunu düşünenler vardır⁴³⁶. Yani sezgi ne zeka ne de duygudur. Zira sezgi mistik bir olarak ortaya çıkar.

Osho sezgiyi, insanı en uç mutluluğa ve ölümsüz hayata yönlendirecek mistik bir çiçek olarak değerlendirir⁴³⁷. Yani mistik sezgi kişisel tecrübe ile ulaşılan bilgidir⁴³⁸. Ancak ruhun metafizik yapısında saklı olan bu bilgi, bir düşünce bilgisi değildir. Bu anlatılmaz bir doğrudan görme, yani sezgidir. Başka deyimle bizim kendimizde Tanrı’yı görmemizdir, bu aynı zamanda Tanrı’nın bizim içimizde kendi kendisini görmesidir⁴³⁹. Bergson ise özellikle dini ve ahlaki yaşantı planında mistik sezgi kavramını kullandı. Bergson’daki mistik sezginin akli aştığını ancak akıldışı veya akla karşı bir nitelik taşıyamadığını, bu yüzden ona akli aşkın yetenek adını verebileceğimizi söyleyebiliriz.⁴⁴⁰ Yani mistik sezgi Tanrıyla bir olmaktır.

Bergson’a göre, mistizimden kasıt bilime karşı bir tepki ise, benim savunduğum doktrin aksine metafizikle bilim arasında yıkılan köprüyü yeniden kurmaya çalıştığı için baştan sona mistizme karşı bir protestodur. Yok eğer mistisizmle içsel ve derin hayata bir davet anlaşılırsa, o zaman her felsefe mistiktir⁴⁴¹. Bergson kendi felsefesinin hem metafiziği hem bilimi hem de mistisizimi uzlaştırdığını düşünmektedir. Bergson’un bu düşüncesine katılırız. Çünkü pozitivizme göre metafizik diye bir şey yoktur. İşte bu noktada Bergson ortaya çıkar ve metafizikle bilimin uzlaşabileceğini belirtir. Ayrıca Bergson,

⁴³⁵ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.226-228; Şener, A.g.t.,s.44

⁴³⁶ Topçu, A.g.e., s.75,99

⁴³⁷ Osho, A.g.e.,s.13

⁴³⁸ Kök, A.g.e., s.125

⁴³⁹ Kök, A.g.e., s.123

⁴⁴⁰ Kök, A.g.e.,s.239

⁴⁴¹ Kök, A.g.e.,s.147

felsefenin derinlemesine düşünüş ve içsel bir yaşantı bize sunması nedeniyle mistik olması düşüncesi konusunda, felsefe herkesin ifade ettiği gibi bizi saptıran ve tamamen maddesellikte yoğrulduğu genel kanısına çok güzel bir cevap olabilir.

2.9. Sezgi Metodu

Bergson, kendine metod olarak sezgiyi seçmiştir. Çünkü sezgi yöntemi, bir duygu, bir esinleniş ya da belirsiz bir duygudaşlık değildir. O, gelişmiş bir yöntemdir, hatta felsefenin en gelişmiş yöntemlerinden biridir. Bu yöntemin, Bergson'un felsefede kesinlik dediği şeyi oluşturan kendine ait katı kuralları vardır⁴⁴². Bu kurallar şunlardır:

1-Sezgi temelde problemler ortaya koyandır. (yanlış problemlerin eleştirisi, doğruların icadı)

2-Zamanlaştıran (sürenin terimleriyle) düşünme yöntemidir⁴⁴³. Bergson sezgisinde ilk olarak problemler ortaya çıkarılır. Bu problemler hakkında sunulan görüşler incelenir ve bu hususdaki en doğru bilgiye ulaşılmaya çalışılır. Çünkü Bergson sezgisi bir süre sezgisi olduğu için elbetteki, süre terimleriyle düşünerek kendisini ifade etmesi gerekir.

Bergson, Madde ve Hafıza adlı eserinde materyalizm ve realizmden bahsederek kendisinin idealizmi tercih ettiğini ifade eder. “*Ben sadece sezgilerime izin veririm. Zira onlar bizzatı benimdir.*”⁴⁴⁴ Çünkü biz, felsefemizi sezgiyle ifade ederiz. Çünkü, sezgi bizzat bizde var olan bilgidir.

Aslında Bergson'da felsefenin amacı yeniden doğmuş gibi sadece sezgiye ulaşma çabasında olmaktır⁴⁴⁵. Bergson tek ve biricik metod olarak sezgiyi görmektedir.

Bergson'a göre felsefedeki biricik metod olan sezginin bir takım özellikleri şunlardır:

2.9.1. Kavramlara Dayalı Olması

Bergson'a göre, sezgiye dayanan bir felsefeye ulaşmak için kavramsal düşünce ya ıslah edilmeli ya da bertaraf edilmelidir⁴⁴⁶. “*Kavramsal bilgiyi*

⁴⁴² Deleuze, Ag.e., s.49

⁴⁴³ Deleuze, A.g.e., s.68

⁴⁴⁴ Bergson, *Matter and Memory*, s. 228

⁴⁴⁵ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.237

yenileştirmeliyiz ki sezgiye dayalı bir felsefi metot oluşsun. Çünkü günlük yaşamda kavramların parçalanması ve birleştirilmesiyle iş görmek doğal ve meşrudur. Üstelik bu, uygulama sonucunda ortaya çıkan bir anlayışla felsefe yapmaktan hiçbir felsefi zorluk yaratmaz. Oysa bu modus operandiyi felsefeye taşımak, böylece kavramlardan şeylere geçmek, nesnenin çıkarsız bir bilgisini elde etmek için tanım gereği nesnenin dışarıdan alınmış bir görünümünden oluşmuş belli bir ilgi tarafından etkilenmiş bir bilme yolu kullanma, seçtiğimiz sonun tersine ulaşma, felsefeyi okullar arasındaki bitip tükenmez çekişmeyle suçlama, çelişkiyi nesnenin ve yöntemin tam da kalbine yerleştirme anlamına gelir. Ya hiçbir felsefe olanaklı olmayıp, şeylerin bütün bilgisi de onlardan yarar sağlamak amacıyla elde edilmiş bilgidir ya da felsefe birinin kendini bir sezgi çabasıyla nesnenin içine yerleştirmesinden ibarettir.”⁴⁴⁷ Bergson bu kavramları yok saymak yerine islah etmiştir. Şöyle ki, önceden hiçbir şey yapacak gücü olmadığı düşünülen şuur kavramının hakiki yerini Bergson belirlemiştir. Bununla da kalmayarak anları ölçen zamanı şuurun verisi olan süreyle yer değiştirmiştir. Bunların yanı sıra bellek, irade, hürriyet kavramaları onun sezgisel düşüncesiyle hakkettikleri yeri ve doğru ifadelendirmeyi sağlamıştır.

Dolayısıyla, belli kavramların seçilmesine, belli bir okulun tarafını tutmaya dayanmaz, tersine farklı kavramlara kolaylıkla inebileceğimiz bir sezgi arayışına dayanır, çünkü okullar arasındaki bu ayrılımların üstünde bulunuruz⁴⁴⁸. Bir kere edinilince sezginin, kendi düşüncelerimizin alışkanlıklarına uygun olan ve bize iyice belli kavramlarda, pek çok ihtiyacımız olan sağlam dayanak noktaları sağlayabilecek bir anlatma ve açıklama yolu bulmak zorunda olmasıdır. Biz bundan dolayı geri kalan her şeyin çıkagelmiş olduğu sezgiyi unutarak, ilmin mantık cihazını çok kere ilmin kendisi sanmaktayız. Filozofların ve bilginlerin kendilerinin de ilim bilgisinin izafiliği hakkında söylemiş oldukları şeylerin hepsi bu sezginin unutulmasından ileri gelmektedir. Bergson’a göre sezgiye dayanan bir felsefe, metafizik ve ilmin pek

⁴⁴⁶ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s. 81

⁴⁴⁷ Bergson, *Metafiziğe Giriş*, s.28-29

⁴⁴⁸ Bergson, *Metafiziğe Giriş*, s.26

arzu edilen birleşmesini gerçekleştirmiş olurdu⁴⁴⁹. Bergson'a göre sezgisel bilgi, izafî olamaz. O mutlakdır. Ancak onu kavrama sembole döktüğümüzde izafîleşir ve somutlaşır. Böylece sezgiye dayanan bir felsefe oluşturabiliriz. Sezgi felsefesi vasıtasıyla metafizik ve ilmi birleştirir, daha iyi bir şekilde metafiziğin anlaşılmasını sağlayabiliriz.

Ancak bilim adamları, çoğunlukla dikkatlerini sezginin yolunu işaretleyen kavramlara sabitlemiştir. Çünkü sezgi, pozitif bilimlerdeki doğal ve yapay ayrımını bu kavramlar vasıtasıyla anlamamızı sağlamaktadır⁴⁵⁰. Çünkü biz bir konuyla ilgili değerlendirmeyi ancak bir takım kavramlar vasıtasıyla yaparız. Sezginin somut olarak hareket etmesini sağlayan da bu kavramlardır.

2.9.2. Analiz Etme

Bergson'a göre sezgi, bir şeyleri sentezleme ve analiz etme konusunda bize yardımcı olduğunu belirtmekte ve bunu şu şekilde ifade etmektedir: *“Dışarıda kalan analizin git gide daha fazla sayıda pozitif unsur keşfettiği ve bizim de bundan dolayı bu unsurları şaşırtıcı bir şekilde birbirlerine bağlı bulunduğumuz yerde, içeriye doğru taşınan bir sezgi artık düzenlenmiş araçlar yerine kurulmuş engelleri kavrayacaktır. Aniden demir talaşının içine dalan görünmez bir el yalnızca direnci kırar, ama bu eylemin yalınlığı direnç tarafından bakıldığında talaş parçalarının belli bir düzende yan yana gelişini olarak görünecektir. Pekiyi eylemin karşılaştığı direnç hakkında hiçbir şey söyleyemeyecek miyiz? Eğer yaşam, fiziksel ve kimyasal olaylara bölünemiyorsa, genel olarak madde diye adlandırdığımız şeye eklenen özel bir neden gibi hareket etmektedir. Bu madde araçtır, aynı zamanda engeldir. Belirlediği şeyi böler. Bu tür bir bölmenin yaşamsal evrimin büyük çizgilerinin çokluğundan kaynaklandığını tahmin edebiliriz. Fakat bu şekilde yaşamdan edinmek istediğimiz sezgiyi hazırlama ve doğrulama yöntemi telkin edilmektedir.”*⁴⁵¹. Bergson burada sezginin analiz etme ve sentezleme gücü vardır. Nasıl ki bir maddeden herhangi bir şey oluşturmak istediğimizde bölüp

⁴⁴⁹ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.259-260

⁴⁵⁰ Bergson, *Metafiziğe Giriş*, s.48-49

⁴⁵¹ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s. 102

parçalara ayırırsak hayatın evriminde gerçekleşen oluşumları da parçalar halinde bilmeye çalışan ve onları inceleyip bir bütün oluşturan da sezgidir.

2.9.3. Tez-Antitez

*“Kavramlar, başka genelde ikili olarak bulunur, genelde iki karşıtı temsil ederler. İki karşıt kavram altında kavranamayacak hemen hiçbir somut gerçeklik yoktur. Böylece, bir savla bir karşı savı gereksiz yere mantıksal olarak birleştirmeye çalıştığımızdan, işte tam da bu yalın nedenden, bir şeyi dış bakış açılarına göre yapılmış gözlemlerle ve kavramlarla kurmak olanaksızdır. Ancak sezgiyle kavradığımız nesneden kolaylıkla bir çok karşıt kavram ikilisine geçebiliriz. Bu yolla sav ile karşı sav gerçeklikten çıkıyormuş gibi görünebilir. Aynı anda ikisinin nasıl karşıt ve barışık olduklarını anlarız.”*⁴⁵² Bergson bu görüşü şu şekilde sonlandırmaktadır: *“Muhakkak ki felsefe yapmak, bir sezgi çabasıyla, eleştirinin tez ve antitezden ibaret iki zıt görüşü dışardan alıverdiği bu somut gerçekliğin içinde yer almaktan ibarettir. Eğer bizde kül renginin görülüşü yoksa beyaz ile siyahın nasıl karşılıklı olarak birbirine girdiklerini hiçbir vakit aklımızdan geçiremeyiz. Fakat kül rengini bir kere görünce de biz, bu rengin beyaz ile siyahtan ibaret iki bakımdan nasıl göz önünde tutulabileceğini anlarız.”*⁴⁵³ Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Bergson süre-zaman gibi bu ikili kavramları sav karşı sav şeklinde belirterek sezgisini bu kavramlar arasındaki karşıtlık üzerine kuruyor.

*“Modern metafizik ortadan kaldırılamaz, zıtlaşmaları sona erdirebilecek köktenci çözümlerden oluşmaz. Ancak felsefe tamamen buradan birinin kendini bir sezgi çabasıyla eleştirinin iki zıt görünümü, sav ve karşı savı olmaksızın biçimini aldığı somut gerçekliğin içine yerleştirilmesinden doğar. Eğer griyi hiç görmemiş olsaydım, siyah ile beyazın nasıl iç içe geçtiğini hiçbir zaman düşleyemezdik. Ama bir kere griyi gördüm mü onu kolayca beyaz ve siyahtan ayırabiliriz. Belli sezgisel dayanağı olan bilgiler sezgiseldir. Bu öğretiler metafiziğin tanımıdır. İşte bu tam anlamıyla sezgidir.”*⁴⁵⁴ Kainattaki

⁴⁵² Bergson, Metafiziğe Giriş, s.27

⁴⁵³ Bergson, Düşünce ve Devingen, s. 269

⁴⁵⁴ Bergson, Metafiziğe Giriş, s.s.54-55

her şey zıddıyla var olduğu için, biz de sezginin işlerliğini bu birbirinin aksi olan kavramların bütünleşmesiyle gerçekleştirebiliriz.

2.9.4 Sezgi-Metafizik İlgisi

Bergson metodu, esas itibarıyla deneye dayanmaktaydı. Onda evvela, filozofun faydalanacağı, düzelteceği ve ötesine geçeceği ilim deneyi vardır. Sonra da onun sezgisi, müspet bilgi sayesinde biriktirilen neticeleri işlemek sabrına ve zekanın mekana ait alışkanlıklarıyla alakayı kesmek cesaretine sahip olanlara realitenin özüne ait sırrı verecek olan ve sezgi adını alan metafizik tecrübedir⁴⁵⁵. Bergson'un sezgi felsefesinin, ancak metafizik tecrübeyle gerçekleşebileceğini düşünebiliriz

Bergson, “ruhlar varsa, bunlar nasıl, nereden ve ne şekilde, gözlerimiz önünde gördüğümüz bu vücuda girerler? Anayla babanın iki hücresinin birleşmesinden türeyen gözlerimiz önünde gördüğümüz vücutlara ruhlar ne vakit nasıl ve niçin girerler? Bütün bu sorular cevapsız kalacak, sezgi felsefeyi ilmin inkarı olur, bundan dolayı da eğer beden hayattaki gerçeği bulduğu yerde manevi hayata götüren yol üzerinde görmeğe karar vermezse ilim tarafından er geç ortadan kaldırılacak yalnız sezgi felsefesinin yalnız sezgi felsefesi var olacaktır.”⁴⁵⁶ Sezgi olmasa ruh gibi metafizik bir kavramı anlamamız ve açıklamamız imkansızdır. Bu nedenle felsefenin içinde sezgi olmalıdır.

Bergson, bilimin belli bir noktada yanıldığını ifade ederek metafizikle ilgili görüşünü şöyle belirtmektedir: “Bilimin temelde yanılmış olmasının nedeni, sezginin bir kere elde edildiğinde düşüncemizin alışkanlıklarıyla uyum içinde olan, bizi iyi tanımlayan kavramların düzeninde fazlasıyla gereksinim duyduğumuz belirli destek noktalarıyla donatan bir dile getirme ve uygulama tarzı bulmak zorunda olmasıdır. Bunun altında hatasızlık ile kesinlik dediğimiz şeylerin koşuluyla genel yöntemi özel olgulara sınırsız yayılmasının koşulu yatar. Yöntemi yaratan edim bir an için sürerken, bu yanıma ve mantıksal düzeltme işi asırlar boyu sürebilir. Bu nedenle, bu kadar sıklıkla geriye kalan her şeyin kaynaklandığı metafiziksel sezgiyi unutarak bilimin mantıksal

⁴⁵⁵ Topçu , Ag.e., s.53

⁴⁵⁶ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.346

gereçlerini bilimin kendi sanmaktayız. Filozofların ve bilim adamlarının bilimsel bilginin göreliliği hakkında her şey, bu sezginin gözden kaçırılmasından doğmaktadır. Yalnızca sezgi bilgisi mutlaka ulaşır. Bilimle metafizik bu yüzden sezgide bir araya gelir. Gerçekten sezgisel bir felsefe, bilim ile metafiziğin çok arzulanan birliğini gerçekleştirecektir. Böylesi bir birlik bir yandan metafiziği bir pozitif bilime –yani ilerleyen ve belirsizce kusurlaştırılabilir bir şeye- dönüştürürken, diğer yandan da pozitif bilim diyebileceklerimizin gerçek alanının düşleyebileceklerinden çok daha geniş olduğunun bilincine varmalarını sağlayacaktır. Metafiziğe daha fazla bilim, bilime daha fazla metafizik katacaktır. Sonunda sezginin felsefe içindeki zaferi devamlılığı ve yeniliği ortaya çıkacaktır.”⁴⁵⁷ Sezgi felsefede olduğu müddetçe pozitif ilimle metafiziği uzlaştırabiliriz. Böyle bir felsefe yenilenmeye ve gelişmeye devam edebilir. Ayrıca Bergson’a göre bilimde kesinlik varken metafizikte yoktur. Bilim göreliyken, sezgi bizi mutlaka götürür. Ancak metafizik bilimle birleşince evrende olan oluşumların ve yenilenmelerin tadına varmış oluruz.

2.9.5. Sezgi Deneyimseldir

Sezgiyi tecrübe ederek anlayabiliriz. Bergson’a göre sezgi bizi deneyim durumunu deneyimin koşulları yönünde aşmaya yöneltir. Ama bu koşullar koşullanandan daha geniş değildir, çünkü söz konusu olan gerçek deneyimin koşullarıdır⁴⁵⁸. Sezgi her filozofun tecrübe ettiği ancak ifade etmekten kaçındığı bir deneyimdir diyebiliriz. Çünkü sezgi dolaysız bir bilgi metodu olduğu için diğerlerinden üstündür. Sezgiler aslında önceki tecrübelerimizin, düşüncelerimizin bir itme rolü oynamasıyla ortaya çıkarlar⁴⁵⁹.

Sezgi, “deneyimin ardından saf eğilimlere doğru genişletmektedir. Deneyimi kuran aslında sezginin ortaya çıkardığı bu saf eğilimlerdir. Kendini dolaysızca sunanın tekil farkını anlamak, onda deneyim düzeyinde kalındığında ancak birbirine karışmış halde görülebilecek eğilimleri deneyimin ötesine geçerek saf çizgilere ayırmaktır. Bergson’da aşkınsal felsefenin tek yaptığı

⁴⁵⁷ Bergson, *Metafiziğe Giriş*, s. 46-47

⁴⁵⁸ Deleuze, A.g.e., s.61

⁴⁵⁹ Köz, A.g.m., s.53

deneyimin koşullarını ve kuruluşunu anlayabilmek için deneyimde verili olandan deneyimin ardında olması gerekene ilerlemektir."⁴⁶⁰. Çünkü Bergson'da sezgi, dolaysız olana içsel farkla ulaşmanın yöntemidir. Sezgi, dolaysızca ulaşmak için, kendini doğrudan sunana nesnenin ötesine geçer; nesnenin ardında nesneye özgü olan dolaysız farkı arar. Sezgi nesnenin kendisinden nesnenin farkına, doğrudan verilenden dolaysız verilene deneyimden deneyimin koşullarına dönüşür⁴⁶¹. Sezgi doğrudan doğruya bir deneyimi bize sunmaktadır. Yani sezgiyi dille ifade etmek güçtür. Sezgiyi içsel tecrübeyle biliriz.

Bergson'un uyguladığı sezgi dolaysız olarak tecrübe edilerek kavranılır. Çünkü felsefede kesinlik söz konusu değildir. Fakat her hangi bir düşüncüyü yenilemek, geliştirmek, güzelleştirmek vardır.

2.9.6 Süreçsel

Bergson felsefesi süre üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bergson'a göre sezgi metodunu anlamak için sezginin nerede bittiğini, çözümlemenin nerede başladığını tam olarak belirlemek için sürenin akışıyla ilgili ifade ettiğimiz şeylere geri dönmemiz gerekmektedir⁴⁶². Çünkü sezgi metodu bu zamanda yaşanmış bir zamandır⁴⁶³. Sezgi ancak devamlı süre gelen süre içerisinde yaşanacak ve anamlanacaktır.

Bergson'a göre sezgisel metod hemen değil, bazı aşamalar sonucunda gerçekleşir. Bir çocuğa domino taşlarını öğretmek istiyoruz. İlk çocuğun eğitimine başlamadan önce ondan, sayıların toplamını sorarak domino taşlarından beşi, dördü göstermekle işe başlayabiliriz. Bunun üzerine bir taş başka taşı ekleyerek, bunların toplamının hemen cevabını isteriz. Birinci ders burada biter. Çocuk, ertesi gün üç ve dört taşın, öbür gün ise beş taşın bir bakışta toplamını yapmayı başarır. Sonunda, her gün bir öncekilerine yeni yeni gelişmeler kata kata on iki domino taşının toplamını öğrenmiş olur⁴⁶⁴. Yani biz birine bir şey öğretirken küçük adımlar sonucunda gerçekleştiririz.

⁴⁶⁰ Deleuze, A.g.e., s.18

⁴⁶¹ Deleuze, A.g.e., s.17,19

⁴⁶² Bergson, *Metafiziğe Giriş*, s.29

⁴⁶³ Sunar, "Bergson'da Şuur Halleri ve Zaman", s.48

⁴⁶⁴ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.221

Bergson sezgisel metodun uygulamasını şöyle yapmaktadır: “*Kendimizi yapmak istediğimiz esere verir, kaynaklara gider, etkileri tartar, benzerlikleri çekip çıkarır ve sonunda da doktrinde bunda aramakta olduğumuzu açık ve seçik olarak görürüz. Yani filozof yaşamış olduğu fikirlerin iyi kötü orjinal bir bütünlüğü oluşturmaktadır.*”⁴⁶⁵ Bütün bunları sezginin verdiği yol haritası sonucunda gerçekleştiririz. Yani yaptığımız belli süreçsel değişimler sonucunda gerçekleşir.

2.10. İç görü ile Öğrenme

Sezgi, sadece felsefede bir metot olarak kullanılmamaktadır. Ayrıca sezgi içgörü ile öğrenme adıyla eğitimde bir metot olarak da kullanılmaktadır.

Bergson çocuğa her bilgiyi hazır olarak vermenin doğru olmadığını düşünmektedir. Çünkü böyle bir bilgi çabuk unutulur ve işe yaramaz. Onun yerine meseleyi keşfedip anlayacağı imkanlar sunmak ve bilgiyi ani bir kavrayışla anlayıp idrak etmesini sağlamak gerekir⁴⁶⁶. Yani çocuğun bilgiyi öğrenmesini sağlamanın en kolay yolu ona bilgiyi keşfetme imkanı vermektir. Ancak günümüzdeki eğitim sistemi ezberdir ve çocuklara böyle bir imkan vermemektedir.

Bilgiyi kendi kendimize keşfetme imkanı veren kavramasal öğrenme, kendimizi iyice yoklarsak çoktan karar vermiş olduğumuz hallerde dahi bir takım sebepleri tartarak kendi kendimizle danışırız. İçimizden gelen hafif bir ses: Bu düşünme de niye? Neticeyi ve ne yapacağını pekala bilirsin? der. İnsan iradesinin ansızın böyle durumda işe karışması bize bir hükümet darbesi gibi gelir. Zaten bunu önceden sezen bir zekamız vardır⁴⁶⁷. İşte bu ses sezginin sesidir. Bu yol bizi ileriye götürmenin yoludur. Çünkü sezgide düşünce de vardır, muhakeme de.

İşte Bergson beşeri muhakemeleri rakkasa benzetir. Bunların sonsuz zincir halinde uzayıp gittiklerinden bahseder. Fakat sezgiyle kavranan hakikat

⁴⁶⁵ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.145

⁴⁶⁶ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.114-115

⁴⁶⁷ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.145

bunların hepsini birdenbire çökertir⁴⁶⁸. Çünkü sezgi bizim dehamızı kullanmamızı ve kendi yeteneğimizi ortaya çıkarmada bize yardımcıdır.

Bergson sezgisel öğrenmeyle ilgili şöyle güzel bir örnek de vermektedir: *“Bir kadın bir otelin üst katında durmaktadır. Aşağıya inmek için sahanlığa gelmektedir. Asansörün kafesini örten parmaklık o sırada açıktır. Bu parmaklık sadece asansör katta olduğu zaman açık olduğu için kadın doğal olarak asansörün katta olduğunu zanneder ve asansöre binmek için koşar. Birden geriye doğru itildiğini hisseder. Asansör görevlisi ortaya çıkar ve onu sahanlığa doğru iter. O sırada dalgınlığı gider. Şaşkınlık içinde görevlinin de aletin de olmadığını fark eder. Mekanizma bozulduğundan, asansör alt kattayken parmaklık o sırada bulunduğu katta açık kalmaktadır. Kadın boşluğa doğru koşar. Bu mucizevi sanrı kadının hayatını kurtarır. Bu mucizevi olayı açıklamamıza gerek var mı?”*⁴⁶⁹ Sezgisel güç bireyin hayatını kurtarmaya yeter. Sezgiyle hiç fark etmeden anlıksal olarak öğreniriz.

⁴⁶⁸ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s. 408

⁴⁶⁹ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.ŞUUR- SEZGİ İLİŞKİSİ

3.1. Akıl- İçgüdü

Biz şuur sezgi ilişkisini ifade etmeden önce şuurun ve sezginin ana kaynaklarındaki ilişkiyi belirtmek isteriz.

Bergson'un, içgüdü ile akıl(zeka) arasındaki değerlendirmesi şöyledir: *“Yaşamı, hammadde de bir şeyler elde etmek için gösterilen belirli bir çaba olduğunu düşünürsek, içgüdü ile zekanın, tamamlanmış halleriyle ele alındığında, bu amaç için bir alet kullanan iki araç olduklarını düşünebiliriz. İçgüdü, organik aletler yapıp kullanan bir meleke ise; zeka, maddi aletler yapan ve bunları kullanmasını bilen bir melekedir. Organik alet kullanan içgüdünün bir adım ötesi üretimi ondan da ötesi buluşu ortaya koyun, teker teker zekanın bütün unsurlarını bulmuş olursunuz. Ancak zekanın çevresinde içgüdüden bir parça kaldığının ve içgüdünün dibinde zeka ışıklarının varlığını sürdürdüğünün unutulmaması gerekir. Zeka ve içgüdünün birbirinin içinde başladıkları ve eğer geçmişin derinliklerine gidilirse, böceklerin içgüdülerinden daha fazla zekaya yaklaşan içgüdülerin ve omurgaların zekasından daha fazla içgüdüye yakın bir zekanın bulunabileceği düşünülebilir.”⁴⁷⁰*. Her ne kadar içgüdü ile zeka arasında farklar olsa da her ikisi de birbirleriyle etkileşim içinde faaliyetlerini sürdürürler. İçgüdü ve zeka farklı kavramlar olsa da birbirini farklı yönlerden tamamlarlar. Yani biri olmadan diğerrinin var olduğunu düşünemeyiz. Dolayısıyla da içgüdü ve zekanın bütünlüğü içerisinde olan insanın anlayış ve yeteneğindeki güç de bu iki kaynağın kaynaşmasıyla meydana gelir.

İçgüdü ve zekanın birbirini bütünlediklerini ifade ettikten sonra ikisi arasındaki farklılıklar nelerdir? Sorusunun cevabına geçebiliriz.Bergson'a göre: *“İçgüdü, sempatidir. Sempatî olan içgüdü, konusunu darlıktan kurtararak genişletebilse ve kendi üzerine katlanarak düşünebilseydi, gelişmiş ve kendine sahip olan zekanın maddeye nüfuz etmesi gibi, o da hayata nüfuz edebilirdi. Halbuki zeka, cansız maddeye, içgüdü de hayata dönmüş olmak gibi*

⁴⁷⁰ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.105,143; Yaratıcı Tekamül,Önsöz XXXVIII, s.18; Deleuze, A.g.e., s.123

*birbirlerine zıt iki yöne doğru yol alırlar. Buna göre zeka, kendi eseri olan ilim vasıtasıyla fizik ameliyelerin sırrını gitgide daha mükemmel bir şekilde keşfeder; hayata verebildiği ise onun ancak hareketsiz tabirlerle olan bir tercümesinden ibarettir*⁴⁷¹. İçgüdü, sempatiyle kendisini genişletip daha fazla işlerliği olan bilgiye (sezgiye) dönüşebilir. Zeka, ise ilim sayesinde kendini daha iyi ifade edecek ve geliştirecek şuurla var olacaktır. Yani zekayla verilen bilgi analiz edilebilir. Fakat içgüdünün verdiği bilgiyi analiz edemez, zihni olarak ifade edemeyiz.

Ayrıca Bergson'a göre, “zeka ve içgüdünün tam bir zafer kazandıkları hudutlara kadar gidildiğinde aralarında esaslı bir fark olduğu görülür ve denebilir ki içgüdü ihtiyaca göre hazırlanan bir aleti elinin altında hazır bulundurur. İçgüdü zorunlu olarak uzmanlaşan belli bir şey için kullanılan belli alettir. Zekanın yaptığı alet ise aksine ancak ceht ile kazanılan ve daima zahmetle kullanılan kusurlu bir alettir. Yalnız zekanın içgüdüye üstünlüğü neden sonra imal işini en yüksek derecesine çıkardığı, imal edecek makineler yaptığı zaman belirir.”⁴⁷². İçgüdü ile zeka arasında zekanın daha fonksiyonlu olması ve daha üst derece yeteneğe sahip olması gibi bir farkı vardır.

Yine içgüdü ile zekayı karşılaştırmak gerekirse, akıl zihnidir. İçgüdü ise bedene aittir. İçgüdü nasıl beden konusunda hatasız çalışırsa, sezgi de benliğin konusunda hiç hata yapmadan işlevine devam eder. Akıl ise içgüdüden sezgiye geçişte bir tür köprüdür. Bu köprü içgüdü ile sezgiyi birleştirir⁴⁷³. İnsanın kavrayışında ve anlayışında son nokta olan sezgi, içgüdüden doğmakta fakat akıl olmazsa içgüdü ile sezgi iletişimi sağlanamaz. Bu durumu şöyle değerlendirebiliriz. Henüz yeni doğmuş hiçbir şeyden habersiz olan bir bebeğin her davranışı içgüdüselidir. Bu bebek biraz büyüdükçe içgüdüsel hareketlerini maddi şeylerle ifade etmeye başlar, bunları yapmasını sağlayan aklıdır. Bu bebek bir ergin olduğunda aklında devre dışı kaldığı yerde hissiyatımızın en son noktası olan sezgi ortaya çıkar. Böylece de sezgiyle tüm yaşamını şekillendirir.

⁴⁷¹ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.220,231; *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*,s.144-145; Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, s.142; Ott, A.g.e., s.50; Kök, A.g.e., s.18

⁴⁷² Bergson, *Yaratıcı Tekamül*,s.186-187

⁴⁷³ Osho, A.g.e., s.9

Zeka mı yoksa içgüdü mü daha kalıtsal bir bilgi kaynağıdır? Zeka da içgüdü gibi doğuştan bir bilgidir diyebiliriz. Bilgi kaynağı olarak içgüdünün daha kalıtsal olduğunu belirtebiliriz. Zeka ise, belli şeylerden hiçbirinin doğuştan bilgisine sahip değildir. Bergson, doğuştan zekada bilgi vardır ya da yoktur düşüncesini tartışır ve sonunda şöyle bir karara varır. Zekanın tabii olarak kullandığı ve bunun için doğuştan bildiği bir veya bir çok genel kadrolar daima bulunur. İçgüdü ile zekadaki doğuştan bilgilere bakılacak olursa, bunların içgüdüde eşyaya, zekada ilişkilerle ilgili olduğu görülür. Çünkü zeka, yalnız bir parçayı başka bir parçaya nispet etmek nihayet öncüller bilindiği zaman sonuçlar çıkarmak tarzında bir bilgisi olan bir melekedir. O halde zekanın asıl fonksiyonu beklenmedik bir durumla karşılaşınca çözüm üretmek ve işe en iyi faydalı vasıtaları aramakla ilgilenir. Zira zeka da doğuştan ilişkiler kurma eğilimi vardır⁴⁷⁴. Bergson içgüdünün doğuştan olduğunu düşünürken, ancak zekanın ise doğuştan olup olmadığı konusunda kararsız davranmaktadır. Zira içgüdü, onun için organlaşan bir bilgi kaynağıyken, zeka ise var olan oluşumları meydana geldikçe kendini gösterir. Fakat Bergson, böyle bir söylemle tartışma ortaya çıkartmaktadır. Zeka, bize doğuştan verilen bir yeti değil de sonradan kazanılan bir yetenek miydi? Böyle bir düşüncüyü kabul edebilir miyiz? Bize kalırsa zeka da içgüdü kadar kalıtsaldır. Çünkü zekayı sonradan elde edemeyiz. Ancak insanlar bulundukları koşullara göre zekalarını geliştirir ya da geliştiremezler. Fakat Bergson'un zekanın kalıtsallığı hakkındaki düşüncesi, sezgiyi içgüdüyle temellendirmek isteğiyle ilgili olabilir.

Russell, Bergson'un zekayla içgüdü arasındaki ayrımın, onun felsefesinin temeli olduğunu düşünmektedir. Çünkü bu felsefe içgüdüyü uslu zekayı yaramaz çocuk sayan bir felsefedir⁴⁷⁵. Deleuze'e göre, Bergson için zeka, her şeyden önce bireyin kendi varlığını korumasının aracıdır, bencil ve sınırlıdır⁴⁷⁶. Bergson gibi içgüdünün üstünlüğüne inanan Osho'ya göre akıl önyargılarla yaşar ve asla adil olamaz. Doğası gereği bu mümkün değildir. Çünkü onun hiçbir deneyimi yoktur. İçgüdü ise her zaman adildir ve sana en

⁴⁷⁴ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.194-199; Toku, A.g.e., s.33; Ott, A.g.e., s.61

⁴⁷⁵ Russell, A.g.e., s.449

⁴⁷⁶ Deleuze, A.g.e., s.40

doğalı, en dingini ve evrenin izlediği yolu gösterir. Ancak garip bir şekilde, içgüdü bütün dinler tarafından lanetlenmiş ve zihin övülmüştür⁴⁷⁷. Bergson felsefesinde zeka kısıtlayıcı ve insanı sadece belli bir noktaya yönlendirici olarak görülürken, içgüdü ise bunun tam tersidir. Çünkü ona göre içgüdü bizim hislerimizi güçlendirerek en kuvvetli his olan sezgiye götürmektedir. Biz Bergson'un bu düşüncesini kabul etmek konusunda kararsızız. Çünkü içgüdülerimiz bizi devamlı olarak iyiye yönlendirmez. Zira içgüdülerimiz bazen bizi yanlış yola da götürebilir. Tamamen iyi olmayan içgüdü bizi nasıl sezgiye ulaştırır. Bu bize biraz hayal gibi gelmektedir. Ancak şöyle bir değerlendirme yaparsak belki kabul edilebilir. Biz içgüdüyü İslam Tasavvufunda geçen nefse benzetebiliriz. Zira burada nefis iyi ve kötü eğilimler içerisindedir. Onu kötü yönelimlerden uzaklaştırabilmek için birey çeşitli nefis merhalelerinden geçerek sezgiye ulaşır ve böylece mükemmel bir insan olur.

İçgüdü böyle büyük bir öneme sahipse onun yaşamla birlikte var olduğunu ifade edebiliriz. Dolayısıyla *“böcekte bulunduğu şekliyle toplumsal içgüdü her canlı bedenın hücrelerini, dokularını ve organlarını canlandıran boyun eğme ve eşgüdüm düşüncesinden başka bir şey değildir. Ama omurgalıların serisinde yaşamsal etkinin yöneldiği şey, içgüdüünün gelişmesi olmayıp zekanın açılmasıdır. İnsanda hareketin sonuna ulaştığı zaman içgüdü silinmez ama tutulur; içgüdüden geriye, tamamen aydınlanmayan veya daha çok parıldayan çekirdeğin yani zekanın çevresinde belli belirsiz bir ışık hüzmeleri belirir. Bundan sonra düşünce bireyin yaratmasına toplumun ilerlemesine olanak verir. Ama toplumun ilerlemesi için hala varlığını sürdürebilmesi gerekir. Yaratma ise, inisiyatif demektir. Ve bireysel inisiyatife yapılan çağrı toplumsal disiplini bozma tehlikesi taşır. Ancak bu disiplinsizlik halinden toplumu yine zeka kurtarır. Çünkü zeka toplumun güzel bir yaşam sürmesini sağlayandır.”*⁴⁷⁸ İçgüdü ise, bazı işlerde zeka ve insanın yaptıklarına meydan okuyacak kadar becerikli olduğu halde, bunun dışındaki işlerde iki yaşındaki bir çocuktan daha güçsüz kalabilir. Örneğin, bir matematikçinin zorlukla yapacağı işi, kovanlarda arılar kolaylıkla yapar ama o arı, bir cama çarpınca kendisini

⁴⁷⁷ Osho, A.g.e., s.7

⁴⁷⁸ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.49,108;

buradan kurtaracak bir beceri gösteremez. Yani bütün hayvanlar sadece kendi uzmanlık alanlarında en iyi şeyi yaparlar. Bunların dışında yetersiz kalır⁴⁷⁹. Burada Bergson daha önceki görüşünün tam tersini ifade etmektedir. Toplumun var oluşunda ve düzeninde ise zekaya ihtiyaç vardır. Yani zeka insan yaşamının gelişmesi ve ilerlemesinde önemli bir faktördür. Hatta toplumsal düzen ve disiplin için zeka şarttır.

Gurdjieff, ev metaforunu kullanarak, insanın üç katlı bir ev olduğunu belirtir. İlk kat bilinçaltı katıdır. İkinci kat bilinç ve üçüncü kat ise bilinç üstü katıdır. Bilinçaltının merkezinde içgüdü vardır. Bilincin merkezinde akıl vardır. Üçüncü kat ise bilinç üstü katıdır⁴⁸⁰. Bergson ise şuurla zekayı, şuursuzlukla içgüdüyu ifade etmektedir. “ *Zekanın daha ziyade şuura, içgüdünün de şuursuzluğa dönmüş olduğunu büyük olasılıkla düşünebiliriz. Ama her zaman içgüdüye şuursuz diyemeyiz. İçgüdülerini şuurlu kullanan varlıklar da vardır. Şuur, burada içgüdünün verdiği açıktan fiil ile fikir arasındaki uygunsuzluktan doğduğu için bir arızadan başka bir şey olmayacaktır. Zekada ise bu, açık ve normal bir sınırdır. Zekanın asıl fonksiyonu da aletler yapmaktır. İçgüdü ve zekanın her ikisinde de bilgi vardır; fakat içgüdünün bilgileri gibi düşünülen ve şuurlu olmaktan ziyade oynanan, vücutla kazanılan şuursuz bilgilerdir. Yalnız bu fark, mahiyet farkından ziyade bir derece farkıdır.*”⁴⁸¹. Bergson’a göre zekada şuurlu davranış vardır. Yani insan zekanın verilerini kullanırsa o ölçüde şuurlu davranabilir. Bunun dışında içgüdü ise şuurlu değildir. Bu nedenle şuurun zekayla oluştuğunu belirtebiliriz. Ancak Bergson, başka bir eserinde de zeka ile içgüdünün ilkel durumdayken birbirinin içine girmekle ve büyürken ayrılmak zorunda olan bilinç biçimleri oldukları şeklinde değerlendirmede bulunur⁴⁸². Yani hem zeka hem de içgüdü bilincin içinde bulunmaktadır. Ancak büyük bir olasılıkla zeka, bilinçli bir farkındalıkken; içgüdü ise şuursuzdur.

Son olarak Bergson, şuur-zeka, içgüdü-sezgi arasında şöyle bir ilgi kurmaktadır. Zeka hayatı içine girecek yerde kendine çekerek sadece etrafında döner, hep dıştan olmak üzere, elinden geldiği kadar görüşler almaya bakar.

⁴⁷⁹ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.22-24; Şener, A.g.t., s.20

⁴⁸⁰ Osho, A.g.e., s.22

⁴⁸¹ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.190,192; Osho, A.g.e., s.19

⁴⁸² Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.24

Fakat sezgi bizi hayatın içine götürecektir, yani şuurlaşan konusunu düşünebilen ve sınırsızca genişletebilen hale gelen bir içgüdü olabilir⁴⁸³. Kısaca, sezginin tanımı şuurlaşmış içgüdüdür. Bu da gösterir ki şuurla aydınlanan içgüdü sezginin ta kendisidir. Ancak Bergson, yukarıdaki görüşünü ifade ettiği kitabın bir başka yerinde tam zıttı bir düşünceyi şöyle ifade eder: “*Tasarladığımız bir içgüdü genişleyip saf bir sezgi haline gelse bile zekamızın aydınlık nüvesi onun etrafında ancak belirsiz bir bulutçuk olacaktır.*”⁴⁸⁴ Burada ise zekanın sezgiye çok küçük katkısı olduğunu ifade etmektedir.

“*Akla yakın olan bir içsezgi gibi içsezgiye yakın olan bir akıl düşünülebilir. Böyle olması da doğrudur. Böylece bilinçte akıl ve sezginin tam gelişimine ulaştığı bir insanlıkta düşünülebilir. Böyle bir bilinç belki de hayatın gelişiminin hemen başında aynı organizmada yaratmak istediği akla gelebilir. O içgüdü ile akıl arasında bir seçime zorlanmıştır. Öyle görünür ki sanki bilinç maddenin fethinde gücünün en iyi yanını tüketmek zorunda kalır. Buna rağmen belirsizce de olsa her şeyden önce kesintili olarak sezgi varlığını sürdürmez mi? O yarı sönen bir lambadır ki, o sadece zaman zaman ve sadece birkaç saniye alev alır. Ama eğer sonunda hayati bir avantaj söz konusu olursa, titrek ışıkla yanar. Kişiliğimizi ve özgürlüğümüzü şuurun kainatla bağlantısı içinde ediniriz. Ama bu ışık içinde bizi aklımızın bıraktığı o gecenin zifiri karanlığı deler.*”⁴⁸⁵ Şuur aslında hem içgüdü hem de akli içinde bulundurmaktadır. Fakat akli seçmesi gerekmiştir. Ancak sezgiye akıldan geçerek ulaşırız. Şuurun doğrudan doğruya kavramakta ve aydınlatmakta yetersiz kalması sonucunda bütün benliğimizi saran sezgi, bulutlar arasında saklanmış güneş gibi çıkagelir.

Dolayısıyla sezgi, “*içe yönelen ve ilk bir yoğunlaşmayla, içsel yaşamımızın sürekliliğini bize kavratır ve içsel yaşamımızı varlığımızın köklerine kadar ve böylece genel olarak yaşamın özüne kadar götürür.*”⁴⁸⁶ Bilinç ve zeka, maddeselken; içgüdü ve sezgi, içten gelen bir ışık ve manevi haz dünyasıdır.

⁴⁸³ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.231; Topçu, A.g.e., s.82; Ott, A.g.e., s.50; Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, s.144; Kök, A.g.e., s. 43, 140; Osho, A.g.e., s.30

⁴⁸⁴ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.232

⁴⁸⁵ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki kaynağı*, s.220; Ott, A.g.e.,s.65-66; Kök, A.g.e., s.48

⁴⁸⁶ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.220

3.2.Genel Anlamda Şuur- Sezgi

Bergson bilgi kaynağı olarak sezgi ve şuur farklı kavramlar olarak değerlendirmektedir. Bergson, şuur ile sezgiyi gerçeklik ve fikircilik kelimeleriyle açıklamaktadır. Eşyanın beşer şuuruna sunduğu, mekanda yayılı ve bağlantılı olan tasarımı eşyayı tanımak imkanını, öteki ise, tanımak imkansızlığını gerekli kılan gerçek hakkında iki tane işaret göstermemize imkan veren itibari kavramdır⁴⁸⁷. Dolayısıyla sezgi, eşyayı tanımakla mahirken, şuur eşyayı tanımayan fakat gerçekliğini bilen bir kavram olarak karşımıza çıkar. Şuurla sezgi ilişkisini ifade ederken şu sorunun cevabını bulmamız gerekir. Şuur ile sezgi arasında farklar var mıdır, varsa bunlar nelerdir? Elbette ki biri bedene, diğeri de ruha ait olan bu iki kavram arasında farklılıklar vardır. İlk olarak, bilinç daha maddi olduğu için, sezgisel algımız bilinç algımıza göre, sonsuz ve sınırsızdır⁴⁸⁸. Çünkü bilinç algısı, duyu ve akılla gerçekleşirken; sezgi algımız dolaysızdır. Yani sezgiyi gerçekleştirmek için bir araca ihtiyaç duymayız. Böylece maddi alemi şuurumuz vasıtasıyla idrak ederiz. Ancak şuur, neyi idrak ederse etsin kapsadığı her şey bakımından sezgiyle ilgilidir⁴⁸⁹. Bilincimizle daha çok somut dünyayı algılarız. Ayrıca bilinç algısının, gidebileceği bir son nokta varken; sezgi algısı ise sürekli ve sonsuzdur. Çünkü, ebedi olan sezgi, bilinci de içine almaktadır.

Sonsuz algılaması olan sezgi, yalın çözümlemeyle değil de, içten kavranılan, biricik gerçekliktir⁴⁹⁰. Şuurun duygularla elde ettiği gerçeklik ise, pratik amaçla basitleştirilmiş gerçekliktir⁴⁹¹. Hakikati biz iç görü yoluyla sezgiyle elde ederken; şuur ise, duyuların elde ettiği gerçekliği bilebilir. Sonuçta hem şuur hem de sezgi biri dıştan diğeri içten bize etki etmektedir ve bizim maddi ve manevi dünyamızdaki bütünlüğe ve uzlaşmaya neden olmaktadır.

⁴⁸⁷ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.272-273

⁴⁸⁸ Bergson, *Matter and Memory* s.144

⁴⁸⁹ Bergson, *Düşünce ve Devingen* s.34

⁴⁹⁰ Bergson, *Metafiziğe Giriş* s.10

⁴⁹¹ Bergson, *Gülme* s.79

Her iki dünyamızı da uzlaştıran şuur ve sezgi konusunda metafizikçilerin ve bilginlerin dediklerine harfi harfine uyulsaydı; metafizikçilerin, gerçekliğin altında derin bir tünel kazdıklarını; bilim adamlarının ise, gerçekliğin üstüne zarif bir köprü kurduklarını, fakat eşyanın meydana getirdiği devingen ırmağın ise ne tünele ne de köprüye dokunmadan aktığına inanılabilirdi⁴⁹². Ama hakikat böyle değildir. Kısaca şuur da, sezgi de farklı gerçeklik alanlarını ifade etmektedirler. Ancak her ikisi hakikatin farklı yönlerini aydınlatmakta ve bu nedenle belli bir noktada birleşmektedirler.

Bunu bir sanatkarın tavrında görmek mümkündür. Sanatkarlar, bir şeyi ya sadece kendi şuurlarından, ya da kendi duyularından çıkmış olarak meydana getirirler, sonra da bu çıkış, şu veya bu duyumun ya da şuurun olduğuna göre, o duyumun kendisinden çıktığı ressam veya heykeltıraş, müzisyen veya şair oluverirler⁴⁹³. Sanatçılar, yaptıkları eserlerde bilinçle sezgiyi uzlaştırarak kullanan yegane bireylerdir. Onlar bu uzlaşmayı gerçekleştirmekle de kalmaz, hatta yaptıkları eserlerdeki bu sezgi-bilinç kaynaşmasını, bizim de anlamamıza aracılık ederler. Yani sanatkarca tavır, şuurlu bir oluşum meydana getirmedir.

Bergson, şuur sezgi sempatisi sonucunda hem realizm hem de idealizmi birleştirir. Böylece sezgi, farkında olma ve sezgimizin şartlarını fark etme hareketinden değil, saf bilgiye işaret ettiği için ortaya çıkar.⁴⁹⁴ Böylece Sezgi, tamamen en yüksek derecede bilgiyi içine alabilmektedir. Çünkü felsefenin amacı hakikatin bilgisine ulaşmaktır. Bergson'a göre bilgiye de ancak sezgiyle ulaşılır.

Ayrıca Bergson, bilinç ve özgürlüğün sadece ve dolaysız sezgi ile anlaşılacağını ileri sürmektedir. Sezgiyi temel alan Bergson, bilincin her zaman bir şeyin bilinci olduğunu, bizim doğrudan aracısız olarak yalnızca kendi bilinç akışımızı ve süreyi idrak edeceğimizi belirtir⁴⁹⁵. Yani bilinçli ve hür hareketliliğimizi sezgiye borçluyuz. Dolayısıyla eğer sezgi olmasaydı, şurudan söz etmek mümkün olmayacaktı.

⁴⁹² Bergson, *Düşünce ve Devingen* s.264,170

⁴⁹³ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.184-185

⁴⁹⁴ Bergson, *Matter and Memory*, s.231

⁴⁹⁵ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* s.129-130

Her şeyden önce sezginin, evrenle ilgili yapılan tahlili tazeleyip yenileştireceğini söylemek mümkündür. Fakat kendini hakikaten tanıtmak, bildirmek için bir başka metot daha ister. Bunun da şuuru meydana getiren akıl olduğunu düşünür. Çünkü şuuru aklın verileri, sezgiye götürür. Böylece şuur, kendisini mutlak hakikati öğrenmeyi sağlayan ve felsefi metotta hiç rakip tanımayan sezgiyle buluşturur⁴⁹⁶. Yani aklın sayesinde şuur, sezgiyi oluşturmaktadır.

Sezgiyle kaynaşan şura sezgi diyebilir miyiz? Bergson'a göre sezgiye şuur diyebiliriz. *“Her şey, sanki bilinçten geniş bir akım gibi maddeye nüfuz etmiştir ve onu yüklemiştir. Tıpkı bütün bilincin, o birin içine nüfuz etmiş olan imkanlardan sonsuz bir çokluk olarak bu akım maddeyi organik alanın içine girmeye zorladığı gibi. Bilinç ya da daha doğrusu üst bilinç hayatın başlangıcında sönmüş cürufunun madde olarak yere düştüğü füzedir. Bilinç de füzenin kendisinden, cüruflara nüfuz ederek ve onu organizmalar halinde yandırarak mevcudiyetini sürdürür. Çünkü bilinç madde tarafından fırlatılan akımdır.”*⁴⁹⁷ Böylece Bergson, bilincin sezgi olabileceğini belirtmektedir. Ona göre, bu iki kavram önceleri birlikteyken daha sonra maddenin etkisiyle ayrılmışlardır.

Nitekim biz, bilinç altımızla herhangi bir canlıyken, bilinçle artık herhangi bir canlı değiliz. Üst bilinç ile insan oluruz⁴⁹⁸. Çünkü bilinç insana verilen bir özelliktir. Ancak maddeyi kavramada yeteneklidir. İnsanın, insan olma sorumluluğunu ve gücünü bize veren ise sezgidir. Çünkü bilinç, bedensel yönümüzü geliştirirken; sezgi, ruhsal yönümüzü geliştirip insanlaştırır.

Ott'a göre, normlar ve değerler bilincin geçerlilikleridir, onlar tamamıyla “ben”in içine yerleşmişlerdir. Bu noktadan bakarak din içinde sağlanabilecek olan azami bilgi, onun ruhsal ve bilgiye uygun olan normalligidir⁴⁹⁹. Koyduğumuz kuralları ve değerleri, bilincimiz vasıtasıyla koyabiliriz. Bu değerler de, Bergson'a göre, “ben” içinde kozalanmıştır. ‘Ben’ derken acaba Bergson neyi kastetmektedir? Acaba bu “ben” Tanrı mıdır? Öyle

⁴⁹⁶ Tunç, A.g.e., s.204

⁴⁹⁷ Ott, A.g.e s.107

⁴⁹⁸ Osho, A.g.e ,s.36

⁴⁹⁹ Ott, A.g.e s.11

anlaşıyor ki bu Tanrı'dır. Çünkü 'Tanrı' her bilgiyi ve normu bize verendir. Çünkü içimizdeki "mutlak Ben" O olmalıdır. Buna göre, kendi benimizi anlamlandıran bilinç ise, mutlak beni algılayan da sezgidir.

Şuurda sezgi var mıdır? " *Sezgi, ilk bakışta şuurdan çok üstün görülür. Şuur, ilk zamanlar sezgi tarafından o derece sıkıştırılmıştı ki onu içgüdü halinde daraltmaya, yani hayattan ancak kendisini ilgilendiren pek küçük kısmı kavramaya mecbur kalır. Hatta bunu bile gölgede, hemen hiç görmeden sadece dokunmayla yapmıştı. Ufkun bu cihetten birden bire kapanması üzerine şuur, aksine, zekalaşmak, yani önce madde üzerine katlanmakla kendi evinden çıkmış gibi görünür; fakat böylelikle dış şeylere uyum sağlayarak bunlar arasında dolanmayı, önüne dikilen engelleri kaldırmayı, alanını alabildiğine genişletmeyi başarabilir.*"⁵⁰⁰ Çünkü şuurun içinde sezgi vardır. Sezgide de şuur, içgüdü ve zeka birden bulunduğu görülmektedir. Zira Bergson'a göre, eğer şuurda sezgi var ise, şuur daha genişlemiş ve daha fonksiyonlu hale gelmiş olur.

Bergson'a göre, zeka sadece şuura değil, sezgiye de etki eder. Çünkü sezginin ilk hedefi, kainatın bütün cüzi sistemlerin ve bütün ilmi ihtisasların ötesine geçen, tam bir görüşünü elde etmektir. Zira sezginin ilk halinde zekadan kaynaklanan bir karakteri vardır. Bu görüşe göre, Bergson için sezgi, ilahi inayetle aydınlanma veya doğuştan bir hediye değildir. Belki azar azar elde edilmiş, şuurda bir derinleşmedir⁵⁰¹. Yani şuurun kendi içselleşmesiyle sezgi oluşur. O halde bu görüşle biz sezginin doğuştan olduğu düşüncesiyle zıtlaşmaz mıyız? Evet böyle bir tezat oluşabilir. Ya bu değerlendirmede hata vardır ya da doğuştan var olan sezgi, ortaya çıkma yolunu, ancak zekanın gösterdiği harita sonucunda bulur.

Şuurla eşya arasında kaynaşma, şuurun arizî olarak eşyaya ilave edilişi gibi bir şey olmayabilir. Şuur önce kendi içine inmektedir. Sonra da ortaya çıkarak gevşer, yayılır ve mekanda ilerlemeye hazırlanır, zihnin madde içerisine girip yerleşmesi onda azar azar bir nevi maddileşme meydana getirir ve bu kaynaşma ilk ışığın bizde doğmasına sebep olur. Sezgiyle başlangıç olan ilk

⁵⁰⁰ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.238

⁵⁰¹ Topçu, A.g.e , s.77

ışığı bize verir. Belki başlangıçta şuur maddeye doğru ilerlemektedir ve maddileşir gibi olur. Ancak ikisi arasında yakınlaşma temin edildikten sonra, bir takım hayaller yığını olan eşyanın şuur içerisinde kaynaşarak onun karakterini kazanması sezgiyi doğurur. Burada maddeye içkinliği kabul edilir demektir. Elbette öyle olacak, şuur tövbe eden bir çocuk gibi, kainatın bir köşesine büzülüp kalmış bir şey değildir. O halde kendi içimize inelim: Orada dokunduğumuz nokta ne kadar derinde olursa, bizi tekrar satha gönderen itme o kadar kuvvetli olacaktır. İşte sezgi bu temastır, felsefenin sesidir.⁵⁰² Şuurun içinde var olan zekayla sezginin ortaya çıkmasıdır. Ayrıca Bergson şuurun önce tinsel iken daha sonra zihinle karşılaşınca maddileşir. Bu nedenle de tekrar içselleşebilmesi için onun farkındalığını artıran sezgi ortaya çıkar ve onu uykusundan uyandırarak felsefeyle buluşturur.

Sezgiler, bilinç altında cereyan eden dedüksiyon ve tümevarımın sonuçlarıdır.⁵⁰³ Zira sezgi şuurda gerçekleşen bazı akıl yürütmeler sonucunda gerçekleşir.

Bergson, şuurlu ben ile şuur eşliğinde kalan ben arasındaki farka dayanan daha az hünerli olmayan bir açıklama teklif eder. Bu benlerden biri, kendi bulunduğu şemadan ancak detaylı sırası geldikçe birden bire fotoğrafını çeker. Yani bu son ben, şuurdan ileridir ve kendini şuura bir çırpıda belli eder, ama ona kavranmaktan çıktığı şeyin hatırasını verir⁵⁰⁴. Burada Bergson, şuurlu ben derken sezgiyi kastetmektedir. Şuurlu ben sezgiyse şuurla sezginin ne kadar güçlü bir şekilde kaynaştıklarını ve ayıramayacaklarını ifade edebiliriz.

Araçsız şuur, bambaşka şeyi sezip kavrar. İç hayata içkin olduğu için, hayatı görmenin ötesinde içinde hissederek; fakat bu hayatı bir hareket olarak, hiç durmadan gerileyen bir geleceğin üzerindeki sürekli bir bindiriş olarak duyar. Ayrıca bu şuur, gerçekleşmekte olan ardışık hallerimizde neler gerçekleştiğini de bilmektedir. Çünkü bütünü ne olduğu konusunda bilgiye sahibiz.⁵⁰⁵ Tanrı insana olgun akıl, tam şuur, kuvvetli sezgi, parlak anlayış ve aydın görüş

⁵⁰² Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.343; Topçu, A.g.e s.95,79,115; Bergson, *Düşünce ve Devingen* s.34; Kök, A.g.e s.39

⁵⁰³ Köz, A.g.m s.53

⁵⁰⁴ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.168; Topçu, A.g.e., s.55

⁵⁰⁵ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.208-209

vermiştir⁵⁰⁶. Eğer biz şuurumuzu ve aklımızı doğru şekilde kullanırsak bu ikisinden daha aydınlatıcı olan sezgisel anlayış bize verilir. Yani aklımızı ne kadar iyi ve güzel şekilde kullanırsak sezgi bunun sonucunda bize verilen ödül olur. Belki, diyebiliriz ki şuurunu doğru kullanan birey, sonunda kendini ve dünyayı aydınlatan sezgiye sahip olur.

Şuur-sezgi ilişkisinde şöyle bir soru da sorabiliriz: Sezginin hep içgüdüden oluştuğunu ifade ettik. İçgüdüden var olan sezgide, bilinç var mıdır? Ya da sezgi, bilinci de içine alan bir bütünlük müdür? Bergson'un eserleri incelediğinde ve Bergson'la ilgili değerlendirmeler yapıldığında görülür ki sezgi içinde bilinç vardır ve sezgi, bilinci kapsamaktadır. Şöyle ki, bilinçli algılama, seçim anlamına gelir ve bilinç aslında bu pratik sezgiden oluşur⁵⁰⁷. Bilinçli algılamayı, kişi iradesiyle, yani bizzat kendi seçimiyle gerçekleştirir, hatta Bergson, daha ileri giderek bilincin somut bir sezgi olduğunu ileri sürer.

Sezgi, içsel durumun bilinci veya düşünsel bilgisidir⁵⁰⁸. Yani bilinci kapsamaktadır ve bilinçten üst bir noktada bulunmaktadır.

Yukarıda farklı özelliklerini ifade ettiğimiz bilinç ve sezgi kavramlarını uzlaştırabilir miyiz? Bergson'da da böyle bir kaynaştırma var mıdır? Biz bunu sezgisizin, sezgiliye bir geçişi olarak belirleyebiliriz. Gerçekte bütün tahlillerimiz de, hayat dediğimiz şeyde maddenin indiği inişi yeniden çıkan bir çabanın olduğunu göstermektedir. Çünkü maddilik, ilerlemenin aksi olan ve kesilmesiyle maddeyi yaratan bir ilerlemenin imkanını hatta zarureti gösterir gibi olur. Çünkü gezegenimiz üzerinde evrimleşen hayatın maddeye bağlı olduğu şüphesizdir. Bu bağlılık olmayıp da öz şuur, daha doğrusu bir şuur üstü olsaydı, hayat sadece yaratıcı bir faaliyet olurdu⁵⁰⁹. Burada Bergson hayat için sadece sezgiyi içeren tinsel yönümüzün değil, maddeyi içine alan bilincin de var olması gerektiğini belirtir. Çünkü hayatımız ve tüm evren bilinç ve bilinç üstünün varlığıyla devam etmektedir.

⁵⁰⁶ Nedvi, *A.g.e.*, s.9

⁵⁰⁷ Bergson, *Matter and, Memory*, s. 49

⁵⁰⁸ Kahveci, *A.g.m.*, s.126

⁵⁰⁹ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.317,356

Şuur-sezgi kaynaşması sonunda “ben”in “ben”le teması gerçekleşir⁵¹⁰. Çünkü şuur ve sezgi, düşünce dünyamızda, birbirinden ayrılmaz parçalardır. Çünkü biz şuurla, kendi benimizi; sezgiyle ise, bize çok yakın olan mutlak “ben”i, Tanrı’yı kavrayabiliriz. Yani bu benlerin buluşmasını, şuur-sezgi sempatisi sağlamaktadır.

Sezgiye doğru giden şuura özellikle zeka diyebiliriz. Fakat bu şuura sezgi de diyebiliriz, hatta sezgi dememiz gerekir. Ancak sezgiyle zeka şuurlu çalışmanın birbirine zıt iki istikametinde giderken, şuur tabiatı gereği aksine maddenin hareketlerine göre ayarlanır. Tam ve mükemmel bir insanlığa bu iki şuurlu faaliyet şeklinin tam bir gelişmesiyle erişilir. Eğer hayatın evrimi başka türlü olsaydı, ya daha çok zekalı veya daha çok sezgili bir insanlığa götürebilirdi. Gerçekte bugün bizim iştirak ettiğimiz insanlıkta sezgi, hemen hemen tamamıyla zekaya kurban edilmiştir. Bununla beraber şuur, sezgide yok olmamış, fakat belirsiz bir şekilde süreksiz halde kalmıştır⁵¹¹. Bergson şuurun zeka olduğunu düşündüğü gibi sezgi olabileceğini de düşünür. Ancak geçmiş ve günümüz felsefesinin, bilinci, sezginin o tılsımlı bütünlüğünden uzaklaştırarak, maddenin zifiri karanlığına bıraktığını ve asıl özünden uzaklaştırdığını görürüz. Bu da şuurunu belirsiz hale getirir. Fakat bilinç özüne dönecek ve sezgiyle kaynaşarak bu belirsizliği ortadan kaldıracak ve sürekli ileriye doğru gitmeyi başaracaktır.

Sezgi bilinç kaynaşması o kadar güçlüdür ki Bergson, sezginin kaynağının da yaşamsal hareketle olduğunu gösterir. Sezgi, artık insanın kendi var oluşunun bilincine varması değildir; yaşamsal hareketin kendi kendinin bilincine varmasıdır. Ama bu bilince varma yalnızca insanda gerçekleşebilir, çünkü yalnızca o, bakışını dinamikliği içinde süreye yönelttiği ölçüde, varlığın kendi dışındaki (insana ait olmayan) eğilimleriyle ilişki kurabilir. Sezgi, insana ait olmayana açılmanın yoludur⁵¹². Çünkü sezgi, bizim erişebildiğimiz birleşik bilinç alanından kaynaklanır⁵¹³. Bergson’da şuur, içsel merak ve sıkıntıdan fazla bir şey, sanki konuşan bir düşüncedir; derinliklerin sezgisi, fikrin ışığında

⁵¹⁰ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.271

⁵¹¹ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.343

⁵¹² Deleuze, A.g.e., s.31; Ott, A.g.e., s.102

⁵¹³ Newheld, A.g.e., s. 20, 132

aydınlanmaktadır⁵¹⁴. İçimizdeki sezgi, şuur vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır. Fakat kendi kendine gerçekleşmez, insanın bilinçli benini algılamasıyla ortaya çıkar.

O halde iç sezgi buna göre Tanrısal doğurma gücü içinde kendi doğuran bilincimizin modeline göre bir bilinci hissettirir⁵¹⁵. Hayatın her oluşumunda Tanrı'nın bize verdiği güçle sezgiyi görmek mümkündür.

Şuurun ihtiraslı bir hamle yaparak tabiat ve eşya ile kaynaştıktan sonra, onu sempatik bir birleşme içerisinde benlik haline koyması ve böylelikle benliğin, kainatın her tarafında kendi ihtiraslı varlığını hakim görmesidir. Bergson'un sezgisi ise, eşyanın tam orta yerinde, ikisinden de müstakil bir birleşmedir⁵¹⁶. Yani şuur ile sezginin evrenin zıt kutuplarını bir araya getirerek bu sayede de birbirleriyle kaynaşmasını sağlar.

Şuurun faaliyeti bununla da sınırlı değildir. Çünkü eşyadan elde edilen kavramların devamlı surette şuurda hayaller yarattıklarını da bu hayaller yardımıyla meydana gelen dinamik şemaların şuurunu yaratıcılığa götürdüklerini de görürüz⁵¹⁷. Kısaca bu hayaller, şuurumuzu yaratıcı evrimle, yani sezgiyle tanıştırır.

Sezgiden cesaret alarak şuurumuzla kendimiz arasındaki gerili bulunan örtüyü kaldırırız. Sezgi, bizi kendimizle karşı karşıya getirir⁵¹⁸ ve kendi öz insan olma ayrıcalığına kavuşmamızı sağlar.

Aslında sezgi, şuur altında geçen uzun ve meşakkatli bir hazırlanışın şuura yükselen neticesidir. Sezgi alelade bir görüşten öte bir şeydir. Bir itmeyi veya hareketi, belki bir kasırgayı, doğurucu bir teması andırır⁵¹⁹. Çünkü sezgi, yaratıcılığın şuurumuzda ilk habercisidir. Bu nedenle yaratıcılık ne kadar güçlü olursa sevinç de o kadar derindir. Yaratma sevinci, her sevincin üstündedir. Manevi sahada olduğu gibi madde aleminde de yaratıcının meyvesi olan çocuğunu kolları arasında sıkı tutan anne de böyle söylemektedir. Kısaca Bergson'a göre, filozof da sanki annenin duyduğu sevinç gibi kendi meydana getirdiği

⁵¹⁴ Topçu, A.g.e., s.30, 117

⁵¹⁵ Ott, A.g.e., s.87

⁵¹⁶ Topçu, A.g.e., s.114

⁵¹⁷ Topçu, A.g.e., s.83

⁵¹⁸ Topçu, A.g.e., s.86-87

⁵¹⁹ Topçu, A.g.e., s.88

düşünceyi sezgiyle meydana getirir⁵²⁰ Aynı şekilde bir ressamın resmini meydana getirmekte duyduğu sevinçte sezgiyle gerçekleşir.

Ayrıca bazen bir ismi, bir tarihi, bir sorunun çözümünü ve hatta bir icadı bilincimizde saatler, günler ve hatta yıllarca aradığımız halde bulamayız, ancak günün birinde hiç haberimiz olmadan aradığımız şey bilincimize geliverir⁵²¹ Bunu gerçekleştiren içgörü ile öğrenmeyi sağlayan sezgidir.

Özetle şuur ve sezgi kavramlarından, biri, dış dünyamızı diğeri iç dünyamızı aydınlatan, insanın bedensel ve ruhsal bütünlüğünü sağlayan ve bilim ile metafiziği uzlaştıran kavramlardır.

3.2.1. Sezgi-Zeka

Zeka, bize daha açık şekilde kendisini tanıttığı için, sezgiyi zeka ile tarif etmek, onu geniş zeka hareketi diye kabul etmek mümkün olacaktır. Bergson'un sezgisi, kelimenin geniş anlamıyla zeka hareketidir. Fakat bu, kendi eseri olmayanı yakalamak için tabii hareketinin tersine çevrilen ve kendi üzerinde kıvrılan bir zekanın hareketidir. Bir realitenin tecrübelerine sahip olmak, onun hakkında hükümler vermek, bir kelime ile ondan zihni elemanlar elde etmek lazımdır. Bergson'a göre sezgi, zekanın derin faaliyetinden başka bir şey değildir. Çünkü sezgi ince kavrayışın zekaya yansımasıdır. Böylece sezginin pek az parçasının genişlemiş olmasını, şiire ve sonra nesre yol açmış bulunmasını ister⁵²². Şuurun içinde var olan zekanın varlığıyla içimizde sezgiyi hissederiz. Böylece bazı insanlar sanatsal güce sahip olmuşlardır. Mesela çok güzel edebi eserler yazılabilmıştır. Zekada sezgi ortaya çıkmaktadır.

Zekayla ortaya çıkan sezgiyle eşyanın hakikatini kavradığımız andan itibaren zekamız kendine çekidüzen verir, kendini düzeltir ve yanılmasını akıl yoluyla cümlelendirir. Çünkü telkini almıştır, bunun kontrolünü kendisi sağlar. Bir pilotun havadan yerin altına düşürdüğü enkazı dalgıç nasıl gidip bulur ve ele geçirirse, kavramlar alemine dalan zeka da temasla noktası noktasına ve tahlil yaparak, varılan görüşün konusu olan şeyi inceler⁵²³. Bergson, zekada var

⁵²⁰ Topçu, A.g.e., s.89-90

⁵²¹ Şener, A.g.t, s.36

⁵²² Topçu, A.g.e., s.81; Deleuze, A.g.e., s.138; Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.109

⁵²³ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.84

olan yetenekleri ve onun gördüğü gerçekleri kabul ederken, sezgi bu arada devreye girerek zekanın sentez ve değerlendirme yapmasına yardımcı olmaktadır.

Zeka evrim esnasında ve evrensel şuur içinde meydana gelen aydınlık noktadan başka bir şey değildir. İnsanda bile bu aydınlık noktanın etrafında içgüdülerin şuurlarında oluşan bir çevre vardır. Zekanın irademizi hapsettiği çemberlerden de içgüdünün duygularıyla kurtuluruz. Çünkü bu sayede sembol ve kavramlar aleminden kurtularak kainatını kendi içinde düşünebiliriz⁵²⁴. Bergson'da zeka evrensel şuru oluştururken, zeka ile içgüdü birleşerek şuru kainatı ve insanı anlamayı sağlayan sezgiye götürmektedir.

Aklın özelliklerini ifade etmemiz gerekirse, akıl her şeyden önce yalnızca birbirine karşı sınırsız sınırlandırılmış olan kısımların birbirinin içinden açılmasını belirgin olarak tasarlayabilir⁵²⁵. Akıl, bir takım şeyleri sınıflandırabilme ve değerlendirme gücüne sahiptir. Ayrıca akıl eşit biçimlilikten ve yinelenmelerden besinini alarak yaşar. Bu nedenle ne oluş ne de doğuşu kavrayabilir⁵²⁶. Akıl maddesel sonuçlar ve sebeplerle ilgilenir. Kısaca bir şeyin akılla kavranabilmesi için elle tutulur gözle görülür olması gerekir. Akıl algılayamadığı yerde gideceği son noktanın bu olduğunu anlamalıdır.

Bergson'a göre bazı sanat dallarında da Bergson'a göre sezgiden tam manasıyla yararlanmak için zekadan yardım görmeliyiz.⁵²⁷ Çünkü sezgi ancak zeka vasıtasıyla ilinecektir. Sezgi fikirden de ileri bir şeydir. Bununla beraber sezgi ilenmek için, bir takım fikirler üzerine bindirmek zorunda kalacaktır. Hiç değilse, hala bir hayaller saçığının çevrelediği en somut fikirlere tercih yoluyla hitap edecektir. Kıyaslamalar ve istiareler burada ifade edilemeyecek olan şeyi ilham edeceklerdir⁵²⁸. Biz sezgiyi zekamızla kullanırız. Zekamız hayallerimizin somutlaşmasına katkıda bulunur. Zihnimiz de kıyaslamalar ve daha geniş aktivite yapmakta bize yardımcı olur. Şöyle ki şiirsel yaratı bir tür kendini unutmaya gerektirir ki nükteci genellikle bunu yapamaz, söylediklerinin ve

⁵²⁴ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.69

⁵²⁵ Ott, A.g.e., s. 45

⁵²⁶ Ott, A.g.e., s.46

⁵²⁷ Mayer, A.g.e., s.107

⁵²⁸ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.52-53

yaptıklarının ardından az çok kendini gösterir, bunlara yalnızca zekasını koyduğu için kendini veremez⁵²⁹. Bergson'a göre şiir yazmak için özel bir yetenek olan sezgi gücüne ihtiyaç varken, ancak komedi için sadece zeka yeterlidir. Ayrıca Bergson'a göre sanatçı sıradan bir insan değildir. O akıldan sezgiye nasıl geçilebileceğini bilen kişidir

Bergson'a göre zeki olmakla iş bitmez. Bazen zeka yanlış yollara sapabilir. Dolayısıyla bir insan zeki de olsa yanlış itikatların peşinden gidebilir. Yani zihin sonuçtan sonuca analizden analize giderken doğru davranışlar sergilemeyebilir. Burada bizim yardımımıza sezgi yetişir⁵³⁰. Sezgi bizim yanılmamızı engellemektedir. Zira zekanın yapamadığı bir takım şeyler vardır. Bunları sezgiyle yapabiliriz.

Bergson'a göre zihin bir takım şeyleri iki şekilde kavrar. Birincisi, kendi hürriyetimiz hakkında bizdeki alışılmış duyguyu içine alır ve tamamıyla tabiata uygun olarak gerçek aleme katılır; ikincisi bizleri öğrenilen bir rolü tekrar ettiğimize inandırır ve bizi makine durumuna getirir. Ancak seçim yapılan şey aynı zamanda sezilir. Doğrudan doğruya şuurda toptan eriyen ve hatta aynılaştan, bundan dolayı da kendi aralarında mantık bakımından bağdaşmayan teemmüllü şuurun ise bir andan itibaren biri hürriyet ile hareket edecek, öteki ise kendine zarureti alı koyacak bulunan iki farklı şahıs gibi benin ikiye parçalanmasıyla kendini gösterecek durumların karşılıklı olarak birbirine sızması, işte bundan ileri gelir⁵³¹. Bu nedenle entelektüel bir dünya düşüncesinin yetersizlikleri tanınırsa hayat ve bilinç için bir başka düşünce tarzı, içsezgiyi kabul eder. Aklın üzerinde içsezgi muzaffer olarak yükselmektedir. Sadece bu melekenin felsefe tarihinde kötüye kullanımı tek yanlış bir akıl kültürüdür ve en kapalı olguları anlaması onu bize kuşkulu ve hor görülür kılar. Ben ya da irade özgürlüğü bir çokları için yaşantısının ve görüşün kavramına dahildir⁵³².

Bergson'a göre, nesnenin realitesine sezgi sayesinde dokunabiliriz. Ancak Bergson için pratik sonuçlar, nesnenin realitesini sezgisel olarak sezilip

⁵²⁹ Bergson, *Gülme*, s.15, 58

⁵³⁰ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.98; *Yaratıcı Tekamül*, s.69

⁵³¹ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.197

⁵³² Ott, A.g.e., s.56

sezilmemesi bütünüyle aynı olduğu için tecrübe etmek de imkansızdır⁵³³. Yani Bergson için hakikati yaşamak demek ilkin dünyanın hakiki realitesini yaşamak demektir⁵³⁴. Burada Bergson sezgisellikle rasyonelliği aynı şeymiş gibi ifade etmektedir. Çünkü sonuçta her ikisi de eşyanın hakikatini farklı metotlarla açığa çıkarmaya çalışmaktadır. Ya da Bergson burada her ikisinin de aynı şey olduğunu ifade edenleri eleştirmek için mi kullanmaktadır bilemeyiz. Ancak ikisi arasındaki farklılığı algılamak mı imkansız yoksa nesnenin gerçekliğini tecrübe etmek mi imkansız? Bize göre birincisi olabilir. Her durumda bize verilen melekeler olan akıl ve sezgi bizim nesnenin gerçekliğini kavramamızı ve tecrübe etmemizi sağlayabilir. Çünkü bizde bu güç vardır.

Eşyanın hakikatini en güçlü şekilde sezgiyle algıladığımızı ifade ettikten sonra Bergson'a göre sezgi aklın aciz kaldığı yerde onun yerini alan bir tıkaç değildir. Bunun aksine geçerli bir melekedir, akıldan daha yüksekte durur⁵³⁵. Sezgi akla indirgenebilir mi? Sezgi aklın ötesinde bir şeydir. Sezgi, akılla hiçbir bağlantısı olmayan farklı bir oluş boyutu olduğu ve daha üstün olduğu için aklı etkileyebilir⁵³⁶. Kısaca sezgi akıldan üstün ve özel bir yetenektir.

*“Zeka, yapma bir şey vücuda getirmek, maddeyi şekillendirmek, eğip bükme ve nihayet istenilmediği gibi hakim olunacak bir alete dönüştürmek demektir. Bu icatlar her tarafta uyandırdıkları yeni fikirler ve yeni duygular geliştirirler. Bu icatların asıl sonucu sanki bizi kendimizin üstüne yükseltmek ve böylece ufhumuzu genişletmektir.”*⁵³⁷. Yani aklımız bilinenle ilgilidir, bilinmeyenle ilgili değildir. Sezgi ise bilinmeyenle, bilinmesi mümkün olmayanla çalışır. Belli bir zamanda bilinecek bir şey değildir. Bilinemezlik onun temel niteliğidir. Ve her zaman bilinmeyen olarak var olacaktır⁵³⁸.. Aklımız bilinenden bilinmeyene doğru yol alırken bilinmeyi en iyi şekilde ifade eden sezginin şefkatli kucakıyla karşılaşır. Böylece bilinmeyi sezgimizle keşfederek ortaya çıkarmış oluruz. Yani aklımızın yetmediği problemleri ve bizim ruhumuzu yansıtan güzellikleri ancak sezginin yaratıcı

⁵³³ Bergson, *Matter and Memory*, s.75; Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, cilt 2,s.311

⁵³⁴ Aydoğdu, Ag.m., s.180

⁵³⁵ Ott, A.g.e.,s.139

⁵³⁶ Osho, Ag.e.,s.Önsöz s.V

⁵³⁷ Bergson,*Yaratıcı Tekamül*, s.239; Ott, A.g.e.,s.109; Kök, A.g.e.,s. 51

⁵³⁸ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.41,47; Osho, A.g.e., Önsöz s.VIII

eğilimiyle gerçekleştirebiliriz. Zira zihindeki bilgiler sezginin katkısıyla yaratıcılığa ve yeni oluşumlara neden olur.

Bergson'a göre hayatın esas vasıflarını, daha doğrusu sezgisini yakalayabilmek için onun başlangıcına kadar gitmek lazımdır. Bergson'a göre bu vasıflar şunlardır: *“Birincisi, kudret toplamak ve bu kudreti günün birinde birdenbire patlatmak. Bu kudret nebatlarda doğrudan doğruya güneşten ve madenlerden alınmaktadır, hayvanlarda organizma vasıtasıyla, insanda ise cansızlar aleminde dilediğimiz hareketleri yapacak aletler vücuda getirmekle kazanılmaktadır; ikincisi, şuursuz ve otomat bir faaliyetten her gün bir parça daha sıyrılarak gittikçe artan bir şuura, yani düşünceli bir faaliyete gitmektir. Bu vasıflar toptan alındığı zaman görülür ki hayatın tekamülü hürriyet ve şuura yönelmiş, ilerleme ve sapmalarla giden maddi olmayan akıştır.”*⁵³⁹ Ayrıca Bergson'a göre insanın, yaşama atılımı zekanın verdiği güçte gerçekleşir. Ancak bunu zekayla yapamaz. Zeka daha çok ters surette ilerleyecektir; onun özel bir amacı vardır. Bu durumda zeka, kurgularla yükseldiği zaman, bize en fazla olasılıkları düşündürebilir, gerçeğe dokunamaz, ancak bunu sezgi gerçekleştirebilir⁵⁴⁰. Bergson'a göre maddi yaşamdan sıyrılıp şuurun derinliklerine giderek hayatın tekamülü ve hürriyetini ancak sezgiyle gerçekleştirebiliriz. Böylece zihin üstü gücümüz olan sezgiyle hem kendimiz hem de toplumun hayatsal değişimine tinsel olarak katkıda bulunabiliriz.

Bergson, zeka sezgi ilişkisiyle ilgili olarak Fransisco'da meydana gelen depremde yaşadıklarını ve bu olayda hissettiği duygu ve düşüncesini örnek verir. *“Bu deprem kırk sekiz saniyeden fazla sürdü. Böyle bir durumda, duyu ve heyecan o kadar güçlüydü ki olayın cereyan ettiği kısa zaman diliminde ne bir şey düşündüm ne de bir şey istedim. Heyecanım tamamen sevinç ve hayranlıktı. Soyut bir düşüncenin, yer sarsıntısı gibi saf ve sözel bir bileşkenin bir kez duysal gerçekliğe dönüştüğünde somut bir kanıtlamanın nesnesi haline geldiğinde alabildiği yaşam yoğunluğu karşısında duyulan bir hayranlıktı. Hiç korkmamıştım, yalnızca hoş geldiniz derken aşırı bir zevk duydum. Bu anda düşünme gücünü bulduğum andan itibaren, geriye dönerek bilincimin olaya*

⁵³⁹ Bergson, Yaratıcı Tekamül, XLV- XLVI, XLIX; s.343

⁵⁴⁰ Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, s.175,187; Sunar, “Evrimsellik ve Bergson”, s.105

gösterdiği bu konukseverliğin çok özel olan bazı boyutlarını fark ettim. Bu olay spontane ve de kaçınılmaz ve karşı konulmaz bir şeydi. Deprem kendi enerjisini sabit tutmuş üstelik doğrudan bana gelmişti. Arkamdan içeriye sızmıştı ve içeri girince artık inandırıcı bir şekilde ortaya çıkabilmiş ve beni, tek başına ele geçirmişti. Hiçbir zaman, hiçbir insan eylemi, arkasında kaynak ve köken olarak bu kadar net biçimde canlı bir etkenin olduğunu göstermemişti.”⁵⁴¹. Herhangi bir zor anımızda bir takım şeylerden mahrum kaldığımızda sezgisel düşünceyle kendimizde veya çevremizde var olan değişiklikleri ve güzellikleri sezebiliriz. Yani kendi bilincimize varabiliriz.

Bergson’a göre, sezgide genel fikirleri kavramak ve anlamlandırmak varken; zihin ise, edimlerinin hallerinin ve karmakarışık yolların elden kaçırılmaması gereken ipliklerdir⁵⁴². Sezgi de sürekli olarak genel bir düşünceyi algılamak söz konusuysa zihin de karmakarışıklık vardır. Bu nedenle her an karışabilecek ipliğe benzetilmektedir. Çünkü akılda genelden özele özelden genele doğru yönelme vardır. Sezgideki gibi, hemen sonuç elde edemezsiniz. Çünkü akıl, basamak şeklinde ilerlemektedir.

Bergson’a göre, “*ahlakta saf statığın zihin-altı ve saf dinamiğin zihin-üstü olacağını ifade edebiliriz. İlki doğa tarafından istenen, diğeri insan dehasının katkısıdır. İlki, içgüdü iken, yani zekadan daha az bir şeydir. İkincisi, atılım sezgi ve heyecandır.*”⁵⁴³. Bergson’a göre “*birincisi, zekanın insana yaşatabileceği tehlikeleri savuşturmaya yönelikti; bu dinin zihin-altıydı. Burada bir an için ileriye hareket durur; o sırada insan, zekasıyla ve bu zekanın neden olabileceği tehlikelerle ve bu tehlikelere çare olabilecek çözümleri bütünüyle ortaya koyar. Daha sonra büyük bir çabayla insan yeniden evrimsel akıma dahil olması Bu da kuşkusuz yüksek bir entelektüelliğe bağlanan ama ondan ayrı olan, dinamik dindir. Diğeri ise zihin-üstüdür.*”⁵⁴⁴. “*Yani akıl ve içsezgi üzerine açıklanan her şey belirli bir anlamda aynı zamanda din içinde geçerli olmaktadır, modern din için. Akıl Tanrısı iradenin de Tanrısıdır. Bir iç bakışta bütün dünyevi ve ruhani hayatın kabarma noktası olarak kavranan Tanrı*

⁵⁴¹ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.137

⁵⁴² Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.69

⁵⁴³ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, s.56

⁵⁴⁴ Bergson, *Ahlakın Ve Dinin İki Kaynağı*, s. 165

Modern Tanrıdır. O dünyanın içinde Bergson ile görünürlüğü içinde oluş sadece içsezgiye açıktır."⁵⁴⁵

İlk olarak Bergson'a göre ahlakın oluşumunu sağlayan zekamızdır. Ancak zekayı bir üst güçle sezgiyle uzlaştırsak gerçek ahlakı oluşturabiliriz. Ahlakı sadece oluşturmak yetmez. Onu içselleştirmek gerekir. Bunu da sezgi sağlayabilir. Bergson'un dini zihin-altı ve zihin-üstü olarak ifade etmesinin nedeni de dini akli olarak kabul etmek ve daha sonra da deneyimsel olarak sezgiyle içselleştirmek istemesinden kaynaklanır. Aklın Tanrısı ifadesine katılmamaktayız. Çünkü Bergson, mutlak iradi güç olarak Tanrı'yı kabul eder. Biz buna modernize olmuş bir Tanrı anlayışı diyemeyiz. Ancak dini akılla ilişkilendirmiş olması, onu modern kılmıştır.

Son olarak Bergson, aklın sezgi vasıtasıyla nasıl kullanılır hale getirilebileceğini şöyle ifade etmektedir: *"Biz hipotez yoluyla bir oluşumu, yeni baştan kurma işine ters yönden işe başlayalım; bu şekilde gerçekten kavranılan kelimelerin parçalarına inelim; bu parçalar üzerinde de hiç durmadan işaretler yapalım ve zekanın takip edeceği yolun eğrisini bu eğrinin bütün dolaşıkları ile birlikte çizmek üzere bu parçaları birer belirtme çubuğu olarak kullanırsak özden ve güvenli olur."*⁵⁴⁶. Zekayı kullanılır hale getiren de sezgidir. Çünkü sezgi, öğrenmek ya da hakkında değerlendirme yapmak istediğimiz kavramları bütünüyle bildiği için bu kavramları parçalara ayırmak ve bir takım sonuçları çıkarmayı başarandır

3.2.2. Bilgi Kaynağı Olarak Akıl ve Sezgi

Akıl ve sezgi felsefede bilgi kaynağı olarak geçmişte de günümüzde de kullanılır. Özellikle akıl hem maddeselliği hem de gerçekliği savunduğu için daha çok kullanılmıştır. Felsefede akli bilgi kaynağı olarak kullananlar realistlerdir. Sezgiyi bilgi kaynağı olarak kullananlar ise çok fazla değildir. Biz sezgicileri idealistler diyebiliriz. Ancak bize göre felsefe için tek bir bilgi kaynağı düşünemeyiz. Her ikisi de farklı yönlerden bilgimizdeki eksiklikleri tamamlar.

⁵⁴⁵ Ott, A.g.e., s.59

⁵⁴⁶ Bergson, *Zihin Kudreti*, s.242-243; Topçu, A.g.e., s.77

Bergson’a göre sezgi özü gereği sonsuz bir yaratmadır. Organik alemin verimli, son derece zengin ve hiçbir zekanın tasarlayamayacağı kadar yüksek olduğunu ifade etmek isteriz. Çünkü zekanın kendisi de bu birliğin mahsüllerinden biridir⁵⁴⁷. Bilgi kaynağı olarak sezgi, zekayı da içine alan sonsuz meydana getirmedir. Yani sezgi ulaşılamayacak kadar yüksekte durur.

Bergson’a göre “*muhakememiz bizi daima bilinenin çemberi içine hapseder. Bu çemberi kırmak ancak her hangi bir işe girişmekle olabilir. Eğer ömrünüzde yüzen bir adam görmediyseniz, yüzmeyi imkansız bulursunuz. Çünkü yüzmeyi öğrenmek için su üzerinde durabilmekle işe başlamak gerekir. Fakat bu akıl yürütmelerden ömrünüz oldukça ayrılamaz ve hiçbir zaman suya giremezsiniz. Oysa böyle düşünecek yerde hiç korkmadan, kendinizi sıkmadan suya atılırsanız göreceksiniz ki suyun üzerinde önce çırpınacak, şöyle böyle duracak sonra da bu yeni duruma gitgide uymaya çabalayarak nihayet yüzmeyi öğreneceksiniz. Bunun gibi zekadan başka bir vasıta ile bilmeyi istemek, teorik olarak saçma görünebilir. Fakat tehlike açıkça göze alınırsa muhakemenin bağlandığı çözemediği düğümü belki yaşama atılımı çözecektir.*”⁵⁴⁸. Bergson yaşam atılımı derken sezgiyi kastetmektedir. Çünkü akli bilgide bir takım teorik adımlar varken, sezgide bütünlüğü içerisine alan yaşamsal ilerleme vardır.

Bu anlamda İbni Sina’ya göre iki tür bilgi vardır. Biri, akli bilgi; diğeri ,sezgisel bilgidir. Akli bilgi, normal insanın aklın derecelerini aşarak faal akıl ile temas kurması sonucu elde edilen kavramlı bilgidir. Bunun üst derecedeki örneği filozofun bilgisidir. Sezgisel bilgi ise, vahiy ve ilham diye kendi arasında ikiye ayrılır. Vahiy, peygamberlerin Cebrail’le temas kurması sonucu doğrudan doğruya edindiği bilgidir. İlham ise, hem peygamberlere hem de velilere has bir bilgidir. Bununla birlikte Peygamberler akli bilgilere de sezgi yoluyla, filozoflar ise sezgisel bilgilere de akıl gücüyle nadiren de sezgiyle ulaşmak bakımından hem birbirlerine yakınlık hem de farklılık arzederler⁵⁴⁹. İbni Sina’ya göre akli bilgiyi bütün insanlar kullanabilir. Sezgisel bilgiye akılla ulaşmaya çalışmaktadır. Bergson da buna benzer bir şey yapar. Yani sezgisel

⁵⁴⁷ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, s.143

⁵⁴⁸ Kök, A.g.e., s.127-128

⁵⁴⁹ Kök, A.g.e.,s.127-128

bilgiye akılla ulaşmaktadır. Zekanın görevini başka bir adla göstermek acaba daha iyi olmaz mı? Bize göre bu kelime sezgi olabilir. Çünkü zeka ,kendi konusu olan maddeyi anlamdırırken metafiziği ifade edemez. Dolayısıyla Bergson, zekayı hiçe saymadığı ancak onun yanında başka bilgi melekesinin de var olduğunu görebiliriz. Biz böylece bir yandan öz zekaya bağlı olan ilimle mekanik sanatını; öte yandan da sezgiye başvuran metafiziği elde ederiz. Bu iki uç arasına manevi hayat, toplum hayatı ve hatta organizma hayatı ilimleri gelip yerlerini alırlar. Organizmayla ilgili ilimler akıl işi iken, ötekileri ise sezi işidir. Fakat sezi işi olsun akıl işi olsun bilginin damgası açıklık olacaktır⁵⁵⁰. Akıl maddeselliği, sezgi ise metafiziği anlamamızı sağlamaktadır. Her ikisinde de açıklık vardır. Kısaca Bergson'a göre aklımızla erişemediğimize sezgiyle ulaşırız. Bergson, dini ve ahlaki akılla temellendirir, fakat aslında dine, ahlaka ve sosyal yaşama etki eden ve yön veren biricik güç sezgidir.

Bergson'a göre ilim bilgisinde başka bir bilgi daha vardır. O da felsefe bilgisidir. Zekadan ayrı bir bilgi vasıtası vardır, o da sezgidir. Zeka, yalnız dış dünya ile uğraşır; dış dünya ile uğraştığı için de kendi iç dünyamızı incelemeye çok az vakit bulur. Hayatımızın ya da iç dünyamızın bilgi vasıtası zeka olmadığından bu alandaki bilgiye ve mutlak hakikate sezgiyle ulaşabiliriz⁵⁵¹. Burada ise Bergson, akılla sezgi arasında kesin ayrımı belirtir. Şöyle ki, kendi dış dünyamızla ilgili bilgiyi ve özellikle somut şeyleri aklımızla anlar ve kavrarız. Ancak iç yaşamımızla ilgili olarak oluşumları ise sezgi sağlar. Çünkü mutlak hakikate ulaşmayı sağlayan yegane güç sezgidir.

Bergson, bu durumu daha ileriye götürerek felsefenin matematiğin gittiği yönün tersine gidecek, akıl yerine sezgiyi ele alıp, ilkel toplum bilgisinin aksi yönde gidecektir. Böylece şiddetlendirilmiş olan sezgi ile zeka arsında dil yine de kalacaktı. Gerçekten de o daima ne idiyse öyle kalır. İlk kendisi ile karışmakta olan ve onun etkisine katlanmakta bulunan zeka, ilimde kendini gösterir ve böylece maddeyi yakalayıp ele geçirir. Kendisine kendi etkisini o zaman duyurmakta bulunan sezi, felsefe bakımından genişlemeyi ve zihin ile aynı derecede yaygınlaşmayı isteyecektir. Ancak her ikisi arasında bir ortaklık

⁵⁵⁰ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.106-107; Güçlü, Uzun, Yolsal, A.g.e., s.206

⁵⁵¹ Bergson, *Yaratıcı Tekamül Önsöz*, s.X; *Düşünce ve Devingen*, s.101; Ott, A.g.e., s.50; Bayraktar, A.g.m., s.67,69

vardır⁵⁵². Sezgi, felsefeyle; zeka ise maddi ilimlerle ilgilenirse de dil vasıtasıyla aralarında bir ortaklık meydana getirebiliriz. Böylece Bergson göre, zekayla sezgiyi kaynaştırarak felsefeyi gerçekleştirmekteki zorluklardan kurtulabiliriz. Ayrıca bu tarzda bir felsefe yalnız spekülasyonları kolaylaştırmakla kalmayacak iş yapmak ve yaşamak içinde daha kuvvetli bilgi kaynağı olacaktır⁵⁵³. Bergson'a göre sezgide ilmin verilerini ihmal edip uydurma bir takım içten aydınlanma mantıklarının karanlıklarına dalmak söz konusu değildir. Sezgi ancak çok geniş araştırmalar, pek zor ve zahmetli tahlillerle elde edilir. Hatta zihnin bütün teknik yaratıcı çalışmaları sezgiyi hazırlayıcı olur. Bergson, sezgiyi daima mekik oyununa benzettir. Onda zeka-sanat ahlakının kaideleri son sınıra kadar, ilham rüzgarlarıyla sürüklenen, gelen veya gelmeyen bu ayartıcı hareketin doğmasını hazırlar⁵⁵⁴. Her ne kadar her ikisi de bize farklı yönlerden katkı sağlamakta ise de bizim iç ve dış dünyamızın bütünlüğünü sağlayabilmek için zeka ile sezgiyi kaynaştırmamız gerekmektedir. Bu da bizi felsefeyi yanlış anlamaktan bizi kurtarır. Böylece tüm insanlık tarafından doğru anlaşılan bir felsefenin oluşumuna katkı sağlar. Böyle bir felsefede hayatı daha doğru ve amacına uygun bir şekilde kavramamızı ve yaşamamızı sağlayabilir.

Nitekim Bergson'un yaşadığı evren kendiliğinden olan ve her an değişen dinamik bir evren olduğu için, bu alemin asıl hakikatleri zekanın bulduğu soyut ve sabit kavramlar değil, ancak sezginin kavradığı realitelerdir. Bergson, ilimde ne kadar pratiklik ve faydacılık taraflısı ise, felsefede de o ölçüde teorik ve içtendir. Çünkü ona göre sezginin keşifleri felsefenin öz hakikatleridir⁵⁵⁵. Bergson bu hususta haklıdır. Çünkü kosmosda her an değişim ve yeni oluşumlar meydana gelir. Bu yüzden onun sezgisi gerek birey gerek toplum gerekse evren için somut gerçeklikler meydana getirmelidir. Yani hem toplum hem de birey için fayda sağlamaktır. Ayrıca sezgiyle felsefenin hakikatlerini birleştirmekte haklıdır. Çünkü felsefenin hakikatleri sezgiyle en güzele ve en mükemmelliğe ulaştırabiliriz.

⁵⁵² Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.117, 177

⁵⁵³ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, Önsöz.s.X, s.348

⁵⁵⁴ Topçu, A.g.e.,s.84

⁵⁵⁵ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, Önsöz, LII

Ayrıca Bergson’a göre, bilgi kaynağı olarak zekamız, “kendini devinen gerçekliğin içine yerleştirilebilir ve sürekli değişen yönelimine uyum sağlayabilir. Kısaca zeka, süreyi bizim sezgi dediğimiz anlıksal duyumdaklık yoluyla kavrayabilir. Fakat süreyi kavramak kolay değildir. Zihin kendini zorlamak ve alışılan düşünme işleminin yönünü tersine çevirmek, aralıksız olarak bütün kavramlarını düzeltmek ya da onların biçimini değiştirmek zorundadır. Ancak bu yolla gerçeği bütün dolambaçlarında izleyebilecek ve şeylerin içe yönelik yaşamların gerçek devinimine uyum sağlayabilecek kavramları elde edebilir. Dolayısıyla bu yolla, çeşitli felsefi okulların arasında çıkan anlaşmazlıklarından arınan ve sorunların ortaya koyduğu yapay dile getirmelerinden kurtulmuş olacaktır. Bu yüzden felsefe yapmak düşüncenin alışılmış yönünü tersine çevirmektir.”⁵⁵⁶. Bu nedenle Bergson sezgici filozof olmaktan ziyade kifayetsizliğini ve sezginin cazibesini hissetmiş bir filozoftur⁵⁵⁷. Yani akılla kavranılmayan bir şey sezgiyle yaşanabilir. Böylece Bergson, sezgiye bir kritik anda felsefeye tekrar vatan hakkı sağlar⁵⁵⁸. Zira felsefe üst düşünme etkinliği olduğu için akla değil sezgiye dayanması gerekir. Böyle bir felsefede hürriyete yeniliğe ve evrenin imkanlarına önem verecektir⁵⁵⁹. Kısaca felsefe, sezgiye dayanmalıdır. Çünkü sezgi felsefesi bizim bilinçsel olarak irade özgürlüğümüzü ve her an meydana gelen değişim ve yeniliğe ayak uydurmamızı sağlayabilir.

Yine Bergson’a göre aklımızla bilemediğimiz metafiziği sezgiyle biliriz. Çünkü akıl, nesneler hakkındaki soyut fikirleri ilim yoluyla inceler, fakat bu nesnelerin metafizik yoluyla incelenip araştırılmasına gücü yetmez⁵⁶⁰. Çünkü metafizik tahlilleri akıl vasıtasıyla değil, sezgiyle gerçekleştirilir. Dolayısıyla metafiziğin de sorduğu iki soru vardır: **Dünya nereden gelir, nereye gider?** Bergson ilk soruyu yanıtsız bırakır. Çünkü kainatın geçmişini araştırır ve bizi arkaya bakmaya zorlar. Zekayı **arkaya bakan bir meleke** olarak tasvir eden Bergson, zihinciliğe şiddetle karşıdır; felsefede istenen bilginin zeka bilgisi

⁵⁵⁶ Bergson, *Metafiziğe Giriş*, s.44

⁵⁵⁷ Topçu, A.g.e.,s.58

⁵⁵⁸ Ott, A.g.e., s.139

⁵⁵⁹ Mayer, A.g.e., s.117

⁵⁶⁰ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.224

olmayıp içgüdünün şuurlaşmış kemali demek olan **sezgi** olduğuna inanır⁵⁶¹. Yani zeka, şuura erer; şuur da sezgiye yönelir⁵⁶². Bergson'a göre zeka, devamlı olarak geçmişti tetkik ederek ilerler. Fakat sezgi öyle değildir. Sezgi, daima ileriye ve gelişmeye meyillidir. Ve içgüdü şuurlaşınca sezgiyi de oluşturmuş oluruz.

3.2.3. Şuur- Süre-Sezgi

Biz şuur sezgi ve süreyi birbirinden ayrı düşünemeyiz. Çünkü sezgi, süreyle birlikte tüm yaşamımız içinde etkiliyken; şuur ise, maddesel yaşam ve süreyle sezginin var oluşunda etkilidir. Çünkü *“bütün hayatımızı baştan başa, şuurumuzun ilk uyanışından beri belirsizcesine uzatılan bir konuşma gibi bir şeydir. Sezginin süresi tözdendir, öz süre olduğu için de bölünmezdir. Fakat zeka biz iç hayata bağlı kaldığımız vakit süre hakkında kendi sezgimizle birlikte olan güvenç kuvveti çok daha uzaklara yayılmaktaydı.”*⁵⁶³ Böylece şuur, hayata ilk gözlerimizi açmamızla birlikte var olduğu sürenin ve iç hayatın varlığının da sezginin verdiği güce bağlı olduğunu ifade eder.

Şuurun algıladığı mekanlaştırılan bir zamanda kendi durumlarımızdan yana yapmakta olduğumuz üst üste bindirmelerinin altında iç hayatı yeni baştan sezip yakalamak söz konusu olur. Çünkü sezgi geçmişin şimdiye girdiği ve onunla bölünmemiş ve bölünmez kaldığı bir melodinin bölünmez ve yok edilemez sürekliliğidir⁵⁶⁴. Şuur, mekanlaşmış zamanı kavrarken; sezgi ise süreyi anlar, süreyle yaşar. Ayrıca sezgi, *“bilincin dolaysız verilerine ışık tutarken bilincin dışındaki dünyaya, maddeye ve uzama kapalı kalmaktadır. Bilinç, uzamda yer almaz; onun varlığı ancak zaman da ortaya çıkar. Dış dünya ya da madde ise temelde uzamsaldır. Ama bu uzamsallık da bilincinkine benzemeyen, yapay bir zamanın kaynağını oluşturur. Çoğu kez bilinci, dışsal zaman içinde alırız. Böylece Bergson sezgiyle elde ettiği en önemli sonuç, bu zamanın ötesinde kendine özgü içsel zamana sahip olduğudur.”*⁵⁶⁵ Sezgi süreyle

⁵⁶¹ Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, Ösöz s.XLXII

⁵⁶² Topçu, A.g.e.,s.66

⁵⁶³ Bergson, *Düşünce ve Devingen*, s.101

⁵⁶⁴ Bergson, *Düşünce ve Devingen* s.95; Cavit Sunar, “Bergson’da Zeka ve Sezgi”, s.42; Topçu, A.g.e s.17

⁵⁶⁵ Deleuze, A.g.e., s.23-24

ilişkilendirilirken, şuur matematik zamanla ilişkilendirilmektedir. Ayrıca sezgi, süre, bilinç ve bilincin kavradığı matematiksel zamanı içine alır.

Bilinç süreyi kavrayabilir mi? Bilinç, süreyi onu durdurmadan, kendisine dönerek kavrar; bu da ancak sezgi içerisinde mümkün olur. Böylelikle zaman sezgisi, içsel yaşamın akışı olup çıkar.⁵⁶⁶ Çünkü “*Bergson’a göre gerçekliğin temelinde kendi kendini yenileyen bir yaratma söz konusudur; buna bağlı olarak da gerçeklik önceden yaşanılacak bir şey olmayıp; kendi süresinde yaşanan, bu sürenin dışına çıkılarak anlaşılmaya çalışıldığında, anlama gücümüz için içi boş bir kurgulamaya dönüşen yaşamın kendisidir.*”⁵⁶⁷ Yani süre, bilinçle açıklanmaya çalışıldığında doğru bir tasarım gerçekleştiremeyiz. Çünkü yaşamın süregenliğini ancak sezgiyle kavrayabiliriz.

3.2.4. Beden – Ruh

Bilinç ve sezgi ilişkisinden bahsederken bu kavramaları beden ve ruhla eşleştirerek değerlendirmek uygun olacaktır. düşündük. Çünkü Bergson’da böyle bir ilişkilendirme vardır ve bunun şuur-sezgi bağlamında ifade edilmesi uygun olacaktır.

Bergson ‘Madde ve Hafıza’ adlı eserinde şöyle bir ifadeyle karşılaşırız. Bedenin bilinçle ve ruhun ise sezgiyle buluştukları görülür. Sezgi ve bilinç maddeye neden olan bu paylaşımın her ikisinde de var olduğu görülür.⁵⁶⁸ Bergson’a göre sezgi ve bilincin hem maddesel hem de ruhsal olarak bizim yaşamımızda bir paya sahiptir. Yani sezgi ve bilinç olmasa, ruh ve beden biraraya gelemmez. Çünkü biz insan olarak beden ve ruhtan meydana gelen bir bütünü. Bilinç, bedenimizle hareket ederken, sezgi de ruhumuzla hareket halindedir. Bu nedenle bedenle- ruhu nasıl ayrı düşünemezsek, bilinçle de sezgiyi ayrı düşünemeyiz.

Yine Bergson’a göre şuur, dış dünyayı algılayabilir. Zira şuurun bazı şeyleri algılamada yetersizliği vardır. Şuurun algılayamadığını ruh algılar. Ruhun algılaması da sezgiyledir⁵⁶⁹. Bergson’a göre sezgide içsel algılama varken, şuur da dışsal algılama vardır. Şuurla sadece dış dünyaya algısı olduğu

⁵⁶⁶ Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, cilt2 s.306

⁵⁶⁷ Atıcı, A.g.m, s.52; Ott, A.g.e s.30

⁵⁶⁸ Bergson, *Matter and Memory* s.219

⁵⁶⁹ Bergson, *Matter and Memory* s.38

için Bergson'a göre yetersizdir. Bu nedenle ruha ihtiyaç duyar. Çünkü ruh içsel algılamamızı gerçekleştirir. Ruhun bunu gerçekleştirmesini sağlayan da iç aydınlanması olan sezgidir.

Ayrıca Bergson'a göre ruh, hayatın kendisini sezgide görecektir.⁵⁷⁰ Hayatımızın anlamı ve gelişimini sezgi sağladığına göre elbetteki ruh varlığını sezgiyle gün yüzüne çıkartabilir. Zira ruhumuzla pek çok estetik eylemi gerçekleştirmekteyiz.

Bergson'a göre bir beden ve ruha sahipsek canlıyız demektir.⁵⁷¹ Böylece şuur ve sezgiye sahip olmak tam manasıyla hayatta olmaktır. Yani kendi özünü ve kendi varlığını gerçek beniyile algılayabilmektir. Ruh, beden olumsuz yönlerine güzellik ve insaniyet katarak canlılığımızı artırabilir.

Bergson şuur-sezgi ilişkisinin 'Zihin Kudreti' adlı eserinde beden-ruh şeklinde şöyle ifade etmektedir: "*Bir davette olduğumuzu düşünelim. Etrafımızı çevirmiş bulunan şahısların hepsi ile şu anda tanışmak bizce imkansızdır. Bununla beraber biz kendimizi bu şahıslardan ayırt edebiliriz. Bundan dolayı da, bu şahısların bize göre hangi yeri işgal ettiklerini fark ederiz. İşte beden ile ruh için de durum böyledir. Birinin ve ötekinin özünü belirlemek, bizi uzaklara sürükleyecek bir teşebbüstür.*"⁵⁷². Yani beden ile ruh aslında ayrı kavramlardır. Bu ikisini tamamiyle bütünleştirmek ya da kaynaştırmak mümkün değildir. Fakat zamanla bunlar kaynaşırlar ve bir bütün oluştururlar. Burada Bergson'da bir dualizm vardır diyebilir miyiz? Eğer bunu ifade edersek şuur ile sezgi için de söyleyebilir miyiz? Çünkü Bergson'da böyle bir ikiciliğin var olduğu söylenmektedir. Deleuze, bunlardan biridir. Deleuze'a göre bunu mutlak manada düalizm olarak düşünemeyiz. Çünkü bu düalizm, birinci türde, *saf olmayan bir karışımın parçalarına ayrılmasına dayanan, kendi üzerine dönen bir düalizmdir; öteki ise, yalın olanın ya da saf olanın farklılaşmasından kaynaklanan oluşumsal bir düalizm vardır*⁵⁷³. O zaman ilkine, bilinç ve bilinç halleriyle örneklendirirsek; ikincisini ise, bilinç-sezgi, beden-ruh, zaman-süre ile örneklendiririz.

⁵⁷⁰ Bergson, *Yaratıcı Tekamül* s.344; *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri* s.23-24

⁵⁷¹ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı* s.12-121, 156, 133; *Zihin Kudreti*,s.40

⁵⁷² Bergson, *Zihin Kudreti* s.47

⁵⁷³ Deleuze, A.g.e., s.123-124

Ayrıca felsefede, insanın bedenini biçimlendiren bir ruhun, yerçekiminden etkilenmediği için ağırlığı bulunmayan, son derece yumuşak, her zaman devingen ruhun çabasını görebiliriz. Bu ruh, canlandırdığı bedene tüy gibi hafıflediğinden bir şey katar. Çünkü şuurun gevşemesini ve rahatlamasını sağlayan da felsefenin etkisiyle sezgidir⁵⁷⁴. Felsefe hiçbir şeye bağlı olmadan hareke ettiği için, biz sezgiyle donanan bir felsefeyi ruhla özdeşleştirebiliriz. Çünkü felsefe, sığ düşünce eğlimi olduğu için, bedeni kötü duygulardan arındırarak biz de ruhi arınma sağlar.

Sezgi, ruhta yaşamakta olduğumuz bir olayın doğrudan doğruya elde edilmiş bilgisidir. Çünkü sezgi,düşündüğünü bilme, kendinde yaşamakta olduğun ızdırabı duymak veya bir karar verdiğinide farkında olmandır. Bu da şuurun esaslı karakteridir. Zira bir şuur halinin “ben”de varlığını kabul etmen, o hali yaşadığının farkında olmanla kabildir. Bu manada o da düşünmek değil, belki düşündüğünü düşünmektir denebilir.⁵⁷⁵ Şuurun fonksiyonunu gerçekleştirilmesi için sezgiye ihtiyacı vardır. Sezgi, şuurun ruhsal olarak olgunlaşmasıdır. Ayrıca şuur, düşünmekse; sezgi, şuur üstü bir düşünmektir.

Mustafa Şekip Tunç’a göre ise, ruhun gayesi hürriyettir. Onun ruh hürriyetinden kastettiği şey, ruhu bedeninin maddi bağlarından kurtararak ideallerimize hizmet edecek bir hale getirmektir⁵⁷⁶. Çünkü ruh, sezgi gibi hür hareket etmektedir.

⁵⁷⁴ Bergson, *Gülme* s.22; *Zihin Kudreti*, s.47

⁵⁷⁵ Topçu, A.g.e., s.65; Kök, A.g.e , s.144

⁵⁷⁶ Bayraktar, A.g.m., s.69

SONUÇ

Yaptığımız bu çalışmada kendi farkındalığımızı ifade eden bilincin biyolojik bir fenomen olmadığı, aksine psikolojik bir kavram olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda fizyolojik olarak bilincin bir yeri olabileceğini tartışan Bergson bunu kabul etmeyerek şuurun psikolojik hallerle var olduğunu düşünmemiz gerektiğini önerir.

Şuur ve beynin birbiri yerine kullanıldığı ancak şuurun beynin bir niteliği olmadığı ve maddesel olarak belirtilmese de öznel, birlik, niyetlilik ve aynılık gibi kısım özellikleri olduğu dile getirilmiştir. Hatta bunun ötesinde Bergson'a kadar kendi kendine bir şey gerçekleştiremediği düşünülen şuurun, varlığımızın, evrendeki hareketliliğimizin nedeni olduğu ve hem maddi hem de tinsel yönümüzü geliştirdiği görülmüştür. Kısaca bilinçle kendi benimizi ve evreni anlamlandırabileceğimiz ortaya çıkmıştır.

Şuurun tek başına var olmadığı, onun oluşumunu sağlayan ya da onun işlevselliğini artıranın şuur halleri olduğu da Bergson'un çalışmasıyla anlaşılmıştır. Bergson'a göre şuur, belli bir noktada şuur hallerinin bütünleşmesinden meydana gelir. Bunlar, duyum, mekan, zaman, zihin, algı ve bellektir. Bunlardan duyumlar, şuurun dış dünyaya uyumunu sağlar. Bergson'un sözünü ettiği mekanın, bütün canlıların şuurlu hareketliliklerinin gerçekleştiği evren olduğu da çalışmamız sonucunda ortaya çıktı. Zaman ise, bu mekan içinde gerçekleşen bildiğimiz yirmidört saatlik zaman dilimi olduğu gibi, buna aynı zamanda mekanlaşmış zaman denilidiğini de belirledik. Bergson'da özellikle üzerinde durulan ve şuurun ondan meydana geldiğini düşündüğü zihin kavramını detaylı olarak inceledik. Ancak zihni, belli bir noktada birbirini tamamlayan zeka ve akılla karşılaştırdık. Çünkü Bergson'da zihin, akıl, zeka yerine kullanılmıştır. Bergson akılla daha çok maddi kavramları anlamlandırırken, zekanın herhangi bir işi yapabilmekteki potansiyel güç olduğunu belirtmekte bu nedenle, akıl ve zihni şuur için, zekayı da sezginin açığa çıkması için kullanmaktadır. Algı ise dış dünyadan elde ettiğimiz izlenimlerdir ve bunlar duyumlar vasıtasıyla gerçekleşir. Ancak algılamının gerçekleşmesinde sadece duyumlar etkili değildir, duyumlarla birlikte bu

algıları tesbit eden ve düzenleyen zihnin de etkisi vardır. Böylece, geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki kordinasyonu sağlayan hafızanın değerini kavradık.

Bilinç, bu halleri vasıtasıyla dallanıp, budaklanır ve adeta bir çiçek gibi açar. Bu ağacın meyvesi de (bilincin meyvesi), süre, hürriyet, irade ve “ben” kavramlarıdır. Bunlardan sürenin, bizim anladığımız manada ölçülebilen zaman değildir ve kainatta var olan sürekli değişimin adıdır. Anlaşılan odur ki özgürlük şuurun bize verdiği güçle gerçekleştirilebilir. Ayrıca Bergson’un özgürlüğümüzü ifade eden “ben” kavramını iki ben olarak açıkladığı görülmektedir. Bu iki beni biz, şuur-sezgi, beden-ruh, Tanrı-insan ve insanbilinci-toplumsal bilinç olarak değerlendirebiliriz. İnsanın bilinçli seçimlerini iradesiyle yaptığı Bergson düşüncesinde de görülmüştür. Ayrıca bilinçli olmanın hem fizyolojik olarak hem de ruhsal olarak aktif durumu sağladığı ve şuarsuz hayatın var olamayacağı kanısına da varılmıştır.

Bergson’un üzerinde durduğu en önemli bilgi edinme yolu dolaysız sezgidir. Dolaysız bilgi kaynağı olarak kabul edilen sezginin hem Bergson’da hem de tasavvufda doğuştan olduğu kabul edilir; ancak Bergson’da sezgi belirli, bir çaba sonucunda içgüdü, duyu ve zeka gibi aşamalardan geçerek oluşmuştur; halbuki, tasavvufda ani bir ilham yoluyla seçilmiş şahıslarda meydana gelir. Dolayısıyla Bergson’da sezgi süreçsel ve deneyimsel olarak gerçekleşir.

Bergson, sezginin sanat vasıtasıyla gelişebileceğini ve somut olarak onunla ifade edilebileceğini düşünür. Çünkü sanatkarların, evreni ve insanı değerlendirmekte ve bunu sezgiyle ifade etmede, diğer insanlara göre daha yetenekli oldukları söylenebilir.

Bir de Bergson, sezgiyi tek metot olarak görür Çünkü ona göre bütün filozoflar felsefi düşüncelerinde öyle ya da böyle sezgiyi kullanmaktadır. Zira sezgi bize mutlağın bilgisini veren tek yöntemdir.

Sezginin duyu, akıl, metafizik ve mistik gibi türleri vardır. Bergson ise akıl ve duyu sezgisini mutlağı kavrayamadığı, metafiziği açıklayamadığı, ve kainattaki sürekli oluşumu gerçekleştiren süreyi ifade edemediği için eleştirir. Ancak kendisi de sezginin somut ifadesi olan estetik sezgiyi akli sezgiyle

temellendirir. Fakat genel anlamda Bergson sezgisi, metafizik ve mistik ögeler taşır. Şöyle ki onun sezgisi, akıl ve duyu üstü olduğu ve mutlağı açıklaması açısından metafizik sezgi olarak değerlendirilirken; içten gelen derinlik vasıtasıyla Tanrı ve evreni anlama, ruhsal olarak ideal insan olma çabasını gerçekleştirme açısından mistik sezgi olarak değerlendirilir.

Şuur sezgi ilişkisinde ise, eşyanın hakikati sezgiyle tamamen kavranırken, şuurla bir kısmını kavrayabilir. Şuur algımız somut ve kısıtlı iken, sezgisel algımız sonsuzdur. Çünkü sezgi, içdünyamızı aydınlatırken, şuur dış dünyamızı aydınlatmaktadır. Ayrıca bilinç ile kendi benimizi anlamlandırırken, sezgiyle her şeyimizin sahibi olan ve bizim ben olmamızı sağlayan Tanrı'yı biliriz.

Bilinçle sezgi birbiriyle kaynaşma halindedir. Sezgi ile şuur, pozitif bilimlerle metafiziği başka yerlerden tamamlayarak her ikisini de uzlaştırırlar.

Sonuç olarak bu iki kavram birbirinden ayrı düşünülemez. Çünkü çalışmamız boyunca gördük ki, her ikisi de birbirinin yerine kullanılabilmektedir. Bergson maddesel bir şey açıkladığında bunu şuurla ifade etmeye çalışırken, metafiziğe ait bir hususta fikir yürütmek istediğinde, sezgiyi kullanır. Ancak yine de bu kavramlar birbirine indirgenebilmektedir.

KAYNAKLAR

- Akarsu, Bedia, Çağdaş Felsefe, İnkılap Yay., 4.Baskı, İstanbul,1998.
- _____, Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılap Yay., 8.Baskı, İstanbul, 1998
- AnaBritannica,4.cilt, Bergson Maddesi, Ana Yay., İstanbul, 1987.
- Atıcı, Medar, "Bergson'da Olanaklı Olanın Gerçek Olanla Bağlantısı", Felsefe Dünyası Dergisi, S:17, s.47-55,1995.
- Aydoğdu, Hüseyin, "Bergson'un Hakikat Araştırmasında Sanatın Fonksiyonu", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi., Cilt 1, Y:2006, S:1.s.179-191
- _____, Bergson'da Madde Anlayışı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış tez çalışması, Erzurum, 2000.
- Bayraktar, Levent "Bergsonculuğun Türkiye'ye Girişi ve ilk Temsilcileri", Felsefe Dünyası Dergisi, S: 28, s.62-73, Temmuz1998,/2.
- Bergson, Henri, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı,Ç: Mukadder Yakupoğlu, Doğu-Batı Yay., 2004.
- _____, Düşünce ve Devingen,Ç: Miraç Katırcıoğlu, M.E.B.Yay., 2.baskı, İstanbul,1986.
- _____, Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri, Ç: M. Şekip Tunç, İstanbul,1997.
- _____, Yaratıcı Tekamül, Ç: M.şekip Tunç, M.E.B.Yay., İstanbul, 1986.
- _____, Zihin Kudreti, Ç: Miraç Katırcıoğlu, M.E. B. Yay.,2. baskı,İstanbul, 1986.
- _____, Gülme, Ç: Yaşar Avunç, Ayrıntı Yay., İstanbul, Ekim, 1996.
- _____, Matter and Memory, Translated by: N.M. Paul and W.S. Palmer, eighth printing, Zone Boks, New York, 2005.
- Cevizci, Ahmet, Felsefe Ansiklopedisi, cilt 2.,Etik Yay., 2004.
- _____, Paradigma Felsefe Sözlüğü, Pradigma Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, Eylül, 2000.
- Descartes, Rene,Aklın İdaresi İçin Kurallar, Ç: Müntekim Ökmen, Sosyal Yay., 2. baskı, İstanbul, Eylül1999.
- Dwelshauvers, Georges, Psikoloji, Ç: Mustafa Şekip Tunç, Doğan Kardeş Yay., İstanbul, 1952.
- Grof, Stanislav, Kozmik Oyun, Ç: Levent Kartal, Ege Meta Yay., 2.baskı, İzmir, 2002.

- Güçlü, A.Baki, Yolsal, Ü. Hüsrev, Uzun, Erkan, Uzun Serkan, Felsefe Sözlüğü, Bilim Sanat Yay., Ankara, 2002.
- Günday,Şeref, “Şuur –Beden İlişkisine Dair Yaklaşımlar”, Felsefe Dünyası der., S: 18, s.69-74,1995.
- Gündoğan, Ali Osman, Aristoteles’in Zaman Görüşü ile Bergson’un Zaman Görüşünün Karşılaştırması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enst., Erzurum, 1988.
- Hauksson, Johann, “Mentality is Half of Perception, : “Guomundur Finnbogasan–İcelandic Pioneer in Sociology”, Midvangur2-4 ,700 Egilsstadir, İceland Scandinnavian Sociological Association ,2000.
- Herbert, Nick, Temel Bilinç, Ç: Meltem Andırıcı, 2.baskı, İstanbul, 2002.
- Hoose, Bernard,“Intiution and Moral Theology”, Theological Studies,67/2006, p.602-624
- Kahveci , Kutsi,“Algı – Bilinç Üzerine”, Tabularasa der., Yıl:2, S:5, s.119-131,2002.
- Kök, Mustafa Mistik Dünya Görüşü ve Bergson, Dergah Yay., İstanbul, Mart 2001.
- Köz, İsmail “Sezginin Bilgideki Yeri ve Önemi”, Felsefe Dünyası der. 2004/2, S: 40, s.41-53
- Mayer, Frederick Yirminci Asırda Felsefe, Dergah Yay., İstanbul,[Tarih Yok].
- Morris, David “Bergsonian Intuition, Husserlian Variation, Peircean Abduction: Toward a Relation between Method, Sense and Nature”, The Southern Journal of Philosophy, 2005, vol.XLIII, p.267-298
- Newfeld, Carly, Spritüel Rehberlik ve Sezgi, Ç: Nur Nirven, 1.baskı, Mart 2004, Dharma Yay., s.41
- Osho, Sezgi, Ç:Suzan Mıhladız, Ovvo Basın Yayın ve Tanıtım Hizmetleri Tic. Lit.Şti.,İstanbul, 2005.
- Ott, Emil, Modern Dinin Filozofu,Ç: Sedat Umran, Birey Yay., Mart 2005.
- Ouspensky, P.D., Şuur Gerçeğın Araştırılması, Ç: Nurgün Karaçaylak, Ruh-Madde Yay., İst., 1995.
- Özden, H.Ömer, Estetik ve Tarih Felsefesi Açısından Yahya Kemal, T.C. Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 2001.
- Russell, Bernard, Batı Felsefesi Tarihi, 3.cilt, Ç: Muammer Sencer, [yer yok], 1972.

- Searle, John R., Bilinç ve Dil, Ç: Muhittin Macit, Cüneyt Özplavcı, Litera Yay., İstanbul, 2005.
- Sena, Cemil, Filozoflar Ansiklopedisi, 1.cilt, Bergson Maddesi, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1974.
- Styhre, Alexander, "Knowledge as a Virtual Asset : Bergson's Notion of Virtuality and Organizational Knowledge", Culture and Organization, 2003, Vol.9, March, p.15-26
- Sunar, Cavit, "Bergson'da Cansız Madde ve Canlılar Alemi", Ankara İlahiyat Fak. Der. ,S:7, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.81-95, 1960.
- _____ "Bergson'da Zeka ve Sezgi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, S:8, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.39-45, 1960.
- _____ "Evrimsellik ve Bergson", Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:9, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.99-108, 1962.
- _____ "Bergson'da Şuur Halleri ve Zaman", Ankara Üni. İlahiyat Fak. Der., Cilt: XVIII, Ankara, s.47-67, 1970.
- Şener, Habib "Bergson'un Bilgi Anlayışının Mustafa Şekip Tunç'a Yansıması, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2004.
- Tevfik, Rıza, Bergson Hakkında (Henri Bergson ve Felsefesi), Sadeleş. ve Yayına Hazırlayan.: Erdoğan Erbay- Ali Utku, Çizgi Kitapevi Yay., Konya, Aralık 2005.
- Toku, Neşet, Türkiye'de Anti-Materyalist Felsefe İlk Temsilcileri, Beyan Yay., İstanbul, 1996.
- Topçu, Nurettin, Bergson, Dergah Yay., İstanbul, 1998.
- Tunalı, İsmail, Estetik, Remzi Kitapevi, 4. baskı, İstanbul, Haziran 1996.
- Tunç, Mustafa Şekip, Psikolojiye Giriş, Pulhan matb., İstanbul Üni. Edb. Fak. Yay., İstanbul, 1949.
- Yaren, M. Tahir, "Sezgi, Felsefe Dünyası Dergisi, S:37, s.29-34, 2000/1.

ÖZGEÇMİŞ

16.08.1977’de Erzurum’da doğdu. İlk, orta, lise öğrenimi Erzurum’da tamamladı.1995’de Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesine girdi. 2000’de İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2004’de yüksek lisansa başladı.